

کۆماری عێراق
وهزارهتی روۆشنییری و راگه یاندن
مهژنه ئای روۆشنییری و باگو کردنه وهی گوردی
ژنجیره ی ژماره (۹۳)

دهروونزانی

ههيووا عمر احمد
له نينگليزييه وه
کردوو په تي به گوردی

نووه بيسي: و. ب. ب. گونهریچ

پیشکش کے لیے برای لہورہ و پشاور
کتاب خانہ لہورہ و پشاور

برای پشاور
د. هیوا عمر احمد
۹۸۶۱۴۱۵

کوماری عراق
وزارتی روشنیبری و راگہ یانندن
دمزگای روشنیبری و بلاو کردنه وهی کوردی
زنجیره ی ژماره (۹۳)

دور و نزاران

نووسینی : و . ب . گوته ریج

هیوا عمر احمد
له ئینگلیز بیه وه کردوویه تی به کوردی

پيشه‌کي

دهروونزانی له مروّف نه کۆلّيته وه ؛ چۆن بيرنه کانه وه ، چۆن شتی دیتنه وه
یاد ، چۆن فیرنه بچ ، چۆن ههست نه کاو چۆن تی نه گات . ههروه ها له پیکهانی
که سایه تی و هه لویستی له کۆمه ل داو له هه لئس و که و ته ناله باره کانی ، وه کو
نه خو شتی به کانی ژیری نه کۆلّيته وه . له پاش خویندنه وه ی نه م کتیبه بو ت
دهر نه که و ی ، که دهروونزانی له گه ل نه و پهل و بو یانه ی کیشاویتی ، هیشتا
زۆر پرساری بن وه لام و کیشه ی بن چاره ی تیدایه . به لام نه م کتیبه تارا ده یه ک
تیت نه گه به نی نه م به بو وایه ؟

لیکۆلینه وه له مروّف زۆر سه خته ، له زۆر بو چوونه وه لی ی
کۆلرا وه ته وه . فرۆید له ههسته کانی ناخی مرو فی کۆلی به وه . دهروونزانه
هه لئس و که و ت ناسه کان تا قی کردنه وه یان به سه ر گیانله به ران دا کردوه
دهر نه جامه کانیان به مروّف به راورد کردوه .

له م دوایی یانه دا چهند بواریکی تریش که و تته خزمهت کردنی لیکۆلینه وه
له مروّف ، نه وانیش کۆمپیوتەر و فسیۆلۆجی ده ماخ - ن - .

له گه لگه کردنی نه م کتیبه دا هه ندی که س یاریده یان داوم نامه و ی بیان که م
به ژبیر لیوه وه . بو یه چه ز نه که م به تایبه تی سوپاسی [تیبیری دو تۆن] ی
نیگلر کیش بکه م . که به و په ری به ئارامی و تا قهت و خو ش گو فتاری به وه وینه کانی
وا به ده ست نه خشی نی کیشا .

ههروه ها سوپاسی [ئیلبیس کرۆس] نه که م که ده سنوسه که ی بو
بو خته کردم . له کۆتایی دا پيشه که شی [سوی ، مارک ، تیم ای نه که م .

- و . پ . گوته ریج -

● ههست کردن

الادراك : Perception

مرۆف چۆن ئه‌بینی؟ . خه‌لکی رهمه‌کی ئه‌لین : وینه‌ی شته‌کان له‌ سه‌ر تووری چاو دروست ئه‌بین و ته‌واو . به‌لام ئاوا ئاسان نی‌یه ، بۆ نمونه شیوه‌و قه‌باره‌ی وینه‌ی سه‌ر توور به‌پێی دوورو نزیک‌ی شته‌کان له‌ چاوه‌وه‌ ئه‌گۆرێ . به‌لام ئه‌گه‌ر له‌ هه‌مان دووری به‌وه‌ به‌ده‌وری ته‌نیک‌دا بخولیتینه‌وه . هه‌ر چه‌نده تان و پۆی وینه‌که‌ به‌ هیندیکی جیگر ئه‌گۆرێ . به‌لام وا هه‌ست ئه‌که‌ین که هه‌مان قه‌باره‌ی هه‌یه‌و ناگۆرێ . کاتیک که سه‌یری دراو — وه‌کو بیست و پینج فلسی — به‌کی سه‌ر مینێ ئه‌که‌ین ، شیوه‌که‌ی له‌ سه‌ر ئه‌وه‌ رانه‌وه‌ستی که له‌ چ لایه‌که‌وه‌ سه‌یری ئه‌که‌ین . که له‌ سه‌ره‌وه‌ به‌ شاقولێ لێمان روانی ، وه‌کو بازنه‌یه‌ک ده‌رئه‌که‌وێ . ئه‌گه‌ر به‌ خواری له‌لاوه‌ سه‌یری بکه‌ین شیوه‌یه‌کی هیلکه‌یی ئه‌بین . ئه‌مه‌ چۆن روونه‌دات ؟ .

فله‌سوفه‌ هۆش به‌سه‌نده‌کانی سه‌ده‌ی چه‌فده ، وه‌کو [دیکارت = Descarte] باوه‌ریان وابوو که مرۆف له‌ کاتی له‌دایک بوونه‌وه‌ جیهان وه‌کو مرۆفیتکی پینکه‌یشتوو ئه‌بینی . فله‌سوفه‌ تا‌قی که‌ره ئینگلیزی به‌کان وایان دانه‌نا . ؛ منال ورده‌ ورده‌ فیری ئه‌وه‌ ئه‌بین که جیهانی ده‌ره‌وه‌ وه‌کو گه‌وره‌ ببینی .

ئایا ساوای تازه‌بوو چۆن هه‌ست به‌ جیهان ئه‌کات ؟ ئایا وه‌کو گه‌وره به‌ جیگری ئه‌بینی ؟ یان جیهان هینده‌ لا نا‌جیگرو ئالۆزه‌ که ناچار بی خۆی له‌ گه‌ل هه‌موو گۆرانیک‌ی شیوه‌و قه‌باره‌ی ته‌نه‌کان‌دا بگونجینی ؟ . [بوهر — T.G.R. Bower] له‌ زانکۆی — ئه‌دنبه‌ره — له‌ زنجیره‌ تا‌قی کردنه‌وه‌یه‌کی هه‌فته‌یی توانای ئه‌وه‌ی هه‌یه‌ که ئه‌و وینه‌انه‌ی له‌ سه‌ر تووری چاو ده‌ر ئه‌که‌وێ بگۆریت به‌و شیوه‌یه‌ی که له‌ جیهان‌دا هه‌یه . ئه‌م تا‌قی کردنه‌وانه‌ ئه‌وه‌ ده‌ر ئه‌خه‌ن که توانای گۆرینی قه‌باره‌و شیوه‌ له‌ بچوکه‌وه‌ بۆ گه‌وره‌تر زگماکه‌ . ئه‌مه‌ش پشتگیری قسه‌که‌ی — دیکارت — ئه‌کات که ئه‌لێ : [ساوای تازه‌بوو ، وه‌کو گه‌وره‌ ئه‌وشتانه‌ی له‌ جیهان داهه‌یه‌ ئه‌بین] .

ساوا چۆن فیری هه‌ست کردن به‌ ره‌قیته‌ی Solidity ئه‌بین ، ئایا ئه‌میش زگماکه‌ ؟ یان ورده‌ ورده‌ فیری ئه‌بین ؟ . هه‌ندێ ئه‌لین فیری بوونی ئه‌م هه‌ست کردنه‌ به‌ره‌ به‌ره‌یه . [بوهر] ئه‌لێ که ئه‌م هه‌ست کردنه‌ زگماکه . ئه‌م تا‌قی کردنه‌وه‌یه‌ی خواره‌وه‌ی به‌ سه‌ر کۆمه‌لێ منال‌دا کرد ، که ته‌مه‌نیان له‌ شازده‌ بۆ بیست و چوار هه‌فته‌یی بوو . شه‌شپالویه‌کی پلاستیکی روونی له‌ نیوان په‌رده‌یه‌کو سه‌رچاوه‌یه‌کی روناکی‌دا هه‌لواسی . به‌ جوړیک دوو وینه له‌ سه‌ریشتی په‌رده‌که‌ دروست بکات . ئه‌گه‌ر له‌ پێشه‌وه‌ به‌ چاویلکه‌یه‌کی

جه مسهرگر سه پیری بکری ، دوو وینه که نه چنه سه ریه کو سیبهریکی
 نه رجهسته [**المجسم**] ای شه شپالوه که له بهردم په رده که دادروسنت
 نه بی ، نه گهر دهستی بو بیرئ ناگریئ [**بروانه وینه - ۱**] . مناله کان
 که سیبهره که یان بو نه نه گرا نه چه په سان . بهمه دا دهرئه که وی که وایان
 هست کردوه که په قه و نه گیری . نه م تا قی کردنه ویه نه وه نه سه لینی که نه گهر
 توانای هستکردن به ره قیتی زگماک نه بی له شازده ههفته ی به که می ژبان دا
 په یادانه بی .

ههست کردن به قولایی :

[**جیسون - Gibson**] او [**وک - Walk**] او دا نه تین که
 ههست کردن به قولایی ، له مرو و له گیانله بهران دا توانابه کی زگماکه .
 [**وینه - ۲**] چونکه که منالی گاگولکی که خرایه سه شوشه به ک یان که له
 زیری به وه قولایی به ک دیار بو ، که له وانیه بکه ویتته ناویه وه مناله که گاگولکی
 ناکات به سه ریا ، به لام نه چی بو قهراغه کانی .
 پیچووی گیان له به ریش هه مان ره وشتی هه یه و به سه ر پرده شوشه به که دا
 ناروات .

بینینی جیهانیکی سه ره خوار کراو :

له ناراسته به که وه بینین بریتی به له گواستنه وه ی ته وژی ده ماری به کان له
 توری چاوه وه بو میشک . میشکیش پیوسته نه وزانیارانه لیک بداته وه . به لام
 وینه ی سه رتوری چاو وینه ی ته وای نه وشتانه نین که نه یان بینین ، بو نمونه ،
 نیمه هه میشه زه لامیکی تر به هه مان قه باره و شیوه نه بینین ، هه رچه نده
 له راستی دا که نه جولیت وینه که ی له سه ر توره ی چاومان نه گوریت .
 فه یله سوفی تا قی که ری ئینگلیز - بارکلی **Barkeley** - راستی به کی تری
 نالۆزی به دی کردوه له سه ده ی جه فده دا ، نه مهش نه وه یه [**نه گهر شیوه کانی**
سه ر توره سه ره به ره و خوار بن ، چون نیمه به راستی نه یان بینین] .

له سالی - ۱۸۶۹ - زدا . [**جورج ستراتون - George Stratton**] ای
 نه مریکی تا قی کردنه وه یه کی کرد بو نه وه ی بزانی چی رو و نه دات ، نه گهر
 هه میشه جوره نامیریکی بینینی وا له چاو بکات که شیوه لنگه و قوچه کانی سه ر
 توره راست بکاته وه . له سه ره تادا جیهانی زور له بهر چاو گورا ، شته کانی به
 لنگه و قوچی نه بینینی . زور به گرانی کاریکی ناسانی بو نه کرا . پینجه م روژ
 توانی به ده وری ماله که یان دا بگه ری . وا راهاتبوو تنیا له بری مابوو که

شیوه‌کانی سهر تۆری لنگه‌وقوچن . که رۆژی هه‌شتم نامیره‌که‌ی له چاو
داکهند ، له تۆماره‌که‌ی دانوسی : [شته‌کانم به سه‌یری دینه‌ بهر چاو ، هه‌فته‌ی
پا‌بردوو وا به شیوه‌ لنگه‌وقوچه‌کان یاها‌تبووم . ئیستا له‌و باره‌دام که له
سه‌ره‌تای له‌چاو‌کردنی - نامیری بینین - هه‌که‌دا تخی که‌وتبووم] .

بج‌گومان ئه‌و هه‌فته‌یه هه‌لس‌وکه‌وت وه‌سه‌ت‌کردنی ستراتۆن گۆرا‌بوو .
له سه‌ره‌تادا جیهانی لا سه‌یربوو ، زۆر به‌گرانی ئه‌یتوانی کاریکی ئاسان بکات .
به‌لام ورده ورده به جیهانه‌ لنگه‌وقوچه‌که‌ وا راها‌ت که به ئاسایی ئه‌زانی و
ئه‌یتوانی به گشت لایه‌که‌دا هه‌لسو‌ری .

له تاقی‌کردنه‌وه‌به‌کی تردا - نامیریکی بینین-ی وای له چاو‌کرد . که
هه‌میشه شیوه‌ی خۆی به‌پال که‌وتوو‌بی له به‌رده‌م خۆی‌دا ئه‌بینی . پاش سێ
رۆژ توانی بچینه‌ دهره‌وه‌ پیاسه‌ بکات ، له‌م تاقی‌کردنه‌وانه‌دا بۆمان دهره‌که‌وی
که مرۆف ئه‌توانی خۆی بگونجینه‌ و رابن . فیری ئه‌وه ئه‌بن که چۆن له
جیهانه‌ نوێ‌که‌دا بگه‌نه‌ شته‌کان ، زۆر نابا به‌ئاسایی ره‌فتاری له‌گه‌ل‌دا ئه‌که‌ن .

[سه‌-نایدەر - Snyder] و [پرۆنکو - Pronko] چه‌ن‌د
تاقی‌کردنه‌وه‌یه‌کیان له سه‌ر ئه‌وه‌ کرد ، که نامیریکی بینینیان له چاوی
تاقی‌کراوه‌کان کرد . وینه‌ی ته‌نه‌کانی لنگه‌وقوچ ئه‌کردو له راسته‌وه‌ بۆ چه‌پ
هه‌لی ئه‌گیرانه‌وه . سی رۆژی ته‌واو ئه‌م چاویلکه‌یه‌یان له چاو‌کرد . ورده
ورده له‌گه‌ل جیهانه‌ بج‌سه‌رو‌بنه‌که‌دا راها‌تن . به‌کی له‌م تاقی‌کراوانه‌ نوسینیکی
دریژی له‌باره‌ی ئه‌وه‌وه‌ نوسی چۆن چوو سواری ماشینه‌ی بی . که به‌ره‌و
شیوه‌ شیواوه‌که‌ی به‌رچاوی رۆیش توانی به‌ لنگه‌وقوچی ماشینه‌که‌
بناسینه‌وه . به‌لام نه‌یتوانی خۆی له‌گه‌ل ئه‌و راستی‌به‌دا رابه‌ینه‌ی که ده‌نگی
ماشینه‌که‌ له‌وبه‌ری ئه‌و شوینه‌وه‌ دیت که ئه‌م بۆی رۆی .

له تاقیگا ده‌روونزانی‌به‌کان‌دا ، ئاو‌یزه [الموشور - Prism]
بۆ ئه‌م مه‌به‌سته‌ به‌کار ئه‌هێنری ، شته‌ بینراوه‌کان لنگه‌وقوچ ئه‌کاته‌وه‌ یان له
راسته‌وه‌ بۆ چه‌پ هه‌لیان ئه‌گیرینه‌وه - ئیتر تیبینی تاقی‌کراوه‌که‌ ئه‌کری . که
کاتیگ توانی وه‌ک کاتی پیش تاقی‌کردنه‌وه‌که هه‌لس‌وکه‌وت بکات ئه‌وا ئه‌ووتری
که راها‌ت یان هه‌سته‌کانی راها‌ت .

کاتی تیشکی روناکی به‌ ناو ئاو‌یزه‌یه‌که‌دا تی‌نه‌په‌ری ، ئه‌وا به‌لای بنکه‌ی
ئاو‌یزه‌که‌دا ئه‌شکینه‌وه . به‌مه جیهان به‌لای لوتکه‌ی ئاو‌یزه‌که‌دا لانه‌دات
[وینه - ۳] . ئه‌م تاقی‌کردنه‌وانه‌ دوو پرسیار ئه‌خولقین . یه‌که‌میان : ئه‌م
راها‌تنه‌ چه‌ند ئه‌خایه‌نی ؟ دووه‌میان : له چ بارێگ‌دا روو ئه‌دات ؟ .

ئاویش وه‌کو ئاو‌یزه ، تیشکه‌کان ئه‌شکینه‌وه‌وه‌ شیوه‌ی شته‌کان
له‌شوینی خۆیان لانه‌دات . جگه له‌مه ته‌نه‌کانیش له‌به‌ر چاو‌زل‌نه‌کات .

دهروونزانه کانی گه شه سندن له و باوهره دان ، که مروځی گه وره وده کو منال .
بهم شوینه وارو ده وروبه ره سهیرانه رادیت . که واته به پئی هم بوچوونه .
نه و میکانیزم و هؤکارانه ی له راهاتنی مروځی گه وره دا دهستی یان هیه .
یارمه تیمان نه دن له وه بگه ین که منال چؤن ههست به جیهانی چیگری
ده وروبه ری نه کاو چؤن پئی رادیت ؟ .

هه رچهنده وده کو روونمان کرده وه ههست کردن زگماکه و له کؤنه ندای
ده ماری ساوای تازه بو دا چه سپاوه . به لام هیشتا چند پرسیاریک وده کو
مه تل نه مینیتته وه و پتویستی یان به شی کردنه وه یه .

نایا ساوا ههست به چیگری جیهانی ته نه کان نه کات ؟ . نه و کارانه ی
له سه ر راهینانی ههسته کان کراوه ، ده ری خستووه که نه و جیهانه ی
ههستی پئی نه کړی ، شپوه یه کی گونجینراوی جیهانه و مروځ نه توانی خوی
له گهل زور دیمه نی جیا جیادا رابهینی .

[ریچارد هیلد - Richard Held] و هاوریکانی چند تاقی کردنه وه یه کیان
کرد تاقی کراوه کان چاویلکه یه کیان له چاو کردبوو ، ناولیزه یه کی تیدابوو شته کانی
به لایه ک دالانه دا .

بویان ده رکه وت تاقی کراوه کان له گهل هم جیهانه سهیره دا رادین . به لام
به و مه رجهی دهست له ته نه کانه وه بدن (به مانه ووترا - تاقی کراوه
راسته و خوکان -) . به لام نه گهر هم دهست لی دانه یان قه دهغه بکړی (پئی یان
نه ووتری - تاقی کراوه ناراسته و خوکان -) ، نه و هه رگیز له گهل جیهانه
نوځ که دا رانابه ن . لیره دا ده رنه که وئی که راهاتن پتویستی به پیکه وه
به ستنه وه ی جوکهی له شو شته بینراوه کان هیه .

کاتی تاقی کراوه یه کی راسته و خو ، له ناولیزه یه که وه سهیری وده بلین
هیلکی راست نه کات . هیلکه کی له بهر چاو به لایه کدا نه چه میتته وه . که
ناولیزه کی لایه کدی له بهر چاو به لاکهی تر دا نه چه میتته وه ، به مه نه ووتری
- کاربگری پاشکه ووتوو - به خیرایی نامینن . به لام نه گهر تاقی کراوه یه کی
ناراسته و خو هه مان کاری دوویات کرده وه . نه و کاربگری پاشکه ووتوی لی
دهرناکه وئی .

[هیلد] هه مان تاقی کردنه وه ی به فراوانی دووباره کرده وه . ژوریک
بازنهی دروست کرد . رووی ناوه وه ی دیواره کی خال خالوی بوو . به لام
هیچ هیلکی راستی له سه ر نه بوو . دوو دوو تاقی کراوه کانی نه نارده ژوره وه ،
هه ردوویان چاویلکه ی ناولیزه یان له چاو کردبوو . یه کیان به سه ر زهوی
ژوره که دا نه رویشت [راسته و خوکه] . پالی به گالیسکه یه که وه نه نا که نه وی تر

[ناراسته و خوځکه] ای له سهر وه ستابوو . پاش نیو کاژیر هیټنای په دهره ووه . په هیله راسته که تاقی کردنه وه . بوی دهر کهوت تاقی کراوه راسته و خوځکان ، پاش داگر تنی ناویره کان هیله راسته کان به چه ماوه یی نه بینن ، واته کاریگه ری پاشکه وتوو یان له دهر کهوت . به لام نه مه له ناراسته و خوځکان تیبینی نه کرا . وا دباره پیاسه کردنه که پتوانه ی تاقی کراوه راسته و خوځکانی که می گوریوه ، بویه نه م کاریگه ری به پاش که وتوو یان له تیبینی نه کری .

چونیه تی په یوه ندی نیوان زمان و جوړی هه ست کردن ته نگ و چه لمه میه کی دیرینه له فله سه فهدا . [ب.ج. ورف - B.J. Whorf] ای زماناس و مروناس وای داناوه - نه وه ی ههستی پښ نه که یښ ، پوخته نه کری و پو لین نه کری و به هو ی زمانه وه به ریک خراوی دهر نه بری . یان بلین ، ههر مروځه ی سهر به که له پوری ، جیهان به شیوه یه کی تابه تی نه بینن و نه م بینینه ش له سهر - زمان - هه کی بنده . ناسکیمو کان ته نیا بو ناوانی به فر به نجا ووشه یان هه یه . له بهر نه مه جوړی زیاتر له به فر نه بینن وه که له نه وروپی به کان که فرهنگی زمانه که یان له م رووه وه ده ست کورته . گاتی نه و راستی به مان بو دهر نه که وی که نه وروپی به کانیش نه توانن زور جوړ به فر جیا بکه نه وه . نه و بو چوونه که ی - ورف - پښگیری نه میتیته وه بو نمونه نه وروپایی به کان نه م جوړه به فرانهای خواره وه جیا نه که نه وه : [خو له میشی ، سپی ، خال خالوی ، کولوی به فر ، زوقم] ، به لام ناسکیمو بو ههر جوړه ی ووشه یه کی سهر به خو یان هه یه . که واته ناسکیمو له نه وروپایی به کان زیاتر ووشه - که رهسته ی خاوی زمان - یان هه یه بو ناوان و پاسکردنی دهر و بهر . به لام نه ووشه نه لین که نه وروپی به کان چ پتویستی به کیان به وه هه یه زور جوړ به فر بناسنه وه ؟ بو چوونه که ی [ورف] به ره و رووی . نه و ته نگ و چه لمه میه نه بیتته وه که ناتوانی [توانای وهر گرتن] ای ساوا روون بکاته وه . به لام - بو وه - دهری خستوه که ساوا پیش نه وه ی زمان بگری ، هه ست کردنی به ره قیتی ته و او پښ نه گات . نه گهر وه کو - ورف - بوی چوو بوو [مروځه زمان جیا وازه کان ، وه که یه که هه ست به جیهان نه کهن ؟ . چند به لکه یه که هه یه که که سابه تی به جوړی هه ست کردنی مروځه وه نه به ستیته وه . [ویتگین - Witkin] او هاوریکانی زور منال و گوره ی زور شوینی جیا جیا یان تاقی کرده وه . مناله کان یان نه خسته ژوریکه وه بتوانری بخولینریته وه . که له سهر کورسی به کی بلند دایان نه نیشاندن ، ژوره که یان نه خولانده وه . بوی دهر کهوت هه ندیکان نه توانن خو یان بگرن [ناوی نان - نه وانه ی پشت به شوینه وار نابه ستن] . هه ندیکی تر یان نه بان نه توانی خو یان به سهر کورسی به کان یانه وه بگرن [نه وانه ی پشت به شوینه وار نه به ستن] .

هه مان دیاردهی له نه زمونی [چوارچپوهو تیللا] شدا تیبینی کرد . تاقي کراوه کانی نه خسته ژوریکه وه . چوار چپوه بهك به دیواره که ی دا هه لو اسرابوو . تاقي کاره که نه توانی چوارچپوه که بخولینیتته وه و کهی ویستی ، پرایوه ستین . تیلایه کیش له بهر دهم چوارچپوه که دایه ، تاقي کراوه که نه توانی بیجولین . ژوره که تاریک نه کری . ئاستی چوارچپوه که به روناکی نه هیلریتته وه . نه بی تاقي کراوه که تیللاکه بجولین تا به هوی چوارچپوه که وه له ئاستی شاقولی دا پایشه گری . بوی دهر که وت نه وانهی له تاقي کردنه وهی پیشوودا ناوی نان پشت به شوینه وار نابهستن ، نه یان توانی تیللاکه به شاقولی رابگرن . به لام نه وانهی پشتیان به شوینه وار نه بهست ، نه یان نه توانی نه مه بکن . چونکه نه یان توانی خوین له وه رزگار بکن که نه یان زانی رابه ره که یان دروینه یه . یان بلین که چوارچپوه که راستی شاقول و ئاسو ناوین .

– ویتکین – تاقي کردنه وه یه کی تریشی به سهردا کردن . نه ویش بریتی بوو له وهی نه بووا یه شوینی چند شپوه یه کی ساکار له سهر دیمه نیکی ئالوز بدوزنه وه – وینه – { – . دیسان بوی دهر که وت نه وانهی پشت به شوینه وار نابهستن نه مه یان به ئاسانی بو نه کری . به لام نه وانهی پشت به شوینه وار نه بهستن نه مه یان وا به ئاسانی بو نه کرا . له نه انجام دا هم دور کومه له ی بهست به جوری که سایه تی مروقه وه . وای دانا نه وانهی پشت به شوینه وار نه بهستن ، که سایه تی به کیان هه یه له لایه نی سووزو عاتیفه وه به ته وای پشت به ده ورو بهر نه بهستن و زیره کی به کی رووکاری یان هه یه .

به لام نه وانهی پشت به شوینه وار نابهستن ، زور کهم پشت به ده ورو بهر یان نه بهستن . زیاتر بوچوونه کانیان له شی کردنه وه وورد کردنه وه هه له نه هینجن و که متر رووکارانه به ره و رووی جیهان نه بنه وه .

لهم تاقي کردنه وانه وه نه وه دهر نه که وئ که مرووف له دهر برینی نه وهی ههستی پئ نه کهن جیاوازن . نه م جیاوازی به ناو نه نری [جوری ناسینه وه] یان [جوری زیره کی] . نه مهش په یوه ندی به و پئ و شوینانه وه هه یه که تا که سیک زانیاری له باره ی خوئی و جیهانه وه پئ وه نه گری . [کلین = Klein] او [هولزمان = Holzman] کومه لئ مروفیان هیناو داوایان لئ کردن تیبینی کومه له کار تیک بکن . کارتی به کهم وینه ی – سه گیک – و کارتی دوابی وینه ی – پشیله – یه کی له سهره .

وینه کانی نیوانیشیان ورده له سه گه وه به ره و پشیله نه گورا . هه ندیکان هه ره له سه ره تا وه زانیان که وینه ی سه گه که خه ریکه به ره و وینه ی پشیله نه گوری [نه مانه ی ناونا – وردینه کان –] . به لام نه وانی تر

تا دوا وینه هر له سهر ئهوه سوربوون که وینهی - سهگ - ن ، ئه مانه ی
ناونا [درشت بینه کان] . پروانه وینه - ۵ - .

ورد بینه کان هه میسه هه وکی ئه وه ئه دهن که جیاوازی نیوان [هه ژینه ره -
که لیره دا وینه گانه] کان زل بکه ن . به لام درشت بینه کان هه وکی بان داوه ئه م
جیاوازی به که م بکه نه وه .

ئهو دهر و نزانانه ی له - هه ست کردن - ئه کۆکنه وه ، ئه یانه وکی بزانی چ
جۆره کاریکی دهر وونی روو ئه دات . کاتی مروّف ته نیک ئه ناسیته وه . بان
نامه یه که یان لاپه ره یه که ئه خوینیته وه یان قسه یه که ئه بیستی . دهماخ ئه توانی
شیوه بنبایی به کانی سهر لاپه ره یه که بکات به برگی پر مانا وشه له دهم
دهر چووه کان بکات به دهر برینی پر مانا . ناسینه وه ی ری و شوینی هه ست کردن
گرنگی ئه دات به وه ی که چۆن نیشانه دهره کی به کان ئه گه نه ئه نامه کانی
هه ست کردن و چۆن ئه گۆرین بو تاقی کردنه وه ی پر مانا . لیره دا ئیمه ته نیا
گرنگی به ناسینه وه ی شیوه بنبایه کان ئه دهن . یان بلتین گرنگی به و
ری و شوینانه ئه دهن دهماخ ئهو ته نانه ی پی ئه ناسیته وه که ئه که ونه به رچاو .

زۆر جار چاو به کامیره یه که دائه نری . دهماخ مامه که له گه ل شیوه ی
سهر تۆره ئه کاو شیوه که یان له خۆی - دهماخ - دا ئه شواته وه . دهماخ
مامه که له گه ل شیوه [سنج دووری - به رجه سته] به که دا ئه کات .

ئایا دهماخ له دوا یی دا ئه م له بهر گرته وه یه چۆن ئه ناسیته وه ؟ . ئه بی
ئهمه ش میکانیزمیکی هه بن . بیردۆزه کانی ناسینه وه ی نه خشیتر اووه کان وا
دائه نین که ههر کاتی دهم و چاوی ، ته نیک یان پیتیک . وه که بلتین پیتی [A]
ئه که ویتته بهر چاومان ، دهماخ سو راختی شیوه که ی ئه کات ، به مه
ئه ناسیته وه . به پچی ئه م بیردۆزانه خانه کانی تۆره شیوه ی پیتی [A]
ئه گۆیزنه وه بو ته نیا یه که خانه ی دهماخ . ئه م خانه یه تابه تمه ند بووه بو
ناسینه وه کی پیتی [A] .

له راستی دا هیچ به لگه یه که نی به پشتی ئه م بیردۆزه بگری . گهر ئه م
بیردۆزه راست بچ . ئیمه ئه زانین که قه باره ی شیوه ی پیته که له سهر تۆره
ئه گۆرئ . به مه له ههر قه باره یه که دا کومه لیک خانه مان ئه وکی تا شیوه که بو
خانه که ی دهماخ بگۆیزیتته وه .

ته نگ وچه له مه یه کی تریش دوو چاری ئه م بیردۆزه ئه بیت . به پچی ئه م
بیردۆزه شیوه ی سهر تۆره دوو دووری هه یه . به لام دهماخ وه کو [سنج دووری]
هه ست به شیوه ی ته نه کان ئه کات .

نهو بیردۆزانهی پشت به رهنګ و پرووی تهنهکان نه بهستن . وا دائه نین که دهماخ مامه له له گهل چند رهنګ و پروویه کی شیوهی تهنهکات دائهکات . بزو نمونه [هیل ، گوشه ، جوله ، ناراسته ی تایه تی] هکان تهکات به رابه ریک بو ناسینه وهی تهنهکان .

وهک بلین پیتی [A] له دوو هیل خوار ، گوشه یه کی تیژ ، یهک هیل ناسوی پیک هاتووه . پیتی [B, P] چند رهنګ پروویه کی هاوبه شیان هیه . به لام پیتی [B, A] رهنګ و پرووی هاوبه شیان که متره .

فسیلوچی دهماخ چند به لکه یه کی داوه به دهسته وه . که نه وه نه گه یه نین دهماخ به هوی چند رهنګ و پروویه کی تایه تی به وه تهنهکان نه ناسیته وه .

ناسینه وه وه هست کردنه کاریکی ساکارو هست کردنیکی ناراسته و خو نی به به شوینه وار . وهک نه وهی بلین شیوهی تهنهکان نه که ونه سهر توره وه دهماخ وه کو کامیرا شیوهکان نه گریته وه . به پیری بیردۆزهکانی رهنګ و پرووی ناسینه وه ، مروف شیوهکانی سهر توره نابینی ، به لکو نه شیوانه هوی کی ناوه ندین بو بینینی تهنهکان .

گریمانه - الفرضیه - Hypothesis - یکی تر هیه نه لیخ دهماخ زانست له شیوهکانی سهر توره وه رنه گری و به هویانه وه هست به تهنهکان و جیهانی دهره وه تهکات . بهم پیری هه موو هست کردنیکی کومه له زانستی به که له جیهانی دهره کی به وه وه رنه گری .

له فریوی [مولر لیر - Muller Iyer] دا دوو هیل به کسانمان هیه . نه مسهرو نه سهری به کیکیان به دوو نیشانهی سهره تیره وه نوساوه . نه مسهرو نه سهری هیل دووهم به دوو نیشانهی سهره تیری ههل گپراوه وه نوساوه - وینه - ۶ - . فریودانه که له وه دایه که سهری دوو هیل که نه که یین ، به که میان له دووهمیان به کورت تر نه زانین هه ندی له زاناکان نه فریوه به وه لیک نه دهنه وه که دهماخ نه توانی نه کهم بوونه وه پری بکاته وه ، که توشی شیوهی سهر توره نه پیری . بیردۆزی - جیگری قه باره - وا دائه نین که دهماخ له خووه نه توانی نه کهم بوونه وه پری بکاته وه که له دوور که وتنه وهی ته نیکه وه دروست نه پیری . نه مهش ، به وهی قه باره ی تهنه جی گپراوه که به جیگری نه هیلینه وه . دهماخ وا راهاتووه وا دابنی که تهنهکان تا دوور بکه ونه وه له بهر چاو بچو کتر نه نوینن . لهم فریوه دا سهره تیره هه لکه پراوهکان وا له هیل دووهم تهکات به دوورتر بزانی له هیل یه کهم . بهم پیری به له بهر نه وهی که دوو هیل که به کسان و هیل دووهم به دوورتر نه زانی ، که واته نه هیل ی دوور دهره که وی و هیلنه وهی هیل نه زیکه که یه . نه پیری له هیل نه زیکه که دریزتر بی .

نهم پروگرامه نهوه دهرنه خات ، که لهوانه به دهماخ بهم شپوه بهی خواره وه مامه له گهل ته نه کان دابکات ، [له سه ره تاوه چند رهنگ ورو به کيان له دهرنه هينی ، ليکيان نه دانه وه ، په يوه ندي نيوانيان نه دوزينه وه ، ته نه که نه ناسينه وه] .

نهم ليک دانه وه بهی دهماخيش پشت بهو ياساو گريمانانه نه به ستي که له جيهانی بهرجهسته وه وه ری نه گری . بو نمونه نه گهر پروگرامه که جه تالیکي بيگ هينا نه مه نه وه نه گه به ني که هر سي رووه که يک ته نن .

نهم بو چوونه ی - گوزمان - راسته و بوچوونه کانی پيش نه وه هله نن . چونکه هست کردن به وه کوتايی پينايت ، که ته نيا شپوه کان له سه ره توره [الشبكية - Retina] دروست بين و بگويزينه وه بو لوی باشه وه می شک و هست کردن روو بدات . به لکو دهماخ چند شپوه به کی تايينه تی [رهنگ وروو] له وينه ی سه ره توره هه لئه بژيري و شی بان نه کاته وه و ليکيان نه داته وه و هست کردن په يدا نه بی .

هر چون دوو دهست و دوو قاچ و دوو چاوو گوی مان هه به ، هه روه ها دوو نيوه دهماخ مان هه به [راسته و چهپ] . که زور له يه که نه چن - وينه - ۸ - .

نه و ته نانه ی نه که ونه بهر چاو مان ، وينه به کی لنگه وقوچ له سه ره توره دروست نه کن . توره ی چاو له سي چين دهماره خانه بيگ هاتووه . چيني به که میان که له خانه ی [رود و کون - Rode, Cone] بيگ هاتووه ، روناکی وه نه گرن و نه بگويزينه وه بو چيني دووه م که له خانه ی دوو سه ره بيگ هاتووه . نه مانيش روناکی به وزه که نه گويزينه وه بو چيني سي هم که له خانه ی [دهماره گری - ganglia] بيگ هاتووه . ته وه ره ی نه م خانه دهماره گری بانه دهماری بينين - Optic Nerve - بيگ نه هينن . که روناکی به وزه که نه گه به نيته شوينيکی دهماخ پنی نه ووتری Lateral geniculate nucleus که له کومه له خانه به ک دروست بووه و ته وه ره دريژه کانين وزه ی روناکی به که نه گه به لوی باشه سه ره می شک .

نه و ته نانه ی نه که ونه بهر نيوه ی راستی چاوی راست ، نه و شپوه کانين له سه ره نيوه ی چه پی توره ی چاوی راست دروست نه بی . به هوی دهماری بينينه وه نه گاته نيوه دهماخی چهپ . به لام نه و ته نانه ی نه که ونه بهر نيوه ی چه پی چاوی راست ، شپوه کانين له سه ره نيوه ی راستی توره ی چاوی راست دروست نه بی و نه گه نه نيوه دهماخی راست .

نه و ريشاله دهمارانه ی له نيوه ی دهره وه ی هر دوو توره وه سه ره هه ل نه دن ، ناپه رينه وه بو نيوه دهماخی نه و بهر . به لام نه و ريشاله -

پیکهاتوه | لوی ناوچهوان ، لوی لاتهنیشت ، لوی پاشهسهر ، لوی لاجانگ | تاقی کردنهوهو شارهزایی بهکانی نازهل و مروّف گوران بهسهر پیکهاتنی مېشکدا نههینن : نهو زانایانهی به لیکولینهوهی دهماخ و یادهوه خهریکن دووچارى سې پرسيار نهبن . که بریتین لهمانه | کهى نهّم گورانانه روو نهدهن ؟ سروشتی گورانانگان چیه ؟ . له کوئی مېشکدا روو نهدهن ؟ .

نهو زانایاربانهی به دهستانهوهن یان له تیبینی کردنی ههلس وکوتی مروّفهوه کوپونهتهوه ، بهوهی بزاین چیه لاین و چی نهکهن ؟ . یان لهو گورانه فیزیکی و کیمیاویانهوه دهستان کهوتون که له شانگانى دهماخدا روو نهدهن . نامانجمان نهوهیه نهو میکانیزمانه بدوزینهوه که نهبنه پیش دهستی کهری یاد . نهّم کارهش ئاسان نیه . لیکدانهوهمان پیمان نهلن : **[دوورنی به ههلهش بی]** کهوا چهند رووداویکی ژیری وا له دهماخدا روو نهدهت ، ناتوانی به زمانی زانسته سروشتی بهکان باس بکری . بهمه هیوايهک پهیدا نهکهن **[لهوانهیه راستیش بی]** بهوهی که بتوانین ههر بهو زمانهی باسی شته نازیندوهوهکان نهکهن ، باسی دهماخ و هوشیاری ورووداوهکانی ناو دهماخ بکهن . کاتج که به توندی به سهردا نهکیشری یان سهر له کارهبا نهدری یان له وهرگهرانی ئوتموبیلیکدا سهر به توندی بهرشتیک نهکوی . یادنهشوی ، نهّم شیوانهش له شیوهی **[له یادچوونهوه :** **فقدان الذاكرة : Amnesia**] دایه . نهّمهش به جوړیک روو نهدهت ، یادگار نهزیکهکانی پیش چهند مانگیک یان چهند سالیک له یاد نهچنهوه . ورده ورده نهّم یادگارانه **[له کونهوه بونوی]** نهگهرینهوه به بیردینهوه . بهلام نهوهش دهرکهوتوه ، که لهو جارانهدا که سهر زور به توندی ئازاری نهگات . رووداوه زور نریکهکانی پیش کارهساتهکه ههرگیز ناگهرینهوه و بو ههتا هتایی له یاد نهچنهوه . ههر لهم بوچوونهوهیه که له ههندي نهخوشی ژیری دا سهر له کارهبا نهدری . نهّمهش نهیته هوی گهشکه و لههوش خوچوون و له یاد چوونهوهی یادگار نهزیکهکان . نهّم تاقی کردنهوانه دهریان خستوه که تهیا یادگار نهزیکهکان له یاد نهچنهوه و یادگار کونهکان نهمیننهوه و له یاد ناچنهوه . **[هېب - Hebb]** و تاقی کارهکانی تر گه یشته بیردوژیک که پچی نهوتری **(بیردوژی به تین بوونی دهماخ - Consolidation Theory)**

به پچی نهّم تیوره یاد دوو قونای هیه :

قونای یه کهم : بریتی به له چهند گورانیکی نهله کتریکی . به ئاسانی نهشیوینری پچی نهوتری یادى کهم خایه **Immediate memory** قونای دووهم : له جیگایه کی دهماخدا . گورانه نهله کتریکی بهکان چهند گورانیکی دریز خایه له پیکهاتووی دهماخدا دوست نهکهن زور به گرانی

هه شـيـو تـري . پـي نـو و تـري يـادي دريـز خايـه ن يـان هـمـيشـه يـي
Permanent memory

بـمـهـدا دـهـر تـه کـه و يـي کـه بـه لـاي کـمـه و هـ دوو رـژيـم يـي يـاد هـه يـه . رـژيـم يـي
بـو يـادي کـم خايـه ن و رـژيـم يـي بـو يـادي هـمـيشـه يـي . رـژيـم يـي يـادي کـم خايـه ن
لـه تـاقـي کـردنـه و هـ کـاني مـرؤف پـيک دـيـت کـه دـيـنـه و هـ بـيـرمان و هـ نـديکـيـان
بـيـو سـتـيان بـه و هـ هـه يـه بـه يـه کـجـاري هـه لـبـگـيـر يـي و هـ هر دـمـج و يـسـترا بـه يـاد
بـهـيـنـر يـتـه و هـ . کـاتـي سـهـرمان بـه شـتـي تـه کـه و يـي يـان سـهـر لـه کـاره بـا تـه دـري .
تـه و مـيکـانـيـزمـه تـه شـيـو يـي کـه يـادي کـم خايـه ن تـه کـات بـه يـادي هـمـيشـه يـي بـه
نـايـه لـيـن بـن بـه يـادي هـمـيشـه يـي .

لـمـه و بـهـر باوـهـر و ابـو و يـاد هـمـيشـه يـي بـه کـان لـه شـيـو يـي سـوـري
تـه لـه کـتـريکـي دـا هـه لـتـه گـيـر يـي . و اتـه هـمـو و يـاد گـاز يـيک لـه شـيـو يـي سـوـريکـي
تـه لـه کـتـريکـي دـا هـه لـتـه گـيـر يـي و کـاتـي چـالـاک تـه کـر يـتـه و هـ لـيـي هـوشـيـار تـه بـيـنـه و هـ
يـاد گـاره کـه مان بـه يـاد دـيـتـه و هـ . بـه لـام تـيـسـتا باوـهـر و اـيـه تـه م يـادانـه لـه شـيـو يـي
گـوراني کـيـمـيـاو يـي دـا لـه دـمـاخ دـا هـه لـتـه گـيـر يـي . تـه مـش بـهـر و و رـو و يـي دـو و
پـر سـيـار مان تـه کـاتـه و هـ . [يـه کـه مـيان چـون يـاد گـاره کـم خايـه نـه کـان گـه لـه
شـيـو يـي گـوراني تـه لـه کـتـريکـي دـان ، تـه گـور يـي بـو يـاد گـاري هـمـيشـه يـي ، گـهـر لـه
شـيـو يـي گـوراني کـيـمـيـاو يـي دـان ؟ . دوو مـيان سـرو شـتـي تـه م گـورانه کـيـمـيـاو يـي بـه
زـيـنـد و و انـه چـي بـه ؟ .] . و هـ لـام يـي پـر سـيـاري بـه کـم نـازانـي . تـه نـيا چـنـد
بـه لـگـه يـه کـيـشـمان هـه يـه بـو و هـ لـام دانه و يـي پـر سـيـاري دوو مـ .

[بـيـنـيـت - Bennett] و [دايـه مـؤنـد - Diamond] او [کـريـخ -
Krech] او [رـؤز ن و يـت - Rosenzweig] بـو يـان دـهـر کـه و ت کـه بـه خـيـو کـردنـي
مـشک لـه شـو يـنـه واري جـيا جـيـادا گـوراني جـيا جـيا لـه مـيـشکـي مـشکـه کـه دـا
دـر و سـت تـه کـات . تـه و مـشکـانه يـي لـه شـو يـنـه واريکـي پـر چـالاکـي دـا بـه خـيـو کـراون ،
تـو يـکـلـي مـيـشک [قـشـرة الدماخ - Cerebral Cortex] يـان تـه سـتـور تـرو
قـور سـتر بـو و لـه هـي تـه و مـشکـانه يـي لـه شـو يـنـه واري سـسـت و هـيـمـن دـا بـه خـيـو
کـران .

دـهـر کـه و تـو و هـ تـه و نـه خـوشـانه يـي [هـايـپـو کـامـپـهـس - Hippocampus] يـان
[کـه بـه شـيـبـکـي قـو لـي دـمـاخـه] بـر يـنـدار تـه بـي نـا تـوانـن پـر و دـا و هـ نـو يـي کـان لـه چـنـد
چـر کـه يـه ک بـه و لـا و هـ بـه يـاد بـه يـنـنـه و هـ . تـه م نـه خـوشـانه تـه تـوانـن قـه سـه بـکـن . تـه مـش
تـه و هـ دـهـر تـه خـات کـه يـاد گـاري زـور نـز يـک و يـاد گـاري هـمـيشـه يـي يـان نـه شـيـو و هـ .
بـه لـام تـه و مـيکـانـيـزمـه و هـ سـتا و هـ کـه يـاد گـاري کـم خايـه ن تـه کـات بـه يـاد گـاري
هـمـيشـه يـي .

و هـ ک با سـمان کـرد ، دـمـاخ لـه دـو و نـيـوه دـمـاخ پـيکـهـا تـو و هـ بـه گـور زـه
ر يـشـالـيـيک پـيکـه و هـ بـه سـتراون پـي نـو و تـري [گـور پـهـس کـالـؤ سـهـم -

باسی بکات . ئەمەش لەبەر ئەوەی کە تەنیا نیوە دەماخی چەپ (۱) میکائیزمی قسە کردن هەل ئەسورین و نیوە دەماخی راست ئەم توانایەتی نییە . کەواتە تەخۆشە کە لەم بارەدا ناتوانی قسە بکات ، تا باسی ئەو شتە بکات یان ناوی بێت ، هەرچەندە شیوە کەمی ئەگاتە نیوە دەماخی راست . ئەمەش لەبەر ئەوەی **[کۆرپەس کالۆسەم]** یان براوە نیوە دەماخی چەپ ناگاداری شتە کە نابێت . تاکو میکائیزمی قسە کردن هەلسورین و مروڤە کە ناوی شتە کە بێت یان باسی بکات .

چەند تاقی کردنە وەهێ کە تریش دەریان خستوو کە هەر یەکە لە دوو نیوە دەماخ فرماتی جیا جیا هەل ئەسورین . نیوە دەماخی چەپ فرماتی زمان و خۆیندە و هەما دروست کردنیش هەل ئەسورین . نیوە دەماخی راست جگە لەمانە گشت فرمانەکانی تری دەماخ هەل ئەسورین .

● فیربوون

التعلم : Learning

زۆربەیی دەروونزانەکان هەلس و کەوتی روژانەمان بە زادهی فیربوون دانەنین . ئەمە تەنیا لە فیربوونی ناو و ناوێشان و خستە لیكدان . . هتد دا نییە ، بە لکو خولیاو هەلۆیست و کۆشش و کەسایەتیشمان ئەگریتەوه . کە تاکو رادهی کە زۆر بەرھەمی ژبانی کۆمەلایەتین . تاکە کەس فیری ئەو شارەزاییانە ئەبێت کە بتوانێت وەکو تاکیکی کۆمەل بە چالاکی هەل بسورێ . ئەبێت ساوای ئازەبوو بەینریتە ناو کۆمەلەوه و فیری زمان و کەلەپور و هەلس و کەوتی توخمە کەمی و نرخە کۆمەلایەتی یەکان بکری . تا بتوانێت بە شیوەیە کە هەلس و کەوت بکات ، کۆمەل بەسەندی بکات و لەوانە دوور بکەوێتەوه کە کۆمەل بەسەندی ناکات .

دەروونزانە هەلس و کەوت ناسەکان یە کەم کۆمەل بوون کە هەل و تیان داوه لە دیار دەی - فیربوون - بگەن . پیتش ئەمان **[خەون و خەیاڵ و سەرگێژی و تاقی کردنە وەکانی باری بی هۆشی]** ئەکرا بە بناغەیی لیکۆلینەوه لە مروڤ . بەلام هەلس و کەوت ناسەکان ئەلین **[ئەم گەرەستە خاوانە نادیارن و تیبینی ناگرین ، ناشین بو ئەوەی بگرین بە بناغەیی لیکۆلینەوه لە مروڤ . ئەبێت ئەو کارانەیی دەماخ بکری بە بناغە ، کە ئەتوانرێت تیبینی بگری و ئەخرینە ژیر تاقی کردنەوه]** .

۱ - مەتەندی هەلسوراندنی زمان و قسە کردن لە مروڤی راستەدا ئەکەوێتە نیوە دەماخی چەپ و لە مروڤی چەپەدا لە نیوە دەماخی راست دایە - وەرگێر - .

Corpus Callosum - [نهگه ر ئه مه له ت کراو دوو نیوه ده ماخه که جیا کرانه وه ، نهوا پچی نه ووتری] **ده ماخی له ت کراو** [به شیک له ریشاله کانی ده ماری بینین له] **دوو ریانی بینین - Optic Chiasma** [نهوا ههستی بینین ته نیا بو نهو نیوه ده ماخه نه گو یز ریته وه که له بهری نهو چاوه به ته نه که ی که و تونه به رده م .

[**Myerse** و [**سپیری - Sperry**] تا قی کردنه وه به کیان له سر پشیله به که کرد ، دوو ریانی بینینان له ت کردو چاوی راستیان به ست . هه و لیان دا فیری ره فتاریکی بکن . که فیر بو ، چاوی راستیان کرده وه چاوی چه بیان به ست . پشیله که توانی زور به سر که و تووی ریفته ره که دووباره بکاته وه ، هه ر چه نده نیوه ده ماخی راست [**کاتی چاوی راستیان به ست بوو**] هیچ ناگای له ره فتاره که نه بو . ئه مه نه وه ده رنه خات هه رشتی له نیوه ده ماخی که دا هه لگیری ، نه گو یز ریته وه بو نیوه ده ماخه که ی تر . پاشان [**کورپهس کالوسم**] ی پشیله که بیان له ت کرد . تا قی کردنه وه که بیان به سر دا دوویات کرده وه . به لام پشیله که نه ی توانی ره فتاره که بکات . ئه مه وا ده رنه خات که - کورپهس کالوسم - وه کو پردیک یادگارو شاره زایی له نیوه ده ماخی که وه نه گو یز ریته وه بو نیوه که ی تر . نه توانی وا دا بری که گیانله به ره ده ماخ له ت کراوه کان دوو ده ماخیان هه به و نه بچ هه ر ده ماخیان به جیا فیری ره فتاره که بکری .

هه ندی جار له نه خو شی [**فی = په رگه م**] دا - کورپهس کالوسم - له ت نه کری . تا کو هه ژاندنه په رکه می به کان له نیوه ده ماخی که وه بلاو نه بنه وه بو نه وی تر نه نه خو شاننه - دوو ریانی بینین - یان له ت نا کری ، له بهر نه مه هه ست به هیچ جوره ناسا غی به که ناکن که له نه نجامی له ت کردنی ده ماخیان وه دروست بو بچ . چونکه هه ر چاوه ی تا قی کردنه وه کان نه گه به نیته هه ر دوو نیوه ی ده ماخ . نه بچ نه وه له یاد نه که یان که جیاوازی به کی زور له نیوان نه نه خو شاننه و مروقی ساغدا هه به . کاتی شتی لای راسته وه دا نه بین . به شی چه پی هه ر دوو توره نه هه ژینی و نه گو یز ریته وه بو نیوه ده ماخی چه پ . کاتی شته که لای چه په وه دا نه بین ، روناکی به وزه کان نه گو یز ریته وه بو نیوه ده ماخی راست . له م نه خو شاننه دا کاتی شته که لای راسته وه دا نه نری ، شیوه که ی نه گاته نیوه ده ماخی چه پ ، نه خو شه که نه توانی ناوی بلئی و باسی بکات . به لام نه گه ر شته که لای چه په وه دا بری ، هه ر چه نده شیوه که ی نه گاته نیوه ده ماخی راست به لام نه خو شه که ناتوانی ناوی بلئی و

له ناخهوه ههست به چي ئهكاو چۆني لىك ئهداتهوه شتىكى نادياره
تېپىنى ناگرى له بهر ئههه ئهبي له لىكۆلئينهوهى مروفادا پشت گوى بخرين .

[جون واتسون - John Watson] يه كه م گوريني له رپر هوى
ههلس و كهوت ناسه كاندا كرد . ئه م رو [ب. ف. سكينه ر - B.F. Skinner]
به ناوبانگترين دهروونزاني ههلس و كهوت ناسي به .

واتسون - برواي وابوو كه كه سايه تي و تواناكانى ميشك به رهه مى
فېربوون له شوينه واره وه . بو ماوه زگماك هيج دهستتيكان له
دروست بوون و پهره سه ندى كه سايه تي و تواناي ميشك دا ني به . پاشان
ههلس و كهوت ناس و دهروونزانه تاقي كاره كان به كيان گرت هوه و دوو
ئول - المذهب يان لى جيا بو وه وه :

يه كه ميان : [بافلوف - Pavlov] او سكينه رو واتسون و
ههلس و كهوت ناسه نوئى كانن . كه فېربوون به كردانه وهى ده ماخ بو كاريگه رى
شوينه وار دانه نين . بو نمونه : ناوانى شته كان . كابرايه كى ئينگليزي كه
ئهيه وئى فېرى فه ره نسى بيى . كه ئازه لىكى وه كو بلين پشيله به كى پيشان
ئهدري . ئه مه كاري تي ئهكاو كردانه وه كه له شپوهى [le chat]
[مه به ستى نوسه ر ئه وه به كابرا به فه ره نسى ئه لى : پشيله] ده رئه كه وى .

كاتى وشه فه ره نسى به كه جى خوى ئه گرئ و په يوه ندى به كه له نيوان
كارو كردانه وه دا دروست ئه بيى . ئه وا خويه كى زمانه وانى له و كابرا
ئينگليزي به دا دروست ئه بيى . ئه م زانايانه بروايان وايه كه هه موو
ههلس و كهوتىك له سه ر بنچينه ي [خوو دروست بوون] لىك ئه درپته وه .
هه ر ئه م لىك دانه وه ساكارهش به كار ئه هينري بو لىك دانه وهى فېربوونى زمان و
حه زو خولياكان .

دووه ميان : دهروونزانه كانى سه ر به م ئوله زياتر گرنگى به بير كردنه وه و
تى گه يشتن و يادو شت ناسينه وه ئه دهن ، وهك له وهى گرنگى به خوو دروست
بوون بدهن .

ئيشان بافلوف ، له ئه نجامى زنجيره تاقي كردنه وه به كه وه ، كه زور به ي
له سه ر سه گ بوو . چوره - فېربوون - بىكى دوزى به وه ، ناوى ناسا
[فېربوونى په يوه ندى دار = Associative Learning] سه گىكى رانه هينراوى
برى هينار خستى به ناو ده زگا كه به وه ، كه گلۆ به كه ي داگير سان لىكى
سه گه كه نه هاته وه [له بارى ئاسايى دا ، ته نيا پاش خواردن لىك دپته وه] .
زور ئه شى په يوه ندى نيوان كردانه وهى سه گ [لىك هاته وه] او كاري چيژى
خواردن [وهك گوشت] زگماك بيى و به فېربوون نه بيى .

جاریکی تر له گه ل گلوپ داگیرسان دا خواردنی دا به سه گه که و لیکه که ی پتوا . بوی دهر که وت پاش چند جار دو باره کردنه و هی ئه م کاره . سه گه که وای لیج دی ته نیا به داگیرسانی گلۆپه که لیکه بیتته وه . لیره دا به سه قسه ی بافلۆف ، سه گه که هاته ژیر بار [Conditioned] . له م چۆره فیروونه دا کاردانه وه که په یوه ندی به کاره که وه په یدا ئه کات ، واته لیکه هاتنه وه ی سه گه که په یوه ندی به داگیرسانی گلۆپه که وه په یدانه کات . به لام ئه م په یوه ندی سه له وه و بهر نه بوو .

بافلۆف [چییژی خواردن] ی ناونا [ناگاهینی نا په یوه ندی دار - Unconditioned Stimuli] . لیکه هاتنه وه که شی ناونا [کاردانه وه ی نا په یوه ندی دار = Unconditioned Response] . کاتخ سه گه که فیرو ئه یج ، په یوه ندی به که له نیوان داگیرسانی گلۆپه که و کاردانه وه ی لیکه هاتنه وه که دا دروست ئه یج . به م داگیرسانی گلۆپه که ئه یج به [ناگاهینی نا په یوه ندی دار - Conditioned Stimuli] و لیکه هاتنه وه که شی ئه یج به [کاردانه وه ی نا په یوه ندی دار - Conditioned Response] .

۱ - زهنگ [ناگاهینی نا په یوه ندی دار] ، کاردانه وه له سه گیکه دا دروست ناکات ئه گه رانه هینرا یی و نه هینرا بیتته ژیر بار .

۲ - خواردن [ناگاهینی نا په یوه ندی دار] ، کاردانه وه یه کی نا په یوه ندی دار له له سه گیکه رانه هاتو و دا دروست ئه کات [لیکه هاتنه وه] .

۳ - خواردن + زهنگ ، کاردانه وه یه کی نا په یوه ندی دار دروست ئه کات [لیکه هاتنه وه] .

۴ - زهنگ ، کاردانه وه یه کی [په یوه ندی دار] دروست ئه کات [لیکه هاتنه وه] .

پروقیسور سکینه ر ، خوی به و هوکارو پرودا وانه ی شوینه واره وه خه ربک کرد که کار ئه که نه سه ر هه لسه و که وتی زینده وهران . لسه ئه نجامی هه ول و کوششیکی زوره وه توانی به وردی کاردانه وه ی مروف یان گیانله به ران بو هه لویسته جیا جیاکانی ده ور به ری لیکه بداته وه . گه یشته ئه و راستی یه ی که ره چه له ک و بو ماوه ش ده ستیان له دیاری کردنی جوری ئه و کاردانه وانه دا هه یه . دوور نی یه ئه م به یه لدا چوونه ساکاره هه لسه و که وتی داهاتو وک مروفه که یان نازه له که دیاری بکات . ژماره یه کی هینجگار زور ناگاهین و هوکار هه ن که کار ئه که نه سه ر زینده وهران . له بهر ئه م شتیکی ئاسان نی یه که هوکاره گوراوه کانیان له نیودا دیاری بکری .

ئه م بوچوونه ی سکینه ر ئه وه ناگه یه نی که ناتوانی پیش بینی هه لسه و که وته کانی زینده وهریک بکات . به لکو ئه وه دیاری ئه کات که بو ناسینه وه ی هوکاره به گاره کان ئه یج ده ست به سه ر شوینه و اردا بگری و

دو روبرو یکی ریڅخراو بخولفینری بۆ ئەم مەبەستەش [سندوقی سکینەر]ای دروست کرد . ئەم سندوقە نوێلکی تیدا یە ، ئەگەر پەستیورا ، پارچە یەك خواردن ئەکەوێتە ناو سندوقە کەوێت کاتێ مشکیکی رانهیتراوی برسی ئەخریتە ناو سندوقە کەوێت ، لەخۆو بەگشت لایەك دا دیت و ئەچێ . ئەم هات وچۆیە ی لە خۆرای نی یە . بەلکو تیبینی کەریکی وریا کە شارەزایی لە رەجەلەکی مشکە کەوێت رابردووی هەبێ و بزانی ئیستا چی کاری تێ ئەکات ؟ ئەوا ئەتوانی بە تەواوەتی [وەك سسکینەر ئەلێ] پێشبینی هەلس وکەوتی مشکە کە بکات . لەم جرت و فرتەدا ، بەریکەوت پەلیکی بەر نوێلە کە ئەکەوێت و پارچە بەك خواردن ئەکەوێتە ناو سندوقە کەوێت ئەخوات ئەمە وای لێ ئەکات لە پال نوێلە کە دا بوەستی و بیپەستیوی . ئەمەش بەوێ ئەکرێ ئەو تیلایە داخزینی کە بە نوێلە کەوێت بەندە . ورده ورده داخزاندنی تیلاکە [پەستاوتنی نوێلە کە] پەبوەندی یەك بە کەوتنە خوارەوێ خواردنە کەوێ بەیدا ئەکات . ئەمەش نمونە یەکی تری فیربوونی پەبوەندی دارە ، بەلام سکینەر ناوی نا [هینانە ژیربار بەدەستگا] .

سکینەر هەلس وکەوتی کرد بە دوو جۆرەوێ : هەلس وکەوتی راستەوخۆ و ناراستەوخۆ . هەلس وکەوتی راستەوخۆ دیارو ئاشکرایە و تیبینی ئەکرێ و لە ژیر دەستەلاتی ئاگاھینەکانی شوینەوار دایە . هەلس وکەوتی ناراستەوخۆ ، نابینری و تیبینی ناکرێ و لە ژیر دەستەلاتی ئاگاھینە شوینەواردا نی یە . بۆ نمونە هەلس وکەوتی مشکیکی رانهیتراو لە سندوقی سکینەر دا ناراستەوخۆیە و بە سەر شوینەواردا ئەکرێ و بەرھەمیکی ئەبێ . کاتێ مشکە کە فیری داخزانی تیلای پەستاوتنی نوێلە کە ئەبێ ، ئەوساتە هەلس وکەوتە کە ی ئەبێتە - راستەوخۆ - ، چونکە ئەو ئاگاھینە ی وا لە مشکە کە ئەکات تیلاکە داخزینی ، دیارو ئاشکرایە .

بیردۆزی فیربوونی سکینەر پشت بە یاسای [هەلنان] ئەبەستی ، کە بریتی یە لەوێ [ئەو کارانە ی هەلنرین دووپات ئەکرێنەوێ و فیر ئەبن] . بەلام ئەو کارانە ی هەلننرین لە کار ئەکەون و لەبیر ئەچنەوێ [.

بەھۆی تەکنیکی [دارشتنەوێ - Shaping] ەوێ توانی چەند کاریک فیری - مشک و کۆتر - بکات . کەس لەوێ بەر هەر بیریشی لەوێ نەکردبۆوێ کە لەوانە یە بشێ مشک و کۆتر فیری ئەو کارانە بین . بەبێ ئەم تەکنیکە ، تاقی کارە کە زنجیرە جولە یەك دائەنێ کە فیری - وەك بلیین کۆتر - یکی بکات . هەر کە کۆترە کە جولە یەکی کرد لەگەل یە کەم جولە یی زنجیرە کە دا ری بکەوێ ، پاداشت ئەدریتەوێ . بەوێ چەند دەنکە گەنمە شامی یەکی ئەدریتێ . ورده ورده ئەم جولانە خیراو لەبارتر ئەبن . تاکو وەکو ئەوێ لێ دێ کە تاقی کارە کە ئەبەوێ . ئیتر قوناغی دووہمی زنجیرە

جوله‌که‌ی فیرنه‌کری . ئەم ته‌کنیکه له مرۆفیشدا ئەنجامی باشی داوه .
به‌دهسته‌وه . به‌تایبه‌تی له فیرکردنی ئەو مرۆفانه‌دا که [گه‌شه‌ی مېشکیان
دواکه‌وتوو] . و وا ئەزانرا توانای فیربوونی هیچ شتیکیان نی‌یه‌و نه‌یان
ئەتوانی ته‌نانه‌ت خواردن بخۆن یان جل‌وبه‌رگی خۆیان له‌به‌رکه‌ن .

له هینانه ژیرباری بافلۆفی‌دا پاداشتەر ئاگاهیتنه په‌یوه‌ندی‌داره‌که
پیکه‌وه‌دائه‌نرین . به‌لام له - هینانه ژیربار به‌ده‌ستگا - دا پاداشته‌که پاشی
کردانه‌وه‌که ئەکه‌وی . چونکه زینده‌وه‌ره‌که پاداشت ناکری تاکو کاریکی
په‌سه‌ندکراو به‌دی نه‌هینتی .

له جه‌نگی جیهانی دووه‌مه‌وه ، هه‌ول دراوه بۆچوون و چاره‌سه‌ره‌کانی
هه‌لس‌وکه‌وت‌ناسه‌کان بۆ شی‌کردنه‌وه‌ی کیشه‌کانی مرۆف به‌کاربه‌یترتی .
ئهو ده‌روون‌زانانه‌ی که - شی‌کردنه‌وه‌ی ده‌روونی [التحليل النفسی
Psychoanalysis] یان بۆ چاره‌سه‌رکردنی نه‌خۆشی‌به‌کانی ژیری
به‌کارنه‌هینا لایان وابوو ئەم نه‌خۆشی‌یانه ئەنجامی تاقی‌کردنه‌وه‌و زۆرانبازی
ناخی مرۆفن . به‌لام ده‌روون‌زان و چاره‌سازه هه‌لس‌وکه‌وت‌ناسه‌کان ئەکین نابن
هه‌لس‌وکه‌وته ناله‌باره‌کانی مرۆف به‌نه‌خۆشی‌دابئری . به‌لکو هه‌له‌یه‌که‌وه له
فیربوون و مامه‌له‌کردنیان‌دا به‌له‌گه‌ل شوینه‌ردا . به‌م پێ‌یه‌ چاره‌سه‌رکردنی
ئەم نه‌خۆشی‌یانه ئەبیتته کیشه‌ی فیرکردن و بنه‌ماکانی ئەم چاره‌سه‌رکردنه‌ش
له بیردۆزه‌کانی فیربوونی [بافلۆفو سکینه‌ر] وه‌رگیراوه . که به‌رپیکه‌یه‌کی
زۆر له‌بار دانه‌رتی بۆ چاره‌سه‌رکردنی هه‌ندی نه‌خۆشی ژیری .

به‌کارهینانی ئەم رپگایه‌ش سی قوناغی هه‌یه :

یه‌که‌م : پاداشتی ئەدری به‌نه‌خۆشه‌که [وه‌ک بلیین پاره یان جگه‌ره‌ی
ئەدریتی یان ستایشی ئەکری یان گوئی پین‌ئەدری] .

دووه‌م : هه‌ر کاتی ئەو کاره بکات که‌داوای لی ئەکه‌ین ، پاداشته‌که‌ی
ئەدریتی .

سێهه‌م : یاسای دارشتنه‌وه به‌کار ئەهینتی ، که نه‌خۆشه‌که کاریک
بکات که‌می له‌و کاره بکات که‌داوای لی ئەکه‌ین . پاداشته‌که‌ی ئەدریتی .

[هاریس = Harris] و [ولف = Wolf] و [بار = Baer]

له چاره‌سه‌رکردنی هه‌ندی هه‌لس‌وکه‌وتی ناله‌باری منالان‌دا ، هینانه ژیرباری
بافلۆفی‌یان به‌کارهینا . ئەنجامیکی چاکیان به‌دی هینا . له لیکۆکینه‌وه‌یه‌که‌دا
[منالیکی دووره‌به‌ریز که زۆربه‌ی کاتی به‌تاقی‌ته‌نیا به‌سه‌ره‌به‌رد . به‌وه
چاره‌کرا که هه‌لیان ئەنا تیکه‌لاوی منالانی تر بکات] . چاره‌سازه‌کان ئەوه‌یان

تیبینی کرد ، که مامۆستای مناله که ئەم هه‌لس و که‌وته دووره‌په‌ریزانه‌یه‌ی مناله که هه‌له‌نێ و زۆر گۆی به‌مناله که ئەدات . له‌ خۆی وابوو به‌مه . هه‌لی ئەنێ که واز له‌ دووره‌په‌ریزی به‌که‌ی به‌پێنێ .

مامۆستا که‌یان فێرکرد که هیچ گۆی به‌ مناله که نه‌دات تا تیکه‌لاوی مناله‌کانی تر نه‌بێ ، ئیتر تا نه‌توانی گۆیی پێ‌بدات .

به‌م جووره هه‌لس و که‌وته دووره‌په‌ریزانه‌که‌ی له‌بیر برایه‌وه‌و هه‌لس و که‌وته په‌سه‌نده‌که‌ی پاداشت کرا . تا چێگه‌ی خۆی کرده‌وه‌و وای لێ‌هات ته‌نیا تیکه‌لاوی مناله‌کانی تری به‌پاداشت نه‌زانی .

ئەم به‌کاره‌یتنانی [هه‌بنانه‌ ژێربار] ه‌ پێ‌ی نه‌ووتری [ته‌کنۆلۆجی هه‌لس و که‌وت ناسی] . ئەمه زیاتر له‌ قوتابخانه‌و به‌ندیخانه‌و خه‌سته‌خانه‌کاندا به‌کار نه‌هێنری .

سکینه‌ر له‌و برۆایه‌دایه‌ که رووداوه‌کانی ده‌ووربه‌ر زۆر له‌ سه‌ره‌ه‌لس و که‌وتی مرۆف به‌کارن . که‌واته - وه‌کو ئه‌و بۆی نه‌چێ - چاره‌سه‌رکردنی هه‌لس و که‌وته ناله‌باره‌کانی مرۆف به‌وه نه‌بێ [پاداشتی هه‌لس و که‌وتی په‌سه‌ند - به‌دریته‌وه] .

به‌کێ له‌م ته‌کنیکانه‌ی که له‌ گیانه‌به‌رانی‌شدا به‌کاره . [تکت پاشه‌که‌وت گردن] ه‌ مه‌یمونی شه‌مپازی نه‌توانی فێری نه‌وه‌ بێی که تکتی بخاته ده‌ستگایه‌کی تایبه‌تی وه‌ تاکو - بۆله‌تری - ی بۆ بێته‌ده‌ره‌وه . بۆ ده‌ست که‌وتنی ئەم تکتانه‌ش نه‌بێ تیلای ده‌ستگا که داخزینی . ئەم شه‌مپازیانه‌ فێر بووبوون هه‌ندی له‌ تکته‌کانیان بۆ ئه‌و کاته پاشه‌که‌وت نه‌کرد که هه‌زیان نه‌چوو ه‌ سه‌ر - بۆله‌تری - ئیستا ئەم رێگایه له‌ قوتابخانه‌کانی‌شدا به‌کار نه‌هێنری .

ئەو قوتابخانه‌ی تاقه‌تی خویندنه‌وه‌یان نی‌یه‌، شتی کورتیان پێ نه‌خویند رێته‌وه‌ ده‌سته‌تکتی‌یان نه‌دریتی . نه‌توانین ئەم تکتانه به‌و خواردنانه‌ بگۆرنه‌وه که هه‌زی لێ نه‌که‌ن . داها‌نوویه‌کی گه‌شبینانه له‌م ته‌کنیکه‌ چاره‌روان نه‌کرێ . به‌وه‌ی سه‌رنه‌که‌وتنی قوتابی له‌وانه‌کانی‌دا ناگه‌رینیتته‌وه بۆ که‌م و کوری به‌کی قوتابی به‌که ، به‌لکو ئه‌و قوتابخانه‌ ناتوانن ئه‌و ده‌ووربه‌رانه‌ بخولقینن که گه‌شه به‌هه‌لس و که‌وته په‌سه‌نده‌کان ئەدات .

سکینه‌ر - زیاتر گۆی به‌ ده‌ست به‌سه‌راگرتنی هه‌لس و که‌وت نه‌دا . وه‌ک له‌وه‌ی بیه‌وئێتی بگا . که سه‌یری نه‌خشه‌کانی سکینه‌ر نه‌که‌ین تازه‌گه‌ری و دا‌هینانی‌یان تێدا نابین . سکینه‌ر - نه‌لێ : زمان بریتی‌یه له‌ زنجیره‌یه‌ک کاردانه‌وه‌ی بێژه‌کی ، له‌ژێر ده‌ست به‌سه‌راگرتنی ئاگاهینه‌کانی شوینه‌واردایه . به‌مه‌لای سکینه‌ر زمان ئه‌و تایبه‌تی به‌ی خۆی له‌ده‌ست ئەدات که به‌ خولقینه‌ری

تازەگەرى و داھىتەن دانەنرى . بەمە بارىكى گران ئەكەوئىتە سەر لىكەدانەوہەكانى سكىنەر .

لەگەل ئەم سەدەيەدا ، دەروونزانەكان ھەوليان داوہ ھەلس و كەوتى مرۆف بەپىخى زاراوہى [دۆخى پىش كردهوہ] كان باس بكن . ئەم دۆخانەش دوو جۆرن يەكەمیان رەچەلەكى تاكەكەس ، دووہمیان : پاداشت و سزادانى مرۆفەكەيە بە درىژايى ژيانى .

لە دىكارتەوہ تا ئەمرۆ بە دوو شىوہ كارەكانى مرۆف لىكە دراوہتەوہ : يەكەم وەك دىكارت بۆى چوہ [مرۆف ژىرى بەكى واى پى بەخشراوہ بەتەواوہتى لە ياساكانى سروشت نازادە] . ئەمە وا ئەگەيەنچ كە گشت ھەولتەك بۆ لىكەدانەوہى كارى مرۆف بەپىخى بۆچوونى [ھۆوئەنجام] ھىچ سودىكى نىيە .

شىوہى دووہم بەتەواوہتى پىچەوانەى ئەمەيە ھەلس و كەوت ناسەكان ئەلەين [ژىرى لە ياساكانى سروشت نازاد نىيە] . كەواتە ئەتوانين چۆن لە رۆيمە ميكانىكى بەكان ئەكۆلئەوہ ، ھەرواش لە كارەكانى مرۆف بكوئىنەوہ . بە بۆچوونى ئەمانە ، ئەبج ھەلس و كەوت بە بنامى [ھۆوئەنجام ياخود بلىين كاروکاردانەوہ] شى بكرىتەوہ . دەروونزانەكانىش لە ھەمان بۆچوونەوہ ئەلەين [ئەتوانين ھەلس و كەوتى مرۆف لەسەر بنچىنەى بارو دۆخى پىش ھەلس و كەوتەكە شى بگەينەوہ] .

ئەمرۆ فەيلەسوفە بوونخواز [الوجودى - Existentialist] ھەكان ھەل گرى بۆچوونەكانى دىكارتەن . ئەلەين گوايە : [ھەموو كارەك ئەنجامى بريارىكى نازادە كە لە ناخو مېشكى تاكەكەسەوہ ھەل ئەقولى و ھىچ ھۆبەكى لەوہو بەرى نىيە و رەچەلەك و شوئىنەوار ھىچ دەستبىكان لە ديارى كردنى ھەلس و كەوتدا نىيە] .

بەمە وا ئەلەين كە [باوہريان بە نازادى مرۆف ھەيە] و بەر بەرچى - ئولى زۆركارى [مذهب الحتمية - doctrine of determinism] ئەدەنەوہ . كە ئەلەين : [ھەموو رووداوى ، كردهوہى مرۆف پىش ھۆبەكى دەرەكى ھەيە] .

● كەسايەتى

الشخصية : Personality

ئەو دەروونزانانەى لە كەسايەتى ئەكۆلئەوہ ، گرنكى ئەدەن بە چالاكى بەكانى مرۆف . كە لە ئاھەنگىكدا دوو نەناس بەيەك ئەگەن ، يەكسەر ھەريەكەيان لە دلى خۆى دا ئەوى تر ھەلئەسەنگىنچ . يان بە مرۆف تىكى جى باوہر ، جى گر ، يان بە پىچەوانەوہ نرختىكى ترى ئەدرىتى . ئەم

هه‌سه‌نگاندنه روویه‌کی ژبانی کۆمه‌لایه‌تیمانه . ناتوانین پیناسه‌یه‌کی پوخت بۆ که‌سایه‌تی دابنیتین ، به‌لام ئه‌وه‌نده نه‌زانین که په‌یوه‌ندی به‌وه‌لس‌وک‌ه‌وتانه‌یه‌وه هه‌یه که له مرۆفیتیکی تری جیانه‌کاته‌وه .

(هانس نایسینک - Hans Eysenk) ی ده‌روونزانی ئینگلیزی .
به‌هۆی بیردۆزیکه‌وه که‌سایه‌تی کردووه به‌چار جۆره‌وه :

به‌که‌م یان : کۆمه‌لایه‌تی و جیگر : ئه‌مانه روو به‌خه‌لک ئه‌ده‌ن ، قسه‌ زۆر ئه‌که‌ن . زوو په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل خه‌لکی دا ئه‌به‌ستن ، چالاکن . گۆی به‌هیچ ناده‌ن ، هه‌ز به‌پیشه‌وایی ئه‌که‌ن ، کاردانه‌وه‌یان بۆ ئاگاهیتنه‌کانی ده‌وروبه‌ریان هه‌به .

دووه‌میان : کۆمه‌لایه‌تی و ناجیگر : ئه‌مانه چالاکن ، زوو خولکی‌یان ئه‌گۆرئ . زوو هه‌لته‌چن ، شت زل ئه‌که‌ن ، بێ ئارام و گه‌ش‌بین .

سه‌هه‌م : دووره‌په‌ریزو جیگر : زۆر گرنگی به‌ده‌وروبه‌ریان ناده‌ن ، وریان . زۆر بیرته‌که‌نه‌وه ، ناشتی خوازن ، به‌سه‌ر هه‌لس‌وک‌ه‌وتی خۆیان دا زالن . هیمنن ، له‌خۆرا هه‌لناچن ، تیکه‌لاویان خۆشه‌و خولکی‌یان جیگره .

چاره‌م : دووره‌په‌ریزو ناجیگر : دوودل و سه‌ره‌ره‌ق و بێ‌ده‌نگه‌ر دووره‌په‌ریزن و زووزو خولکی‌یان ئه‌گۆرئ ، وریان ، به‌دیین و به‌ئاگان .

[کاتل - Cattell] ی ده‌روونزانی ئه‌مه‌ریکی وا دانه‌نن ، بۆ دیاری کردنی جۆری که‌سایه‌تی پتویستمان به‌خشته‌یه‌که هه‌یه که [۱۷۱] نیشانه‌ی که‌سایه‌تی تیدا دیاری کرابێ و مرۆفی بێ تاقی بکه‌ینه‌وه . مه‌به‌ستیشی له نیشانه‌ی که‌سایه‌تی ئه‌و جوداگانه هه‌میشه‌یی‌یانه [وه‌که به‌ئابرووی ، جی‌بروایی ، چه‌په‌لی] به‌که‌مرۆفیتیکی بێ جیانه‌کریته‌وه . له تاقی کردنه‌وه که‌ی دا نمره‌یه‌که ئه‌دات به‌هه‌ر که‌سه‌ی که نیشانه‌یه‌کی تیدا بێ . بۆ نمونه ئه‌وه‌ی زۆر به‌ئابرووه . نمره‌ی زۆرتر له به‌ئابرووی دا وه‌رته‌گرئ و نمره‌ی که‌متر له ره‌وشته‌به‌ده‌کان دا وه‌رته‌گرئ .

له لیکۆلینه‌وه‌ی که‌سایه‌تی دا چه‌ند پرسیاریک دیته‌ ری ئی لیکۆله‌ره‌وان . ئه‌و شتانه چین بۆ باس کردنیکی ته‌روپه‌ری که‌سه‌نایه‌تی پتویستی ؟ بۆچی مرۆفیتیک که‌سایه‌تی‌یه‌کی دیاری کراوی هه‌یه ؟ بۆ وه‌لام دانه‌وه‌ی ئه‌م پرسیارانه‌و شی کردنه‌وه‌ی که‌سایه‌تی ، سه‌ج جۆر بیردۆز هاتۆته‌کایه‌وه . به‌که‌میان ژبانی کۆمه‌لایه‌تی و شوینه‌وار دانه‌نن به‌خولقتینه‌رو پتکه‌یه‌نهری که‌سایه‌تی ، دووه‌میان گرنگی به‌ره‌چه‌له‌کو بۆماوه‌ی مرۆفه‌که ئه‌دات . به‌لام جۆری سه‌هه‌میان گرنگی به‌ژبانی کۆمه‌لایه‌تی و شوینه‌وار ئه‌دا و ره‌چه‌له‌کو بۆماوه‌ش پشت‌گۆی ناخات . بیردۆزه‌کانی فرۆید [S. Freud] گرنگی به‌ژبانی کۆمه‌لایه‌تی و شوینه‌وار ئه‌دات . به‌په‌ی بیردۆزه‌کانی ئه‌م - که‌سایه‌تی به‌ره‌می زنجیره‌یه‌که رووداوه -

که منال له ژبانی ناو خیزان دا پروو به پرووی نه بیتتوه . هه ندی جار منال له هه ندی پرووداو ناگا ، به هه رس نه کراوی به سه ری دا پانا بووری . به لکو له و قوناغهی گه شهی که سایه تی دا تووشی وه ستان [الثبوت : Fixation] نه یخ . که گه ورهش بوو نم وه ستانه تووشی جوړه ها باری دهروونی نااسایی نه کات .
فرۆید - له و پروایه دایه [چوار چپوهی تان و پوی که سایه تی له پیتش ته مه نی چوار ساتی به وه پیک دیت] .

نایسینک - سه ر به کومه له هی دووه مه و په چه له ک و بوماوه ی مروّف به و هوکارانه دانه نی که جوړی که سایه تی به که ی ده ست نیشان نه کن .

نه وه ی تیبینی کرد که مروّفی کومه لایه تی گرانتر دیته ژیربار و دک له مروّفی دووره په ریژ . نه مه گه یان دی به نه و باوه ری به کومه لایه تی بوون نه جامی هاتنه ژیرباره . وژدانی مروّف هاتنه ژیرباری کاردانه وه ی مروّف به رام بهر نه و سزادان و پاداشت کردنه ی له لایمن باوانی به وه پنی نه گات .

دووره په ریژ زووتر دیته ژیربار ، به مه دا وا ده رنه که وی دووره په ریژ زووتر خو ی له گه ل کومه له که ی دا بو نه گونجیتری .

نایسینک - نه لچ [تاوانکاره کان که سایه تی به کی ناجیگرو کومه لایه تیان هه یه . زور که م هاتوونه ته ژیرباره وه ، به باشی له گه ل کومه لدا نه گونجیتراون] .
به م پنی به ، له بهر نه وه ی ناجیگری و کومه لایه تی که سایه تی به په چه له ک و بوماوه ی به که واته گرانی هاتنه ژیرباری تاوانکارانیش بوماوه ی و به په چه له ک له باوان و بایرانه وه بو مروّف نه میتتوه .

دوژینه وه تازه کانی بوماوه زانی [علم الوراثة - Genetics] نه وه ی ده ر خستوه که کروموسومی تاوانکاران که م و کوری تیدایه . نه م دوژینه وه تازه به بگروه و به رده ی زوری له سه ره . چونکه وا نه گه به نی که شوینه وار ه یچ ده ستیکی نی به له لادانی مروّف و کردنی به تاوانکار .

به لام له راستی دا ناتوانی که بووتری جوړه کانی که سایه تی و دک [تاوانکار ، شیزوفرنی] بوماوه ی به و شوینه وار فه راموش بکری . هه رچون ناتوانی که بووتری به رزی بالای مروّف به په چه له که . به لام نه توانی بووتری که جیاوازی له به رزی بالای دوو مروّف دا که له هه مان شوینه واردا به خپو کرابن به په چه له که . هه رواش نه توانی بووتری که جیاوازی نیوان که سایه تی دوو مروّف که له هه مان ده ورو به ردا به خپو کرابن و هه مان تاقی کردنه وه و پرووداویان به سه ردا هاتن ، به په چه له که و بوماوه ی به .

نه یخ به ناگاین له وه ی . بلتین که تاوانکاری زگماکه و ده رنه نجامی که م و کوری کروموسومه کانه . چونکه هه ر که سیج که م و کوری له کروموسومه کانی دا هه یخ ، تاوانکار ده رناچی . به لام ناماده ی یان هه یه بو نه وه ی

بین به تاوانکار ، نه گهر هاتو شوینه وار دل ره قو ری خوشکهر بوو بوو تاوانکاری .

[**شیلدن - Sheldon**] گریمانه یه کی داناوه بوو نه وهی ، جوری له شولار که بوماوه یی به په یوه ندی هه یه به که سایه تی مرۆفه وه . بوو روون کردنه وهی نه مهبهستهش له شو لاری کرد به سچ جوره وه :

۱ - **ئیندۆ مۆرف = Endomorph** : ناوشان و پشت و سمتیان پانه . بالایان کورته چوست و چالاک و کومه لایه تین .

۲ - **میزۆ مۆرف = Mesomorph** : له شیان وهرزشه وانی هه ل که وتوه . واته ناوشان بان و سمتیان ته سکه . نه مانه چالاک و شه رانی و قره قه کرن .

۳ - **ئیکتۆ مۆرف = Ectomorph** : درێژو باریک و ناوشان باریکن . نه مانه زیره که دووره په ریزن .

سچ جور نه زمون بو تاقی کردنه وهی که سایه تی هه یه :

یه که م : نه زمونی خو یه کی : Subjective test

تاقی کاره که نه توانی نه نجامی نه زمونه که به چند جوری لیک بداته وه ، نه مهش دوو نه زمون نه گریته وه .

۱ - **نه زمونی بابه ت فامی [اختبار تفهم الموضوع Thematic Apperception test** بیست دیمه نی ته ماوی به تاقی کراوه که نه درێ . هه ر یه که یان به چند جۆریک لیک نه درێته وه . داوا ی لێ نه کړی چند چیرۆکی له باره ی هه ر یه که یانه وه بلن . تاقی کاره که [**دهروونزان یان پزیشکی دهروونی**] چیرۆکه کان شی نه کاته وه به داوا ی نه و بابه تانه دا نه گه ری که له چیرۆکه کان دا دووبات نه بنه وه . به لگه یه که بدن به دهسته وه بوو ده رخستنی نه و دوو دلی و زۆرانبازی یه ی تاقی کراوه که ی تیدا نه ژی .

۲ - **نه زمونی په لئه مه ره که بی [رۆرساح Rorschach]** : له زنجیره کارتیک پیکهاتوه . په لئه مه ره که بی جۆراو جۆرو رهنگاو رهنگی له سه ره . داوا له تاقی کراوه که نه کړی که نه وه باس بکات نه بیینی . نه م کلوتانه به شیوه یه که ریکخراون هه موو مرۆفیتی ساغ ، یه که شت له په لئه کان دا نه بیینی . هه موو نه نجامیتی نااسایی به وه لیک نه درێته وه که به شیک له [**ئسه و دیو ههست : اللا شعور : Unconscious**] ی که سایه تی مرۆفه که ده رته خات . به لام نه م نه زمونانه نه که ونه ژیر بلاری نه وه وه که هه ر تاقی کاره و نه نجامه کانی به جۆریک لیک نه داته وه .

دووم : ئەزمونی بابەتی :

[اختبارات الموضوعية : Objective test]

ئەم ئەزمونانە بە کاغەز و قەلەم ئەکرین . کۆمەڵی پرسیارو سەرناو لە تاقی کراوەکە ئەپرسرئ و داوای لێ ئەکرئ وەلامیک لەو چەند وەلامە ی بۆ هەل بیژیرئ کە بۆی دانراوە [تاکو وەلامگری] ، ئەنجامەکە دیارە و لە سەر لیک دانەو هە تاقی کارەکە راناوەستئ .

سێ هەم : ئەزمونی هەلوێست و تینوارین :

[اختبار المواقف ووجهات النظر - Attitud and tradition test]

کۆمەڵە سەرناوێک بۆ تاقی کراوەکە ئەخوینریتەو و داوای لێ ئەکرئ بلی کە چۆن لە هەریەکیان ئەروانئ . بۆ نمونە [هاوڕئ ، رامیاری ، خۆی] ، لە وەلامەکانەو هەلوێست و تینوارینی تاقی کراوەکە دیاری ئەکرئ .

زۆربە ی ئەو ریکایانە ی بۆ چارەسەرکردنی نەخۆشی بەکانی میشیک دانەرئ هەولی گۆرانی هەلوێستی نەخۆشەکە ئەدەن . دەرکەوتوو کە ئەو نەخۆشانە زۆر جار هەلوێستی سەیریان بەرامبەر خۆیان هەیه . چارەسەرکردنیان لەسەر ئەو بەندە تاچ ئاستئ ئەم هەلوێست و تینوارینانە یان ئەگۆردرئ . کەواتە بۆ چارەسەرکردنی ئەم نەخۆشانە ئەو هەش گرنگە کە چەند ریکە بەکمان هەبئ بۆ پیتوانی ئەم هەلوێستانە .

[ئۆسگود - C.E. Osgood] ریکایەکی بۆ ئەم مەبەستە داھینا .

کۆمەڵی ناوی وەک [باوک ، دایک ، خۆی ، گور] ، دا بە تاقی کراوەکان و لێی ئەپرسین کە چۆن لە هەریەکیان ئەگات . ئەم تاقی کردنەو هە دەری خستوو کە زۆربە ی مرۆفە ساغەکانی خاوەن هەمان کە لە پور ، ئەم ووشانە بەیەک شیوہ لیک ئەدەنەو و . مرۆفە نەخۆشەکان ئەم ووشانە بە شیوہیەکی نااسایی لیک ئەدەنەو .

بەدەگمەن رێ ئەکەوئ مرۆف هەست بکات کە چەند کەسیک لە ناخی دا ئەژی . بەناوبانگتر ببن نمونە ی ئەمە [ئیقی وایت = Eve White] . کە وا هەستی ئەکرد سئ کەس لە ناخی دا ئەژی . بەکەمیان [ئیقی وایت] خۆی کە دایکیکی وردەکار بوو . هات بۆ لای چارەسازیکێ دەروونی [Psychotherapist] بۆ ئەو هە لە و ژانەسەرە توندە ی رزگار بکات کە تووشی هاتبوو . لە کاتی دانیشتنەکانی دا لەگەل چارەسازە کە دا ، کە سایە تی بەکی تری

هه بوو ، خۆی ناوناوو [ئیڤی بلاک - Eve Black] . که سیتی که لهره ق
 بوو ، گرنگی ته نیا به خۆی نه دا [Egocentric] و له هه لسه و که وتی دا شله ژا
 بوو . هه ر له منالی به وه ههستی به م که سایه تی بهش له ناخی دا کرد بوو . به لام
 [ئیڤی وایت] ههستی به [ئیڤی بلاک] نه کرد بوو تا کو له گه ل چاره سازه که
 دانیشته .

که دانیشته که بیان درێژهی کیشا ، که سی سیه هم | جان : Jane
 ده ر که وت . نه مه یان له ئیڤی وایت - پیگه یشتوو تر بوو . نه م سیه که سایه تی به
 ده ست و خه تیان له یه لکه جیا بوو . له چۆنیه تی تیگه یشتنی مانای ووشه کانیشی دا
 جیا بوون ههروه ها له نه زمونی هه لویست و تینوارین دا جیا بوون . نه م
 نمونه یه و زۆری تر نه وه نه گه یه نن که نه و بێر دۆزانه ی نه یانه وئێ که سایه تی به
 له ش و لاره وه بیهستنه وه به ته وای هه لهن . ههروه ها نه مانگه یه نیتته نه وه ی که
 ته نیا به که سایه تی راسته قینه له ناخی هه ریه که مان دا هه یه و هه رگیس
 ناگۆرئ . بۆ نمونه دووره په ریزه جیگره کان له هه ر هه لویستیک دا بن و له هه ر
 ته مه نیک دا بن هه ر به دووره په ریزی و جیگری نه میننه وه .

به لام تا قی کردنه وه کانی - ئیڤی وایت - ده ری خستوو که نه مه ش
 به ته وای راست نی به . چونکه له راستی دا ئیمه چهند خۆیه کی به کی جیا و زمان
 هه یه و له [که ره په سه : الحبراء : Chamelon] نه چین . هه ر پۆژه و به جۆرئ و
 هه ر هه لویسته و به جۆرئ خۆمان وادینین .

نه گه ر نه مه راست بێ نه و زۆر به ی نه زمونه بابه ته کی به کان به ساخته دین
 به دهسته وه . ته نیا نه و که سایه تی یانه نه که ونه داوی نه م نه زمونانه وه که
 نه گۆرن و هه لویستی جیا جیا و مرۆف و خولکی خۆیان کاریان تی نا کات .

● نه خۆشی به کانی ژیری

الامراض العقلية : Mental illnesses

هه ر له زۆر کۆنه وه ، له که له پوری هه موو نه ته وه به کدا باسی نه م
 نه خۆشیانه کراوه . له وانه یه هه ندئ هه لسه و که وت له کۆمه لگایه کدا به
 ناسایی دا بنرئ و له کۆمه لگایه کی تر دا به ناله بار دا بنرئ . به مه دا ده ر نه که وئ
 که نه وه ی بێ نه و ترئ [شبتی] یان هه لسه و که وتی ناله بار ، شتیکی ره ها
 نی به و سه باره ت به که له پوری کۆمه لگا کان نه گۆرئ . بۆ نمونه نه گه ر به کی له
 به ریتانیا وه کو منال بگری یان تووشی [هالۆسینه یشن = هه ست کردنی
 درۆینه وه گو گوئ زرنگینه وه یان چاو ریشکه و پیشکه کردن] نه وای به
 هه لسه و که وتیکی ناله بار دا بنرئ . به لام نه مه لای هه ندئ خیتلی هیندی به کانی
 کالیفۆرنیا ناسایی به . نه گه ر به ریتانیا مان به نمونه هینا یه وه ، نه وای بۆمان

دەرئەكەوئى كە [۱۱۶۰۰۰] ژن و پياو له خهستهخانهى نهخۆشى ژيرى دان .
جگه له نهخۆشى به ژيرى به كانى پيرى . نهخۆشى ژيرى ئه كرى به دوو به شه وه :

يه كه م : نهخۆشى دەر و و نى :

[الامراض النفسية : Neuroses] :

بريتى يه له كومه له نيشانه يه ك ، ئه و دوو دلى يه دەرئەبرى كە نهخۆشه كان
هه يانه ، ئه كرىن به چوار به شه وه :

۱ - دله پراو كى :

[الفلق = Anxiety] . نهخۆشه كه زور ئه ترس و دلى زوو زوو
لى ئه داو ببيله ي فراوان ئه بى و په ستانى خوئى به رز ئه بيتته وه .

۲ - هيسترىيا :

[الهستريا - Hystria] زور بلاوه : له شيوه ي نيشانه ي نهخۆشى
جسته يى دا خوى دەرئەخات ، وهك [رشانه وه ، فىلى هاتن ، سه ر ئيشه ،
ئيفليج بوون] . له راستى دا له وانه يه هه موو نيشانه يه كى نهخۆشى جسته يى
له هيسترىيا دا ببيرى و هيج هۆيه كى جسته يىش بو ئه م نيشانه جسته يى يانه
نادۆز ريته وه . پزىشكه دەر و و نى به كان له و بىرو باوه رده ان كه ئه م نيشانانه
بارو توندى دوو دلى نهخۆشى يه كه م كه م ئه كه نه وه له شيوه ي نيشانه ي
جسته يى دا خۆ پيشان ئه دن . هه ندى جار [هيسترىيا] له شيوه ي نيشانه ي
نهخۆشى ژيرى دا خوى دەرئەخات . وهك [له ياد چوونه وه يان به ده گه مهن
فره كه سايه تى] دا خوى دەرئەخات .

۳ - توقين :

[الفزع - Phobia]

بريتى يه له ترسانى كى نااسا بى له هه ندى شت يان هه آويست كه
له راستى دا هيج مه ترسى به كيان تيدانى يه . ئه م توقينه ش ته نيا به وه لانه چى
كه نهخۆشه كه له شته يان هه آويسته توقينه ره كه دوور بخريتته وه .
دەر و و نزان و پزىشكه دەر و و نى به كان ئه لىن كه ئه و شت و هه آويسته
توقينه رانه په يوه ندىان به شتى كى توقينه ر يا سامنا كه وه هه يه له رابردوى
نهخۆشه كه دا .

٤ - حول حولیتتی :

[وسوسة تسلط الفكرة : Obsessional Neuroses]

له نیشانہ زور دیاہ کانی ٹہوہیہ کہ نہخوشہ کہ زیاد له ناسایی و
ہستہ کات کہ بہ زور کاریک دو بارہ ٹہ کاتہ وہ [وہک چہند جار سہردانی
دہرتا له شہودا بو دنیا بوون له داخستنی کیلونه کہی ، یان چہند جار
شتنہ وہی قاپو قاچاغ بو دنیا بوون له پاکو خاوینی قاپو قاچاغہ کہ] .
لہوانہیہ نیشانہی نہخوشی میٹشک یان جہستہی یان ہردوو کیانی
ہہ بی . له نیشانہ کانی نہخوشیہ ژبری یہ کان وہک [زیاد له ناسایی بیر کردنہ وہ
لہہمان بابہت ، بہ تاییہ تی بابہتہ سیکیسی - الجنسی - یہ کان] .
ٹہم نیشانانہ بہ میکانیزی بہرگری **Defence mechanism** دانہ نرین .
فرمانیان ٹہوہیہ مروٹ له دوو دلی پاریزن بی ٹہوہی مروٹہ کہ بی بزانی
لہ گہل ٹہم ہہٹس و کہوتانہ دا رادیٹ

دو وہم : نہخوشی یہ کانی میٹشک :

[الامراض العصبیہ : Psychoses]

ٹہمانہش دوو جورن :

١ - نہخوشیہ ٹہندامی یہ کانی میٹشک [Organic diseases]

بریتین لہو نہخوشیانہی میٹشک کہ ہویہ کی ٹہندامی وہ کو [برینداری
شانہی دہماخ ای ہہیہ .

٢ - نہخوشیہ فرمانی یہ کانی میٹشک [Functional diseases]

ٹہو نہخوشیانہی میٹشکی ، کہ ہویہ کی ٹہندامی یان تیدا نادوزریتہ وہ .
لیرہدا ٹیمہ تہنیا باسی نہخوشیہ فرمانی یہ کان ٹہکین کہ دوو پؤلن :

١ - شبتی دلتنگی و شادی - Manic - Depressive Psychoses :

دہمی مروٹ کہ ہیندہ دلتنگہ ٹہہوی خوی بکوژی . دہمی ہیندہ
شادہ زور چالاکو دلخوش و روو کراوہیہ . ہہر بارہی چہند ہفتہ یہک یان
چہند مانگیٹ ٹہمیتتہ وہ .

ب - شیژورینیا [انفصام الشخصیہ - Schizophrenia]

باوترین نہخوشی میٹشکو نزیکہی نیوہی نہخوشہ کانی ناو
خہستہ خانہ کانی نہخوشی ژبری ٹہگریتہ وہ . بہ پیچہ وانہی باوہری
خہلکی بہ وہ ، شیژورینیا - فرہ کہ سایہ تی نیہو کہرت بوونی کہ سایہ تی
نیہ . لیرہدا خہلکی ٹہم نہخوشیہ لہ گہل جورجی له ہستریا - تیکہل
ٹہکین .

شیزوفرنیا به پیری نیشانه‌کانی نه‌کری به چوار چه‌شنه‌وه :

۱ - نه‌وانه‌ی هه‌ست به‌شپوانی هه‌ست و سۆزبان ناگری ، نه‌یا نه‌وه‌یه
بِن‌تاقه‌ت و سست و نه‌خۆش ديارن .

۲ - نه‌وانه‌ی گرنگی به‌ده‌ور و به‌ریان ناده‌ن و هه‌چ چپۆی له‌ ده‌ور و به‌رو
تېکه‌لاوی خه‌تکی و هه‌ر ناگرن . گرنگی به‌رو و داوه‌کانی ناو‌خۆبان نه‌ده‌ن .

۳ - نه‌وانه‌ی تووشی [هاتۆسینه‌یشن] بوون و شسته‌ خه‌یا‌ت‌بازی =
الخرافیات - Delusion - یه‌کان به‌راست نه‌زانن .

۴ - نه‌وانه‌ی پیرکردنه‌وه‌بان نه‌شپۆی و قه‌سه‌ نه‌بزرگ‌بین و ورده‌ورده
زیره‌کی و یادیشیان نه‌شپۆی و به‌ره‌و شپۆاوتر نه‌چن .

به‌لام له‌م دوا‌یی‌یا نه‌دا ده‌رو و نزان و پزیشکه‌ ده‌روونی به‌کان ، شیزوفرنیا
به‌ درو جۆر دانه‌نین :

۱ - نه‌وانه‌ی له‌زۆر زووه‌وه‌ توششیان هاتووه . هه‌تس و که‌وتی
کومه‌لایه‌تی‌یان له‌ هه‌رزه‌کاری یان له‌ سه‌مه‌تایی پێگه‌یشتنیانه‌وه‌ شپۆاوه .
به‌ده‌گه‌ن به‌ ته‌واوی چا‌ک‌نه‌بنه‌وه‌و پیریان نه‌ووتری شیزوفرنیای پرۆسیس
process ی .

۲ - نه‌وانه‌ی تازه‌کی توششیان هاتووه‌و له‌وه‌و پێش هه‌تس و که‌وتی
کومه‌لایه‌تی‌یان ناسایی بووه . کاره‌ساتیکی نا‌هه‌موار تووشی نه‌مه‌ی کردوون و
شانسیان زۆرت‌ره‌ بۆ نه‌وه‌ی به‌ته‌واوی چا‌ک‌بینه‌وه .

سێ هۆ هه‌یه‌ بۆ تووش‌بوونی شیزوفرنیا : هۆکه‌ی یان ره‌چه‌له‌کی یان
شوینه‌واری یان کیمیاوی یه . نه‌گه‌ر بلتین هۆکه‌ی به‌ته‌واوه‌تی ره‌چه‌له‌که ،
نه‌مه‌ نه‌وه‌ نه‌گه‌یه‌نی ؛ که‌ هه‌ر که‌سه‌ی کرۆمۆسۆمی که‌م و کوری هه‌بێ ،
شوینه‌واره‌که‌ی هه‌ر چۆنی بێ ، هه‌ر تووشی شیزوفرنیا نه‌بێ .

وه‌ نه‌گه‌ر شوینه‌وار به‌ خولقی‌نه‌ری نه‌مه‌ نه‌خۆشی‌یه‌ دابنیتین ، نه‌وا
ره‌چه‌له‌که‌ ده‌ستی نابێ له‌ خولقاندنی نه‌خۆشی‌یه‌که‌دا .

به‌لام له‌ راستی‌دا ده‌رکه‌وتووه ، نه‌وانه‌ی کرۆمۆسۆمی که‌م و کوری‌یان
هه‌یه . نه‌گه‌ر له‌ شوینه‌واریکی وادا ژبان که‌ ری‌خۆش‌که‌رو بال‌نه‌ر بێ بۆ
تووش‌بوون به‌ شیزوفرنیا . نه‌وا نه‌شی تووش‌بێ .

نه‌گه‌ر باوانیک شیزوفرنیایان هه‌بێ ، [۵۰٪] ی مناله‌کانیشیان تووشی
نه‌بێ . نه‌گه‌ر [۱۰۰] منال که‌ دووانه‌ به‌یه‌که‌ بووبن ، شیزوفرنیایان هه‌بێ
له‌ [۶۶] یان‌دا ، تا‌که‌ دووانه‌که‌ی تریش شیزوفرنیایان هه‌یه .

به‌لگه‌ی زۆری تریش هه‌یه‌ که‌ رۆلێکی گرنگ ته‌دات به‌ ره‌چه‌له‌که . به‌لام
نه‌مه‌ به‌لگانه‌ شوین ده‌ستی شوینه‌وار ناسرنه‌وه . له‌وانه‌یه‌ باوان نه‌خۆشی‌یه‌که‌
به‌ هۆی جۆری هه‌تس و که‌وت و به‌روه‌رده‌وه‌ بۆ مناله‌کانیان بگۆزنه‌وه .

[لهینگ - R.D. Laing] بزرگوار دهر وونی ئینگلیزی نهلی :

شیزوفرنیا له نهجی رووداوه ناهه مواری په یو دندی به ناله باره کانی ناه
خیزانه وه دروست نه بی .

پردوژی کیمیاویش وادانه بی که هم نه خویشی به له نهجی زوربوونی

چوره ماده به کی کیمیاوی به وه دروست نه بی ، که خوئی له ده ماخدا هه به .
دهر که وتوه که خوار دنی دهرمانی [LSD - 25] و [میسکالین] نیشانه کانی

شیزوفرنیا له مروئی ساغدا دروست نه کن (وینه - ۹ -) .

هه ندی مادهش له له شی مروئی دا هه به [۶ ننگ ینیان - سپرو تونین -
Serotonine] . له پیکه تان دا زور له [LSD] [میسکالین] نه چن -

شیزوفرنیا په یو دندی به زوربوونی هم مادانه هه به له ده ماخدا . زور جار

بو چاره سه رکردنی شیزوفرنیا چوره دهرمانیک به کار نه هیزئی که زوربوونی

له ناسایی به دهری هم مادانه ناهیلی

چاره سه رکردنی نه خویشی به کانی ژبری دور ریگای هه به :

۱ - **ریگای سروشتی** : له ریگایه دا دهرمان یان ریگای فسیولوژی یان

سه ره کاره بادن یان نه شته رگه ری ده ماخ به کار نه هیزئی

۲ - **چاره سازی دهر وونی** : له کومه له ریگایه ک پیکه ساتون نه به وی

هه لس و کوتی نه خویشه که بگورئی . وه کو [**شی گس - دنه وهی دهر وونی**]

چاره سازی هه لس و کورت ، چاره سازی به کومه [] .

به کار هینانی هه ریگایه کیش له سه ره نه وهی به نده که چاره سازه که هوی

نه خویشی به که به چی نه زانی ؟ . نه وانه ی هه که ی به گورانیکی فسیولوژی یان

کیمیاوی دانه نین نه و ریگایه سروشتی به کار نه هینن . به لام نه وانه ی که

شوئی به رار به خوئی نه هری نه خویشی به که دانه نین نه و ریگایه چاره سازی

دهر وونی به کار نه هینن :

۱ - **ریگای سروشتی** :

۱ - **سه ره له کاره باران** : به کیکه له و ریگایانه ی هه ره له بیست سان

له مه و به ره وه به کار هینراوه . نه مرو که متر له جارن به کار نه هینئی . له

کاره دا سوریکی نه له کتریکی به ده ماخدا نه برئی ، نه مهش نه بیته هوی [**گه شکه -**

التقلصات العضلية - Convulsion] له هوش خوچوون [**فقدان الوعی** :

Loss of consiousness] . هم ریگایه به زوری له چاره سه ره رکردنی

دلته نگی به تونده کان دا به کار نه هیزئی و سه ره که وتن به ده ست نه هینن

(وینه - ۱۰ -) .

ب - **دهرمان** : زور دهرمان بو ده ست به سه ره راگ تن نیشانه ی

نه خویشی به کان به کار نه هیزئی . دووان له وانه ی ئیستا زور به بلاوی

به کار نه هیزئی .

بریتین له [کلورپرومازین - Chlorpromazine] له ناوه بازرگانی یه که ی
[لارجه کتیل - Largactil] ه و نه وی ترپان [ریزپرین - Reserpine] ه که
ناوه بازرگانی یه که ی [سترپازیل] ه .

نهم دهرمانانه ته نیا نه خو شه که هیمن ناکه وه به لکو [هالوسینه یشن -
الهوسه] ه که ی ناهیلن و تا راده یه کی زور هه ست و سوژی راست نه که نه وه .

۲ - چاره سازی دهر وونی :

له سهر شیوه ی دانیشن دایه له گه ل نه خو شه کاندا . بنچینه که ی له
کاره کانی فرۆید - وهر گیراوه . زیاتر سهر که وتن له چاره سهر کردنی نه خو شی یه
دهر وونی یه کاندا بده ست نه هیئنج . پوخته ی ریگا که ش نه وه یه ، که چاک
بوونه وه [یاخود هه لئس و کهوت گورین] زووتر دیت بده ست وه . نه گهر
نه خو شه که له زورانبازی و ویسته کانی نه و دیو هه ستی ناگادار کرایه وه . بو
نهم مبه ست ه ش یارمه تی نه خو شه که نه درئ بکه ویتته دوخی [یادکر دنه وه ی نازاد
- التداعی الحر - Free Association] . ریگه ی نه درئ چی به خه یالدا
هات بیلنج و قسه که ی یی نابری . نهمه ش شتیکی هه روا ناسان نی یه به تایه تی
به یاد هاتنه وه ی [زورانبازی و پووداوو هه زوو ویسته کپ کراوه کانی منائی]
که به چاوگی دهرده که دا نه نری .

به پیچه وانه ی نهمه شه وه چاره سازی هه لئس و کهوت ناسی هاته کایه وه
که بناغه که ی له بیردوژی فیربوونی [بافلوفو سکینه ر] وهر گیراوه
نه وانه ی هیئانه ژیرباری سکینه ر به کار نه هیئن ، نه یانه وی به هوی نهم
ریگایه وه ده ست به سهر نیشانه ی نه خو شی یه که دا بگرن و هه لئس و کهوتی
نه خو شه که به شیوه یه کی په سهند بگونجین . نه وانه ی هیئانه ژیرباری بافلوفی
به کار نه هیئن . نهم نیشانانه به هه لئس و کهوتی چاک نه گونجینراو دانه یین .
وه کو میکانیزمیکی به رگری له دوودلی یه که ی ئاپاریزن .

ئایسینک - بش له سهر ری و شوینی بافلوف . له دوو بو چونه وه
ده ستی کرد به چاره سهر کردنی نه خو شه کانی ، بوچوونی یه که م نه وه یه که
نه خو شی یه که به که م و کورتی فیربوون دانه یی و به قسه ی نه و نه خو شه که
فیرنه بووه هه لئس و کهوتی ناسایی بکات و خو ی له گه ل کومه لگا که ی دا بگونجین .
بو نمونه نه و مناله ی میز به خو ی دا نه کات بوچوونی دووه م نه وه یه که
هه ندئ نه خو شی کاردانه وه ی فیربوونه [وهک توقین] ترس خو ی
کاردانه وه یه کی ناسایی مروقی ساغه ، به لام توقین له شتیک که هه یچ
مه ترسی یه کی تیدا نه بی کاردانه وه یه کی فیربووی ناله باره [واته نه خو شی یه] .

چاره سازی به کومه ل : تا ماوه یه کی دووردریژ دانیشن ی به کومه ل
[شه ش تا دوازه نه خو ش] نه ره خسیزی بو نه و نه خو شانیه ی بده ست

هه مان نه خووشي به وه نه نالن . چاره سازه كه له لاره نه مي نيتته وه تاكو ري به نه خوشه كان بدات دل بو به كتر بكنه وه و تاقي كردنه وه و يادگار ه كانيان بو به كتر باس بكن . له سه ره تادا نه مه كه مچ گرانه ، به لام ورده ورده راديين و دليان بو به كه نه كه نه وه و باسي حه زو خولياو كيشه و نازاره كانيان بو به كتر نه كهن .

به مه نامانچيكي نه م چاره سازي به ديته دي ، كه نه به وي نه خوشه كان له دووره به ريزي رزگار بكاو فيري ژباني به كومه ليان بكات . پاشان فيري نه وه ببين بتوانن بچنه ناو كومه له وه و هه لس و كه وتي ناسايي تيدا بكن نه م ريگايه له زور شويني وه كه خهسته خانه ي نه خووشي ژيري و تهنگ و چه له مه ي مثالان دا به كار نه هيئري .

له م دوايي به دا كومه ليك پزيشكي دهرووني كه خويان ناوانوه [دژ به پزيشكه دهرووني به كان] او به ناو بانگ ترينيان [له ينگ] . وا دائه نين ، كه له نه خووشي به كاني ژيري دا هيج جوره گورانيكي [نه خووش زاني Pathology -] يانه روونادات . جا چ دهرووني يان له ناو ميشك دا بچ . به لكو نه م نه خووشيانه قات و قري به كي كومه لايه تين و به كي له نه ندامه كاني كومه ل كه نه خووش نه كه وي . نه م قات و قري به ي تيدا ده رنه كه وي و له لايه ن نه ندامه كاني تري كومه له وه به نه خووش دائه نري . بو چاره سه ر كردنيان نه بچ له م كاره بگين . له ينگ - له باره ي شيزو فرينياوه نه لي :

[شيزو فرينيا نه خووشي تاكه كه س ني به ، به لكو شيواوي به كه له فرماني

خيزان يان هه موو كومه لدا] .

شيئي و تيك چوون بريتين له و بيروباو ره ي كومه ل به رامبه ر نه و نه ندامانه ي تيك چووني فرمان و قات و قري به كومه لايه تي به كه ده رنه برن . كه واته پزيشكي دهرووني نه تواني كه شيته كه له ده بريني نه و قات و قري به رزگار بكاو واي لي بكا ته وه به جور هه لس و كه وت بكات له لايه ن كومه له كه ي وه په سه ند بكري و به ژر دابنري . ليره دا كاري پزيشكه دهرووني به كه له كاري نه و مرو ناسه نه كات كه نه به وي له رژيمي كومه لايه تي خياليكي ناديار بكات . له وانه يه جيهان هه لس و كه وت و نه ريت و زماني نه م خياله به سه يرو ناوه كي دابنچ به لام نه م نه ريت و هه لس و كه وت و زمانه بنه ماي دروست بووني خياله كه ن و له ناساو خياله كه دا زور په سه ند نه كرين كه واته كاري پزيشكه دهرووني به كه نه وه يه نه خسه ي جيهاني نه خوشه كه بكيشي . به م جوره شيئي به سه رنه كه وتنيكي كاتي دائه نري له وه ي نه توانيوه په يوه ندي ناسايي به خه لكي به وه به يتيته وه .

نه م سه رنه كه وتنه شوين و هوي خو ي هه يه له خيزان دا و نه ندامه كاني نه و خيزانه ناماده ي يان تيدا يه بو نه م سه رنه كه وتنه كاتي به . نه م سه رنه كه وتنه ش خه يالبازي شيزو فريني دروست نه كات .

هه موو مروّقی به وه له خوئی و حهزه کانی نه گات . که خوئی له ناوینهی تینوارینی خه لکی ده و روبه ری دا نه بینیتسه وه . هه ریه که مان [خویه کی - الذات - Ego] به کی تیدایه پیوستی به وه هه به ، نامیزی بۆ بکریتسه وه و پشت گیری بکری . نه گهر له منالی دا [له خیزان دا] ریگهی نه م نامیز بۆ کردنه وه و پشت گیری بهی لی گرا . نه وا باوه ری به و خویه کی به نه روخنی و په نا نه بات بۆ [خویه کی درۆزن] ، که به هه آس و که وتی شیز و فرینی دانه نری . له خوئی به کی به راستی به که ی دانه بری و باسی تار مایی نه کات ، باوه به شتی خه یا بازی پهیدا نه کات ، قسه نه بر کینن . به یوه ندی کومه لایه تی له نه ری تی کومه له که لانه داو به شیت ناو ده نه کات .

له پاش جهنگی جیهانی دو وه مه وه ، خهسته خانه کانی نه خوئی ژیری له نه مری کاو به ریتانیا پیش که وتو وه نه مهش به هوی نه و کومه له پزیشک ده و و نزانان وه که تیدایه کار نه کن . سی سال له مه و بهر له م نه خویشخانه دا کارو لیبر سراوی هه کار گیره دیارو ناشکر ابوو . هه ر خهسته خانه به ک چاودیری کی هه بوو ، پزیشکه ده و و نی به کان تهنگ و چه له مه ی نه خویشه کانیان چاره نه کرد و ته نیا له لایه ن چاودیره وه لی یان نه پیرسرایه وه سسته ره کان نه و نه خویشه خه و وتو وانه یان ده ست نیشان نه کرد که تهنگ و چه له مه یان هه بوو نه مه یان به دکتور نه گه یاندو نه مهش جاری نه کردن . ژیر دهسته ی سسته ره کان دهنگر باسیان به سسته ره کان نه گه یاند . به لام هه رگیز نه مه یان به دکتور ره کان نه گه یاند . نه خویشه کان له گه ل که س دا به یوه ندی بان نه نه کرد . هه ر نه وه ندیه یان له سه ر بوو چاره سه ره که یان وه رگرن . له و نه خویشخانه دا که بی یی نه و وتی [کومه لگای چاره سه ر کردن] ، دکتور و نه خویش و چاره سازو سسته رو ده و و نزان و به ریوه به ران روژی به ک کاژیر کونه بوونه وه . تابزان چی بووه و بۆچی بووه ؟ ژیر دهسته ی سسته ره کان بۆیان هه بوو ره خنه له دکتور و ده و و نزان و پرسباری نه خویش و خواردن و چاودیره کان بگرن .

نه وانه ی نه م ریگایه یان به کار نه هینا ، نه لین [که به راستی دو و جاری زور ده رده سه ری و کات به فیروچوون بووین ، به لام نه گهر ماوه یه کی دریز نه م ریگایه به کار به نری ، له وانه یه ده رده سه ری به کانی که م بیته وه و کات که متر به فیرو بچی و به ره و چاره سازی ده و و نی ههنگاو بنی] .

● خه و نه و خه و تن

الحلم والنوم : Dream and Sleeping

کیشه ی هۆش کیشه یه کی سه ره کی به له ده و و نزانی نوئی دا نه توانین یاد بکه ینه وه ، تور به بین ، خه و نه بینین ، به لام نه م هه ست کردن و یاد کردن وه وانه مان ته نیا تابه تن به خومان .

هه‌ئس و كهوت ناسه‌كۆنه‌كان بۆ به‌رپه‌رچ‌دانه‌وه‌ی ده‌روون‌زان و فه‌یله‌سوفه‌كانی پیتش خۆیان نكۆلێیان له‌وه‌ ئه‌كرد كه‌ بتوانی لسه‌ هۆش بکۆلرێته‌وه‌ . ئامانجیان ئه‌وه‌ بوو ده‌روون‌زانی‌یه‌ك پره‌خسیتین له‌سه‌ر بناغه‌ی رووداو و چالاکی‌یه‌ دیاره‌كان دامه‌زرا بچ . ئه‌مه‌ وای لێ‌كسردن لسه‌ هۆش نه‌كۆلنه‌وه‌ له‌ خه‌ون‌دا قوڵ نه‌بنه‌وه‌ . به‌لام تازه‌کی ده‌روون‌زانه‌ تا‌قی‌کاره‌كان گرنگی‌یان داوه‌ به‌م بابه‌تانه‌ . هه‌ئسو كهوت ناسه‌كانیش هه‌ولیان داوه‌ لسه‌ په‌یوه‌ندی نیوان له‌ش و ده‌ماخ بکۆلنه‌وه‌ ، كه‌ هه‌ر له‌ زۆر كۆنه‌وه‌ فه‌یله‌سوفه‌كان وایان دانا‌بوو كه‌ ، ده‌ماخ فرمان به‌سه‌ر له‌ش‌دا ئه‌كات ، له‌شیش تارا‌ده‌یه‌ك سنور بۆ فرمانی ده‌ماخ دانه‌نچ . هه‌ر لسه‌م بۆ‌چوونه‌وه‌ نه‌خۆشی‌یه‌ جه‌سته‌یی‌یه‌كانیان به‌ ره‌نگ‌دانه‌وه‌یه‌کی نه‌خۆشی ده‌ماخ دانه‌نا . هه‌روه‌ها هه‌ئسو كهوت ناسه‌كان ئه‌و دوو بۆ‌چوونه‌یان گه‌رانده‌ داوه‌ . كه‌ په‌كه‌میان ئه‌لچ : ژیری ئه‌بچ به‌ هۆش . دوو‌هه‌میان ئه‌لچ : ژیری و هۆش له‌ کاری له‌ش جیاوازن . به‌مه‌ ئه‌و بیروباوه‌ره‌ ئه‌گه‌ر پێننه‌ داوه‌ كه‌ وا دانه‌نچ دوو جۆر رووداو - روودای سروشتی روودای ژیری - هه‌یه‌ .

فرۆید له [لێك‌دانه‌وه‌ی خه‌ون] دا . خه‌ون به‌ زۆرانبازی نیوان هۆش و ویسته‌سه‌ره‌تایی‌کانی ئه‌و دیوه‌هه‌ستی مرۆف دانه‌نچ . مه‌به‌ستی له‌و دیوه‌هه‌ست (ئه‌و بیرکردنه‌وه‌و ترسو ئاوات و چه‌زو خولیا‌یانه‌ی مرۆفه‌ ، كه‌ كپ‌کراون و له‌بیر‌چوونه‌ته‌وه‌ . به‌لام هه‌بشتا به‌چالاکی‌ کار ئه‌که‌نه‌ سه‌ر هه‌ئسو كهوتی مرۆف) فرۆید له‌و باوه‌ره‌دا بوو ، ئه‌و ویستانه‌ی منال كه‌ له‌گه‌ڵ كۆمه‌ڵ‌دا ناگونجی به‌ هۆی نه‌ریت و ویسته‌کانی كۆمه‌له‌وه‌ كپ ئه‌كری و ئه‌بن به‌ به‌ش‌ئیک له‌و دیوه‌هه‌ست و به‌چالاکی‌ و کاریگه‌ری ئه‌میتنه‌وه‌ . خۆیان له‌خه‌ون ، نه‌خۆشی‌ژیری ، کاری په‌سه‌ند و به‌رێزگیرای و ده‌كو - دا‌هه‌ینانی زانستی و کاری‌ئه‌ده‌بی - دا ده‌رئه‌برن .

له‌کاتی خه‌وتن‌دا ، چه‌زو ویسته‌سه‌ره‌تایی‌یه‌كان له‌و دیوه‌هه‌سته‌وه‌ به‌ره‌و هۆش‌دین . هۆش‌یاری كه‌ ژیری‌یه‌کی كۆمه‌له‌یه‌تی‌یه‌ ، ئه‌یان پشکنی و ری‌یان ئه‌دات له‌ شتیوه‌ی گونجینراودا رابوون له‌ شتیوه‌ی خه‌ون‌دا خۆیان ده‌رئه‌برن .

به‌ پێی ئه‌م بۆ‌چوونه‌ هه‌موو خه‌ونچ هه‌یما‌یه‌که‌و بپوستی به‌لێك‌دانه‌وه‌ هه‌یه‌ . تا‌کو له‌ مانا‌که‌ی بگه‌ین . به‌لام [جه‌نگ - Jung] نرخیکی زیاتری پێ‌ئهدات له‌و کاته‌ی فرۆید به‌ خه‌تی چه‌زو خولیا و ویسته‌کانی ئه‌سه‌و دیوه‌هه‌ستی دانه‌نچ . [جه‌نگ] به‌ سه‌ره‌نجامی ئه‌و بیروباوه‌رو تا‌قی‌کردنه‌وه‌ ره‌هه‌ستیا‌نه‌ی دانه‌نچ كه‌ له‌ نه‌ریت و ره‌هه‌شت و خووی كه‌له‌پوری گه‌لان وه‌رئه‌گیری .

ئەگەر پیاوئیک خەونی بە ئافرەتییکی نەناسەووە دی . فرۆید - ئافرەتە کە بەهەیمایەك دائەنچ بۆ دایکی کابرا . لە بەر ئەوەش بە نەناسی دێتە خەونەووە تاكو لە پشکنینی هۆش دەرباز بچ . بەلام [**جەنگ**] ھەرچەندە ئافرەتە نەناسە کە بەوینە یەك دائەنچ - لەوانە یە لەھۆشیاری کۆمەل وەرگیرایی - بەلام وای بۆ ئەچۆ کە ئەم وینە یە لایەنی مەینە ی کەسایەتی کابرا کە دەرتەخات .

تازەکی [**نەخشە کبشی دەماخ - EEG**] لێکۆلینەووی خەوتن دا بە کارھێنراوہ . توانراوہ بەم رێگە یە قۆناغە جیا جیاکانی خەوتن دیاری بکری . ئەمەش بەوہ ئەبچ [**ئەو نیشانە ئەلەکتربیکی یانە تۆمار ئەگری کە لێ دەماخوہ دەرتەچن**] . پزیشکە کان ئەم ئامیترە بۆ دەست نیشانکردنی بارە نااسایی بەکانی دەماخ بەکارئەھێنن . بۆ ئەم مەبەستەش چەند جەمسەرئیکی کانزایی بە پیستی سەرەوہ ئەلکتیری . ئەم جەمسەرانی بە نەخشە کبشی دەماخوہ بەستراون ، کە نیشانەکان گەورە ئەکاو لەسەر کاغەز تۆماری ئەکات . لە شتوہی شەپۆل دا پیشانی ئەدات . ئەم شەپۆلانە لێ خیرایی و بەرزێ دا جیاوازن لە خۆیندەوہی ئەم شەپۆلانەوہ زۆر دەرتەنجامان چنگ ئەکەوی .

بۆ نمونە ئەگەر گۆرانی شەپۆلەکان تەنیا لە یەك جووتی جەمسەرە کادا بوو ، شوینەکانی تر بەئاسایی مانەوہ . ئەمە ئەوہ ئەگە یەنچ ، ئەو ناوچە یە تووشی ناساگی یە کە بوہ . لە مرۆفی ئاسایی دا چوار جۆر شەپۆل ھە یە [**بیتا ، ئەلفا ، سیتا ، دیلتا**] .

- شەپۆلی [**بیتا**] بەخیرایی [**۱۴ - ۲۵**] شەپۆل لە **خولە کبک** [دایە .
 - شەپۆلی [**ئەلفا**] بەخیرایی [**۸ - ۱۳**] شەپۆل لە **خولە کبک** [دایە .
 - شەپۆلی [**سیتا**] بەخیرایی [**۴ - ۷**] شەپۆل لە **خولە کبک** [دایە .
 - شەپۆلی [**دیلتا**] بەخیرایی [**۱/۴ - ۳/۴**] شەپۆل لە **خولە کبک** [دایە .
- (**دیلتا**) بەرزترین و (**بیتا**) نزمترین شەپۆلە .

کاتی مرۆفی لە ھەوانەوہ دا بچ ، بەلام بە ئاگایی ئەوا نەخشە کبشی دەماخ شەپۆلی [**ئەلفا**] تۆمار ئەکات . ئەگەر خەوی لێ کەوت شەپۆلە کە ئەگۆری بۆ [**سیتا**] ، بەمە ئەووتری قۆناغی یە کەمی خەوتن [**۲۰٪ ی کاتی خەوتنی شەو ئەگریتەوہ**] . ئەگەر لەسەر خەوتنە کە بەردەوام بوو ، شەپۆلەکان ھیتواشترو بەرزتر ئەبنەوہ [**ئەوہ پێی ئەووتری قۆناغی دووہم**] کە [**۵۰٪ ی کاتی خەوتنی شەو ئەگریتەوہ**] . ئەگەر مرۆفە کە بیدار کرایەوہ ئەلچ کەوا . خەوہ کە ی سولبووہ ، لە قۆناغی سێ یەم و چوارەم شەپۆلی [**دیلتا**] تۆمارکراوہ . لە [**۲۰ - ۵۰٪**] ی قۆناغی سێ ھەم و لە [**۵۰٪**] زیاتری قۆناغی چوارەم دا تۆمارکرا .

له خهوتنی قولدا شه پۆله کان هتواشو و بهرز نه بنه وه [وینه - ۱۱ -] →
 نه خشه کیشی ده ماخ نه توانی جولهی گۆی چاو تو مار بکات ، بو ئهم
 مه به ستهش جه مسره کان بهم لاو نهو لای چاوه وه نه نری . ههر که چاو جولای ،
 گۆرائیکی نه له کتریکی له نه خشه کیشی ده ماخ دا له سهر شپوهی شه پۆل
 تو مار نه کری . که زور له شه پۆله کانی ده ماخ نه چن و پخی نه ووتری نه خشه
 کیشی چاو [Electrooculogram]

بیدار کردنه وهی نوستوویهک له قونافی یه کهم و دووهم دا ئاسانتره وهک له
 قونافی سنجهم و چوارهم . خهون بینین ته نیا له قونافی یه کهمی خهوتن دا
 رووئهدات و جولهی چاو خیرا نه بی . له کاتی خهون بینین دا مروقه که زور
 به گرانی بیدار نه بیتته وه و نه لای خهونی نه بیننی ئهم قونافه پخی نه ووتری
 [خهوتنی نوره نوره - Paradoxical Sleep] . ئهمهش له بهر ئه وهی
 له راستی دا بیدار کردنه وهی نوستووه که گرانه . به لام به پخی نه خشه کیشی
 ده ماخ بیدار کردنه وهی ئاسانه .

نهو کاتهی ههر قونافی نه یخایه نی له یه کیکه وه بو مروقیکی تر جیاوازه .
 به لام له ههمان کهس دا گشت شه وی نزیکهی ههمان کاتی نه وی . به تیکرایی
 ههر کهسه [۲۰٪] کاتی خهوتنی شه وی له قونافی یه کهم و [۵۰٪] ای
 له قونافی دووهم و [۲۰٪] ای له قونافی سنجهم و چوارهم دا به سهر نه بات . له
 کاژمیره کانی سه ره تای خهوتن دا ، خهون بینین کهمه زیاتر له سنجهمی دوایی
 شه ودا نه بینری و ههمیشه جولهی خیرای چاویشی له گه ل دایه . بوچی ئهمه
 وایه ؟ . ببردۆزیک نه لای گوایه جولهی چاو وینهی بینایی خهونه که نه کیشی .
 به لام نهو پرسیاره دینه پیشه وه ، که کویره کان ههرگیز وینهی بیناییان
 نه دیوه و خهونی بیناییان نه دیوه . به لام هیشتا جولهی خیرای چاویان له
 قونافی یه کهمی خهوتن دا لای تو مار کراوه . [بایرن گروس - Byrne Gross
 [فیشهر - Fisher] ، کومه لی کویری زگماکیان تاقی کرده وه . بو یان
 ده رکوت ؛ ئهمانیش جولهی خیرای چاویان له کاتی خهوتن دا هه به .

● زیره کی

الذكاء : Intelligence

منال چۆن شاره زای جیهان نه بی ؟ .

(جان پیاجی - Jean Piaget) پروفیسوری دهروونزانی له زانکوی
 [جینیفا - Geneva] چند سالیکی ژبانی خوی به وه لام دانه وهی ئهم
 پرسیاره وه به سهر برد .
 له نه انجام دا گه یشته نه وهی گه شه سه ندنی زیره کی منال به چوار قوناغدا
 نهروات :

۱ - قوئاغی ههست - جولەیی :

[مرحلة الحسية - الحركية - Sensori-motor period]

ئە کاتی لەدايک بوونەوه تا تەمەنی دوو سالی منال لە سەر بناغی [فیربوون بە دەستگا] لەگەڵ هەلس و کەوتی پەسەندی ناو کۆمەڵ رادیت . ئەمەش لە ئەنجامی ئەو پاداشتانەیی کە لە ئەنجامی هەلس و کەوتی لەبارەوه چنگی ئەکەوی . بۆ نمونە :

هەر زوو منال فیری ئەوه ئەبێ کە ئەگەر بگری گوئی پێ ئەدری و خواردنی ئەدری . زۆربەیی چالاکی منال بەسەر ئەنجامی کار و کاردانەوه دائەنری . بۆ تاقی کردنەوه بە دەستی ئەنقەست ئەههژیری تا کو کاردانەوه کەیی تیبینی بگری بەمەدا ئەگەینە ئەوهی کە منال چالاکانە شارەزای جیهانی دەرووبەری ئەبێ . لەم قوئاغەدا گۆرانیکی گرنگ بەسەر تێگەیشتی منال دا دیت . فیری ئەوه ئەبێ چیژ لە شتەکانی دەرووبەری وەر بگری و هەمیشە وەکو بەکەم جار هەلس و کەوت لەگەڵ شتەکان بکات تا کو چیژ لێ وەر گرتنە کەیی بمینی . لەسەر تادا منال شتەکان بەسەر بەخۆ دانانی . بەلکو بە بەشیکی جیا نە کراوهی هەستی خۆی دائەنێ . باشان هەستیش بە تەنە شاراوەکانیش ئەکات

ئەمە ئەوه ئەگەینە بێ کە فیری ئەوه بووه کە تەنەکان بە شتی کەمێ جیا لە هەستی خۆی دا بنی . بەلام ئەگەر شتە کە لە شوێنیکێ تردا شاردرایهوه ، ئەم هەر لە شوێنی یە کەم جاری دا بۆی ئەگرێ .

[پیاچی] ئەوهی دەر خستوووه کە چۆن [جاکلین] ی کچی لە تەمەنی دە مانگی دا چاوی لە باوکی بوو ، کە تەنیکێ خستە ژیر پارچە یەک پەرۆ لە لای چەپی . جاکلین - یە کسەر توانی تەنە کە لە شوینە شاراوە کەیی دەر بهینێ . ئەمەیی دووبارە کردووه هەمان ئەنجامی دەست کەوت . لە جاری سێ هەم دا چاوی لە باوکی بوو تەنە کەیی لە لای راستی دا ئەشاردووه . بەلام ئەم هەر خەریکی ئەوه بوو لە لای چەپی بهوه [لە ژیر پەرۆ کەدا] بۆ تەنە شاراوە کە ئەگەر - وینە - ۱۲ - . ئەمەیی وەک مەتەلێ ئەهاتە پیش چاوی .

بۆچی جاکلین وا هەلس و کەوتی کرد ؟ ئایا ئەوهی لەبیر چوووه کە شتە کە لە لای راستی دا شاردرایهوه ؟

بەپێی لیکدانەوهی [پیاچی] منالە کە هیشتا فیری ئەوه نەبووه کە مامەتە لەگەڵ تەنیکێ سەر بەخۆ دا بکات . لەبەر ئەمە ناتوانی کە شاردرایهوهی تەنە کە لە لای راستی دا بە بری خۆی بهینیتەوه هەرچەندە لە تەنە کەیی

لای راست و لای چپیشی نه گات . بهلام هیشتا - تیگه یشتنی مانه وهی .
ته نه کانسی تیدا دروست نه بووه .

۲ - قوناغی نه ئاوزان :

[مرحلة ما قبل المفاهیم - Preconceptual period]

له دوو تا حهوت سالی نه گریته وه . منال تیگه یشتنی مانه وهی ته نه کانسی
تیدا دروست نه بیج و زمانی گه شه نه سینج و بو یه کهم جار شیوهی جیهانی
دهروه له ناخدا نه شواته وه . نه شتنه وهیه به ئالۆزی دیته بهرچاو چونکه
زانباری به ان له یاددا به ته نیا له شیوهی گرته وهیه کی کالی رووداوه کاندا
هه لنگری . هه له یه گه به گرته وهیه کی فۆتۆگرافی دابنری . چونکه
یادگاره کان وینهی گراوهی رووداوه شته کان نین ، به لکو به جۆریکه به بوهندی
نیوان جیهان و راستی به کان نه نوینج . له راستی دا نه شتنه وهیه کهوا له منال
نه گات هه لس و کهوتیکی زیره کانه بکات ، له گه ل ته من دا به هیسز نه بیج و
زیره کی به کهی زیاتر نه بیج . یه کجی له سنوره کانی (قوناغی نه ئاوزان)
نه وهیه ، بیر کردنه وهی مناله که یه ک ئاراسته بی یه . واته نه توانی سه ره نجاسی
کرده وهیه کی زیره کانه بدات به دهسته وه . به لام ناتوانی به ره ودوا بگه ریته وه .
سه ره تاکه ی . نه کیشه یهش به باشی له نه زمونی [په رداخه ئاوه کان] دا
دهر نه کهوی .

وا دابنن منالیکی نه قوناغمان هینا . دوو په رداخمان خسته به رده م .
یه کیکان باریک و درپژ . نه وی تریان کورت و پان . کاتج هه ندی ئاوی په رداخه
پان و کورته که نه کهینه ناو نه وی تریان . ئاستی ئاوی ناو باریک و درپژه که به رز
نه بیته ره . نه گه ره له مناله که پرسی (ئایا ئاستی ئاوه که وه کو جارن وایه ؟)
نه آیی : [نه خیر]

چونکه هیشتا (تیگه یشتنی هیشته وهی هیندی) تیدا دروست نه بووه و
هیج شیوازیکیش نه مه ی فیترناکات . به لام نه گه ره منالیکی به ته مه نترمان هینا و
هه مان کارمان به سه ردا دوو باره کرده وه .

له نه انجام دا نه آیت : که ئاستی ئاوی ناو په رداخه که وه کو جارن وایه .
چۆن نه جیاوازیه ی نیوان بیر کردنه وهی هه ره دوو مناله که لیک نه درپته وه ؟
چۆن تینوارینی پیش هیشته وهی هیندی تیدا دروست نه بیج . چۆن نه گوری
به تینوارینی هیشته وهی هیندی .

دهروونزانه کان زۆر بیردۆزیان هینا وه ته پیشه وه . وه ک نه وهی ، مناله کان
نه کهونه ژیر کاریگه ری نه ته نانه ی دیته بهرچاویان . واته هه سست کردنیان
به سه ره ژیریژی [المنطق = Logic] دا زال نه بیت .

ئەم گورانانە پەيوەندىيان بە گەشەسەندى ھەندى تواناي ژىرى يەو ھەيە . تاكو منالەكە بتوانى خۆى لە دىمەنەكان رىزگار بكاو بەژىرى تەنەكان لىك بداتەو ە

بۆچوونىكى پىچەوانەى ئەمەش ھەيە ئەلى :
(ھەستکردنمان لەسەر ياسا گریمانەكانى دەماخ بەندە) بەپىى ئەمە
و ەلامى منالى قوئاغى نەئاوزان لە ژىرىبىژى يەو ە نرىكە .

ئىمە لەم تاقي كردنەوانەدا ، تەنبا بەدواى تاڤە راستى يەكدا سۆراخ ناكەين . وەك بلىين - تاقي كردنەو ەى پەرداخەئاو ەكان - . بەلكو سۆراخى ئەو ياسا گشتىيانە ئەكەين ، كە منالەكە بەدرىژايى ژيانى رۆژانەى جىهانى پى ھەكئەسەنگىنى .

بۆ نمونە : كە شوشەيەك ئاو ئەدەين بە منالى تا بىكات بە دوو بەشەو ە . ئەوا دوو پەرداخەكە بەراورد ئەكات كە ئاو ەكەى تى ئەكات . چونكە پەرداخەكان بەھەمان قەبارە ئەزانى . ئەم ياسا گشتىيانە زۆر خزمەتى منالەكە ئەكەن ، ھەرچەندە ھەندى جار بەھەكەى دا ئەبەن . بەتايبەتى ئەو كاتانەى بەرەو روى دەروونانىكى تاقي كار ئەبىتتەو ە .

۳ - قوئاغى كردەو ە ھەستى يەكان :

[مرحلة الافعال الحسية : Concrete Operation]

لە ھوت تاكو يازدە سالى ئەخايەنى ژىرى منالەكە ھىشتا سنوردارە . بە ژىرىبىژى سەرەنجامەكان ھەكئەھىنجى . تىگەبىشتنى ھىشتنەو ەى ھىندى تىدا دروست بوو ە . بىرى خستەبرى تىدا دەستى كردوو ە بەگەشە (وەك ئەو ەى دوورى يەك [بەرزى] بخاتە برى دوورى يەكەى تر [پانى]) .

لەم قوئاغەدا زىرەكى منال بەو ە تاقي ئەكرىتەو ە ؛ (دوو تۆپى پلاستىكى ھاو قەبارەو ھاوشىبەو ھاوگىش) ئەدرى بە منالەكە . ئەگەر يەكج لە تۆپەكان وەك [باسترمە] درىژكۆلە كرايەو ە . منالىك كە لە قوئاغى نەئاوزان دابى لای وایە كە ھىندو كىشو قەبارەى تۆپە درىژكۆلەكە گۆراو ە . منالىك ل ە سەرەتاي قوئاغى كردەو ە ھەسەى يەكان دابى وا دائەنى ھىندەكەى نەگۆراو ە بەلام قەبارەو كىشەكەى گۆراو ە . منالىكى بەتەمەنتر لەو بروايەدايە كە ھىندو كىشى تەنەكە نەگۆراو ە ، بەلام قەبارەكەى گۆراو ە . منالىك كە تەمەنى ل ە يازدە سالى نرىك كر دىتتەو ە . ئەلى : كە قەبارەكەشى نەگۆراو ە

٤ - قوناغی کردهوی وینهیی :

[مرحلة الافعال الصورية - Formal Operation]

له تمهنی یازده سالی بهوه دهست پینه کا تاکو نهو کاته نه مینیتته وه که زیره کی مرؤفه که شیوهی پیگه یشتوو [**الناضج**] نه گری . له م قوناغدا ژیری به کار نه هینج . بیر کردنه وهی ئیتر پشت به ده ورو بهر نابهستی . شسته وه ناوه کی به کانی له به هیزی دا گه یشتوته قه لاپۆ به . پتویستی به کاریک نی به تا زنجیره ی رووداوه کانی بیر خاتته وه . ئیستا نه توانی پیشینی زنجیره رووداوه کان بکات . دهروونزانه کان له م ، قوناغدا نه زمونی [**سه ره نجامی**] زیره کی **IQ - Intelligence quotient**] به کار نه هینن بو پتوانی زیره کی مناله کان .

[**پیاچی**] و هاوړیکانی جیاوازی [**IQ - نای کیو**] نیوان مناله کانیان فراموش نه کردو زیاتر گوئیان به قوناغ کانی گه شه سندنه زیره کی نه دا . کومه لچ به لگهی [**کومپیوتهرناسی**] که پچی نه ووتری [**زیره کی دهست کرد**] **A.I. = Artificial Intelligence**] بو دیاری کردنی قوناغی گه شه ی زیره کی مرؤف به کار براوه مه بهست له م کاره نه وه به که [**کومپیوتهر**] به شیوه به ک پیک بخری به و کارانه هه لسیج که پتویستی به زیره کی هه یه . وهک نه وهی شه تره نچ بکاو له زمان بکات ، تهنه کان بناسیتته وه ، شستی تیدا هه ل گراوی به بیریتته وه و پرسیار وه لام بداته وه . [**زیره کی دهست کرد**] گرنگی نادات به وهی که نایا مرؤف وه کو کومپیوتهر بیر یان هه لسیج و کهوت نه کات . زیاتر گرنگی به وه نه دات ، به پوخته ی بیردوزیک بکات که زیره کی پی لیک بدریتته وه .

پرؤگرامه کانی به شیوه به کی گشتی به هوی [**یاری شه تره نچ**] وه وه روون نه کریتته وه . نه م یاری به نمونه به که بو نه وهی که نه توانی چهنه کیشه به که به وه شی بکریتته وه ، که هه موو ریگه گونجاوه کانی ناو یاری شه تره نچ [**جولانی به رده کانی**] تاقی بکریتته وه . نه و پرؤگرامانه ی بو به ده ست هینانی - کاره زیره کی به کان - ریگ نه خرین . پتویستی یان به خیرایی به له راده به ده ره که ی کومپیوتهر هه یه . بو نه وهی بگه نه هه موو سه ره نجامیکی شیوا .

پرؤگرامه که کومه لچ یاسا له کومپیوتهر دا دانه نی وهک نه وهی له کوئ وه دهست پینه بکات؟ . که ی به هستی؟ . به م شیوه به جو له کان وردنه کریتته وه . گرنگی نه م پرؤگرامانه له و ته کنیکانه دایه ، که ری به پرؤگرامه که نه دات ، هه لو یسته کان رابگری و کاردانه وه کان هه ل بیژیری . نه م پرؤگرامانه ته نی سوراخ و تبینی هه ندی - لیکدانه وه - ی سه ره تایی نه دهن و ئیتر پریر نه دهن

که چۆن وهلام ئهدهنهوهو ههنگاوی دوانریش دیاری ئهکهنو و رهنگ و پروویه کر
زیره کانه ئهدهن به کۆمپیوتهره که .

ئهبی پروگرامه که زنجیره پرسپاریک وهلام بداتهوه ، ئاستی زیره کی
پروگرامه کهش بهم وهلامانه ئهپتورئ ، ئهوهش له پاش بهراورد کردنی به
وهلامی مرۆف بۆهه مان پرسپاره کان .

[**ئای کیو**] ای تاقی کراوه که ، ئاستی گهشه سهندنی زیره کی مرۆفه که
دیاری ئهکات و بۆ کۆمه لئیکی هاوته مهن به [۱۰۰٪] دائه نرئ . [۷۰٪] ای
تاقی کراوه کان [۸۵٪ - ۱۱۵٪] به دهست ئههینن . [۵٪] یان ، له خوار
[۷۰٪] یان له ژوور [۱۳۰٪] هوه به دهست ئههینن (**ویته - ۱۲ -**) .
ئایا ئهم جیاوازی ئاستی زیره کی به ، رهچه له که یان هۆکه ی له
شوینه و اردایه ؟ .

جاران هه ندئ زانا به رهچه له کیان ئهزانی و هه ندئکی تر به شوینه واری بان
دائنه نا به لام ئه مرۆ گرنگی به هه ردوو رهچه له ک و شوینه وار ئه درئ .
پرسپاریک سه ره له ئه دات : هه ره یه که له هۆکارانه تا چ راده یه که
کار له خولقاندنی ئه م جیاوازی به دا ئه که ن ؟

بیردۆزه کانی [**پیاچن**] وهلامی ئه م پرسپاران ه ی پین نادریته وه . به لام
کاره کانی [**دونالد هیب - Donald Hebb**] له زانکۆی [**میک جیل -**
Me Gill] وهلامی ئه م پرسپاران ه ئه داته وه . [**هیب**] وا دائه نئ که زیره کی
دوو به شی هه یه [**A, B**] . به شه زیره کی [**A**] زگماکه وه له کاتی له دایک
بوونه وه له سه ره چۆنیته ی پیکه اتنی ده ماخی ساواکه به نده .

هه ره جیاوازی به کیش له م به شه زیره کی به دا بینه رئ هۆکه ی ئه گه ریته وه
بۆ رهچه له ک . [**هیب**] ژیری ساوا ی تازه بووی به لاپه ره یه کی سپی دانا وه .
ده ماخیش کۆمه لئیک ده ماره خانه و ده ماره شان به . که هیشتا تایه تمه ند نه بووه
بۆ هه ست کردن و بیر کردنه وه و زمان گرتن . له ئه نجامی مامه له کردنی مناله که
له گه ل شوینه و اردا ده ماخ ئه بیته ئه و پیکه اتو وه ی بتوانئ وا له مناله که بکات
شتی بیربکه وینه وه و شته کان بناسیته وه و بیرکاته وه و زمان به کاربه یینن . واته
چالاکی به زیره کانه کانی هه لبسورینن له بهر ئه وه ی به هۆی رهچه له که وه
پیکه اتووی میشکی منالان جیاوازه ، که واته ته نانه ت هه مان شوینه وارو
هه مان تاقی کردنه وه کاریگه ری جیا یان هه یه له سه ره ده ماخی مرۆفه
جیاوازه کان .

به شه زیره کی [**B**] بریتی به له و فرمانانه ی که ده ماخ له هه ره کاتیک دا
بچ هه لی ئه سورینن و به [**ئای کیو**] ئه پتورئ . که واته ئه زمونی زیره کی هه ردوو
به شه زیره کی ئه پتوی نه ک ته نیا یه که به شی .

دووانه كان لهم بواره دا زور يارمه تي دهر ووزانه تاقي كاره كانيان داوه .
دوو جور دووانه ههيه . دووانه ي لهيهك چوو ، لهيهك هيلكه ي پيتيناو
دروست نهين ، زور لهيهك نهچن ، هاوتوخمن ، هاورچه كه كن هههه
جياوازي بهك له [ناستي زيره كي] يان دا هه بې هوكه ي نه گه رپته وه بو كار يگه ري
شوينه وار . بهلام دووانه ي لهيهك نه چوو ، ليك چوونه كه يان وه كو دوو منالي
هه مان باوان وايه . له دوو هيلكه ي پيتيناو دروست نهين و مه رج ني يه
هاوتوخمن ره چه كه كان هه ر هينده ي دوو منالي هه مان باوان لهيهك نه چي .

له سه ر ژميري بهك دا جياوازي [۹ره] نمره له [ناي كيو] كومه لي
دووانه ي لهيهك چوودا تيبيني كرا . بهلام هم جياوازي به له دووانه
لهيهك نه چووه كان دا [۹ره] بوو . له بهر نه وه ي كه هم دوو كومه له دووانه يه
له هه مان شوينه واردا به خيو كرابوون . كه واته نه بې جياوازي به كه بگه رپته وه
بو ره چه كه . له توژينه وه بهك دا : كومه له دووانه به كي لهيهك چوو تاقي كرانه وه :
هم دووانه هه ر له كاتي له دا يك بوونه وه ليك جيا كرابوونه وه له دوو شوينه واري
جياوازي به خيو كرابوون . تيكراي جياوازي [ناي كيو] يان [۸ره] بوو .
همه نه وه دهر نه خات كه شوينه وار زور كارناكانه سه ر [ناي كيو] يان وه كاري
مه زن ره چه كه كه .

[سايريل بورت - Cyril Burt] او زور دهر ووزاني پيش نه و نه لين :
كه جياوازي به كي گرنگ له [ناي كيو] نه و منالانده ههيه كه سه ر به چينه
جيا جياكاني كومه كن .

له بهر تانيا هم چينانه به بې جوري كار كردنيان نه كرين به شهش
چينه وه چيني به كه م ماموستاي زانكوو نه و موچه خورانه نه گريته خو ي
نيسه كانيان له هه مان ناست دايه . بهلام چيني شه شه م كريكاري نه شاره زاو
نه وانه نه گريته خو ي كه ناميره دهستي به كان به كار نه هين .

بو يان دهر كه وت مر و فه كاني سه ر به چيني به كه م [ناي كيو] ي بهر زتر يان
له وانه ي چيني شه شه م به ده ست نه هينا . هم جياوازي بهش له (۵۰) نمره
زياتر بوو . زور جار هم دوزينه وانه بو نه وه به كار هينراون وا دا بنريت كه هم
جياوازي [ناي كيو] ه بو ره چه كه كي چينه كان نه گه رپته وه . نه گه ر باوانيك
[ناي كيو] يان نزم بې ، [ناي كيو] ي مناله كانيشيان نزم نه بيت ، بهلام همه دزي
شوينه وار ني به ، چونكه باواني زيره ك ، شوينه واري پرچالكي و جوله بو
مناله كانيان نه ره خستين . همه ش تواناي مناله كانيان په روه رده كه كات .
ره چه كه كيش هيج روكتيكي نامين .

نه بې ناگادار بين له وه ي كه نه زمونيكي زيوه كي جي نه پتوي ؟
حه زو خوليا ، هه لوپست ، كه سايه تي ، توانا ، هه ر به كه يان به چهنده

جۆرىك دېنە بەرچاۋ پېناسەيەكى تەۋاويان نىسە . لەبەر ئەمە شىتېكى
گرانە ، كە بزائرى ئەزمونىكى زىرەكى كاميان ئەپىئوى .

بۆ نمونە : ئايا ئەزمونى زىرەكى ئاستى زىرەكى بە پوختى ئەپىئوى يسان
چەند توخمىكى تىرى ۋەك ھەلوئىست ، سەرپىن بوونى چىنايەتى يان ئاستى
كۆمەلەيەتى ، ئەپىئوى . بۆ چارە كوردنى ئەم كېشەيە ، ئەبى ئەزمونى زىرەكى
پىۋانە دەروونى يەكان بەسەر كۆمەلە لەيەك چوۋەكان دابكەين . بە شىۋەيەك
تاكەكەسەكان لە چەند روۋيەكەۋە لەيەك بچن ۋەكو - جۆرى پەرۋەردە ،
بەخپو كوردن ، ھەلوئىست ، سەرپىن بوونى چىنايەتى - . ئەگەر ھەمان ئەزمونى
زىرەكى بە سەر ھەموو گروۋ كۆمەلەيەتى يەكان دابكەرى . دەرنەنجامەكانى
سودىكى زۆر نادەن بەدەستەۋە . لەۋانەيە ئەزمونەكە زىرەكى يان پىئوى .
بەلام چەند توخمىكى تىرىش ئەپىئوى ئەزمونەكە ئەشپىئوى .

ئەم كېشەيە بە بىچارەسەر ماۋەتەۋە . بەلام خالىكى نوئى بۆ
كەم كوردنەۋەي ئەم شىۋاۋى يە سەرى ھەلدا ئەۋىش برىتى بوولە
[نرخاندى ئەزمون] ەكان . كاتى نرڭ بۆ ئەزمونى [ئاي گيو] دائەنرى كە بە
تەنيا زىرەكى پىئوى . ئەمەش نەگونجاۋە ، كەۋاتە ئەبى ئەم ئەزمونانە كاتى بە
بەسود دابنرى ، ئەگەر بەسەر گروۋى لەيەك چوۋدا تاقى كرايەۋە .

بۆ ئەۋەي خۆمان لەچنگى ئەم گرانى يە دەربىينىن ، ھەول دراۋە جۆرە
تاقى كوردنەۋەيەك بېتەكايەۋە كە [پشست بە كەلەپور نەبەستى] ۋ
ھىچ كەلەپورو شوپنەۋارى كارى تىنەكات .

ئەۋ ئەزمونانەي تواناي زمان ۋ بېژەكى ۋ بابەتى قوتابخانە تاقى ئەكەنەۋە .
لە ئەزمونە (لەكەلەپورئازاد) ەكان زياتر ئەكەۋنە ژىر كارىگەرى شوپنەۋار .
لەراستى دا ناتوانرى ئەۋە ديارى بكرى كام جۆرە ئەزمونىكىان بەر كارىگەرى
شوپنەۋار ئەكەۋن . بەلام ھەريەكەيان بەرامبەر جۆرە كارىگەرى يەك
ھەستيارن .

[جېنسن = A.R. Jensen] ى دەروونزانى پەرۋەردكار ، تېمىنى
جياۋازى [ئاي گيو] ى نيوان رەشو سىپى يەكانى ئەمەرىكاي كوردوۋە . بۆي
دەرگەۋت ئەم جياۋازى بە لەدەۋرۋبەرى [۱۰ - ۲۰] نمرەدايە .

[۹۵%] ى رەشەكان نمرەيان لەخوار تىكرابى نمرەي سىپى يەكانەۋە
ۋەرگرت كە [۱۰۱۸] دەرچوو .

[۱۸%] ى شيان لە [۲۰] نمرە كەمترىان بەدەست ھىنا . بەلام [۲%] ى
سىپى يەكان گەشتبۋنە ئەم سنورە .

لەم دەرنەنجامەۋە گەشتە ئەۋ باۋەرى كە رەچەلەك ۋ شوپنەۋار
دەستيان لە خولقاندنى ئەم جياۋازيانەدا ھەيە .

نه گهر ره شه کان نمره ی که میان له [**ئهمزومنی له که له پورئازاد**] دا به ده ست هیتنا . به لام له و نه زمونه دا که پشت به که له پور نه به ستی ، نمره ی به رزیان به ده ست هیتنا ، نه مه نه وه نه نوینتی که شویننه وار ده ستیکی که می له خولقاندنی هم جیاوازی به ی نیوان ره ش و سپی به کان دا هه به .

هم تینوارینه ی [**جینسن**] نالۆزو نادرسته . ته نیسا ریگه ش بو سه لماندنی هم نادرستی به نه وه به کومه لئ له منالی ره شو و سپی به کان له شویننه واری تۆۆ له یه که چوودا به خیتو بکرین و نه وسا تاقی بکرینه وه . ئینجا بریار بدری له سه ره نه وه ی که ئایا هم جیاوازی ئاستی زیره کی یسه ره چه له کی به یان نه ؟

زمان به کیکه له و هۆکارانه ی شویننه وار که ده ستیان له خولقاندنی جیاوازی [**ئای کیو**] ی چینه کانی کومه لدا هه به .

[**ب. بیرنشتین - B. Bernsten**] نه وه ی ده رختووه که چینی کریکارو چینی ناوه راستی به ریتانیا ، ریگه ی جیاوازیان هه به بو ئاخوتن . ههر به که یان جوۆره - کۆد - Code - یک به کارنه هیتن . هم جیاوازی به ش جوۆری بیرکردنه وه ی ههر به که یان ده ره ئه خات .

به کج له هۆکاره گرنگه کانی تری شویننه وار [**پیشبینی کردنی کومه ل و مامۆستا**] به . [**جینسن**] نه مه ی پشت گوئی خستبوو .

بو نمونه : نه گهر وا له کومه لئ قوتابی چاوه پروان کرا که له وانه کانیاان دا سه رکه وتوو نه بن . ههر له م بوچوونه وه خرانه پۆلی نه و قوتابیانیه ی وایان داناون که له وانه کانیاان دا باش نه بن

نه مه کار نه کاته سه ره ئاستی سه رکه وتنیان له وانه کان دا .

چۆن هم پیشبینی کردنانه کار له کارامه یی داها تووی نه و قوتابیانته نه کات و چۆن هه لسه و که وتیان نه گوژی ؟

نه مه له سه ره دوو هۆکار رانه وه ستی ، به که م پیشبینی کردنه که و دوو م توانای وه رگرتنی قوتابی به کان .

[**رۆبه رت رۆسنسال : Robert Rosenthal**] و [**جاکۆسن Jacopsene**]

تاقی کاری نه مه ریگی خۆیان به وه لام دانه وه ی هم پرسیارانوه خه ریک کرد . خشته ی نه زمونه که یان دا به مامۆستاکان و وایان تی گه یاندن که هم نه زمونه بو دیاری کردنی قوتابی بلیمه ت و کارامه به . له راستی دا نه زمونیتی ئاسایی بوو . له نه نجام دا ده رکه وت که هه لسه و که وت و ئاستی سه رکه وتنی قوتابی یسه هه لبژیراوه کانی به ره و باشه چوو . نمره ی زۆرتریان له [**ئای کیو**] دا به ده ست هیتنا . به مه دا ده ره که وئی که پیشبینی کردنی مامۆستایان کارنه کاته سه ره ئاستی زیره کی .

ئەم ئەزمونە شتیکی نوئی نەهینایدی . نەشی توانی ئەو دەرخان
کە ئەم کاریگەری یە چۆن ئەبێ دەرنەجامە کەشی کەمێ گێردەشتوانە یە .

ئەبێ بەناگاداری بەرە لێی بدوین . چونکە خۆی سەن بە چۆن سەر بە
وتن ای قوتابیان لەناوچە پێشنە کە وتروەکان دا ، ناگەریتسەرە بوئەو دی
مامۆستاگان یان خەلکی ئەم خراپەیان لێ چاوەروان کردون . ئایا یاخی بوون
لەرژیم لادان ، لەووە پەیدا ئەبێ کە مامۆستاگان چاوەنواری ئەکەن ؟ ، ئایا
هەگنانی قوتابیان دەستی هەبە لەو دی لە ئاستیکی باشدا بێننەو . سودی
ئەم زانیاریانە لەو دەیە نابێ قوتابی بخریتە هەندێ هەلوێستەرە . وەکو ئەو دی
دابیری **[زانیاری هێندە گرنگە ، هەرچۆنی بێ ، ئەبێ چنگمان بکەوێ]** .

تاقی کردنەو کانی **[هیب]** گرنگی بەکی زۆری داووە بە تاقی کردنەو کانی
سەر دەمی منالی لە گەشەسەندنی زیرەکی دا . لە تاقی کردنەو کانی دا دوو جۆر
شوینەواری بەکار هیناوە . یەکە میان شوینەواری زەنگین کراو ، کە بواریکی
باشتری تێدا یە بۆ چالاکی و هەتسورانو بەکارهینانی توانای میشتک
ئەمانەش یاری دەی گەشەسەندنی ئەو پیکهاتورانە دی دەماخ ئەدەن کە بۆ زیرەکی
پێویستن . دوو میان شوینەواری هەژارە ، ئەو بوارانە ی تێدا نی بەر
گەشەسەندنی پیکهاتورانە دی دەماخ سست ئەکات .

(کریخ - Krech) و **(رۆژنۆنگ - Rosenwieng)** و **(بێنییت - Bennett)**
و **(دایەمۆند - Diamond)** ، بۆ بەراوردکردنی ئەم دور
دەورو بەرە ، تاقی کردنەو یەکیان لەسەر دوو کۆمەل مشک کرد . کۆمەلێ
یە کە میان خستە ناو دەورو بەریکی زەنگینەو **[شوینی راگردن]** خۆ هەتوانسینی
تێدا بوو . ئەوانی تریان خستە ناو شوینەواریکی هەژارەو . کە تەنیا بریتی
بوو لە قەفەزیکێ رووت و قووت . پاشان هەوکی فێرکردنیان درا . ئەوانە ی
لە شوینەواری زەنگینە کە دا بەختیو کرابوون ، زوو فێربوون . ئەم کارگەرە ی
لەسەر مرۆف تیبینی نە کراوە . بەلام لەوانە یە لە چینی ژیرەو دی بالەخانە ی
کۆمەل یان لە ناو رەشپێستە کانی ئەمەریکا دا هەندێ شت و هۆکار نەبێ ، کە بۆ
گەشەسەندنی زیرەکی منالەکانیان پێویستە

ئەمە ی خوارەو وەش نمونە ی ئەو پرۆگرامە یە بۆ پێوانی
ئاستی زیرەکی بە کار ئەهینری :
پر سیاری یە کەم :

ژمارە نەنوسراوە کان دابنێ :

۱ - ۲۶۲۶۴۱۲۶۶۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰

ب - ۱۶ ۲۶ ۱۴ ۳ ۱۱ ۶ ۴ ۱۱ ۰۰۰ ۶۰۰ ۰۰۰

ج - ۲۲ ۶ ۲۱ ۰۰۰ ۰۰۰ ۰۰۰ ۱۲ ۶ ۱۰ ۶ ۳ ۶ ۲

پرسیاری دووهم :

منال چنده پتویستی به دایک ههیه ، مرز فیش هینده پتویستی به

ههیه .

۱ - پاره

۲ - بهناوبانگ

۳ - هاوسهر

۴ - نیشتمان

پرسیاری سی ههم :

لهم رستهیه بنواره که به مۆرس نوسراوه

کاتی به	دانا	تیک شکانی
۲۹۹۵۶۷	۶۹۶۳	۹۱۶۷۸۷۴۵

ئپستا ئهم مۆرسانه بکه به رسته :

۲۷۹۶۳	۱۶۴۹۵۸۹۱
-------	----------

پرسیاری چوارهم :

رومیو جولیت بو شکسیر ، ده کو مهموزین وابه بو :

۱ - بیکه

۲ - گۆران

۳ - خانی

۴ - مهولهوی (۱)

پرسیاری پینجهم :

۱ - تو بیکی شین لهسهر جیوهی بازنه بهك به دواي تو تکر سه . دا
خول ئه خوات . جیوهی بازنه که [۲۰ بی به] . خانی توبه

(۱) که ده سناری ئهم پرسیارانه گراوه .

سوره که [۵۰] پښه او خیرایی شینه که [۱۰] پښه له
چرکه یه کدا []

ب - توپیکي قاوه یی [به خیرایی - ۲۱] پښه له چرکه یه کدا [له سهر
هیپیکي راست ، به دواي توپیکي سورد ا نه روات که به خیرایی
[۲۱] پښه له چرکه یه کدا [نه جوتی .

پر سیاره که : ئایا توپه شینه که یان قاوه یی یه که زووتر بهر توپه سوره که
نه که وی .

پر سیاری شه شه م :

پارچه ی [ا] بو [ب ، ج] ، وه کو [د] وایه بو [ه] و کام له و
پارچانه [و ، ز ، ح] .

● ژیری و کومپیوتر

العقل والعقل الکتروني : Mind & Computer

دوو بیروای باو له باره ی په یوه ندی مرؤفی کومپیوتره وه هه یه .
یه که میان : نه توانرئ ماشین به شپوه یه که دروست بکری وه کو مرؤف
پر سیاره کان وه لأم بداته وهو شتی بیربکه ویته وهو پسوله بخوینتته وه .
دووه میان : مرؤف ته نیا وه کو ماشین نی یه ، به لکو خوی ماشینه .
نهم بیروایانه تازه نین ، دیکارت له سده ی حه قده دا وای دانا [که
گیانله به ران ته نیا ماشینن ، به لأم به شپیکي [جهسته ای ماشینته وه ئه وی تری
ژیری یه] . دلی به په مپی ئوی و خوینتته یه ره کانی به بوری و ده ماخی
گیانله به رانی وه کو پارچه ی کاتزمیر دانا .

وا باوه نه لئین گیانله به ران ژیر نین ، بیر ناکه نه وه . ته نانه ت دیکارت
گریانی پشیلای به ده نگه ده نگی ماشینیکي تیک چوو دانا . له شی مرؤف وه کو
هه مو پارچه کانی سروشت له سهر یاسا کیمیاوی و فیزیکی یه کان ئه روات .
به لأم ناتوانرئ نهم یاسایانه بکری به بنچینه ی لیک دانه وه ی ژیری مرؤف .
دیکارت وای دانا وه که [ژیری مرؤف له هه موو شتی نازده] هه ر ئه مه یه له
گیانله به رانی جیا کردوته وهو هوشیاری و بیر کردنه وهو زمانی بو ره خساندوه .
نهمرؤ هه ولی ئه وه نه درئ ژیری مرؤف به کومپیوتر به راورد بکری ، که
نالوزترین ماشینه . له بو چوونه وه ده ماخ به ماشینیکي نالوز دانه نری . که
زانیاری [ناکاهین] له شوپنه وارده وه وه رنه گری . نهم زانیاریانه ی دینه
ده ماخه وه پښان نه ووترئ [ته هات - In put] ، که هه لته گیرین و به
هوی کومپیوتری ده ماخه وه نه خرینه روو .

هەر گۆرانجی بەسەر - تێهات - دابج ، دەماخ کاردانەووەیەکی ئەبج وەك
[وەلام دانەووەی پرسیار ، یان شی کردنەووەی کیشە] .

کۆمپیوتەر لەویدا لە دەماخ ئەچج ، کە ئەگەر زانیاری بەکی تێهات ،
ئەتوانی هەلی بگری و چەند گۆرانجی ئالۆزی بەسەردا بهینج .

بە پارچەکانی کۆمپیوتەر [وەك ترانسیسستەر و گوریسی موکنایسسی]
ئەووتری [پیکههینەر - Hard Ware] . هەر بەم جۆرە پیکههینەری دەماخ
بریتی بە [دەمارە خانەو دەمارەشانه] .

پروگرامی کۆمپیوتەرە کە زانیاری وەرئەگری ، زنجیرە بەک فرمان دەرئەکات
بۆ ئەو گۆرانانە بەسەر [تێهات] دا دین . بەمەش ئەووتری [هەلسوراندن
Soft Ware] ی کۆمپیوتەرە کە .

کاتی ریکخەری پروگرامە کە ، کیشە بەک ئەخاتە بەردەم کۆمپیوتەرە کە .
ئەبج لەسەر شیووە نەخشە بەک کیشە کە ئاساییانە شی بکاتەووە . بەلام
بەشیووە بەکی وردکراوە بۆ چەند قۆناغیکی ژیربێژیانە . بەم شیووە بە کیشە کە
ئەخریتە سەرزمانی کۆمپیوتەرە کە و پروگرامە کە بەرھەم دیت . هەندێ لێو
دەروونانانە خۆیان ناوانە [ناسەرەووە یا تاقی کار] ئەم کارە وەکو کاری
دەماخ دائەنین لە وەرگرتن و بیرکەوتنەووە شی کردنەووەی تێهاتەکاندا .

ئەم پروگرامانە ئەمانگەینە ئەو پروگرامە ئالۆزانە بۆ چالاکی بە
جیا جیاکانی ژیری بە کار ئەهینرئ . تاقی کار تیبینی [تێهات و دەرھات] ی
دەماخ ئەکەن . تا بگەنە ئەووە بزانن [تێهات = کار] یك ، ئەو
[دەرھات = کاردانەووە] بەمان ئەداتج کە ئەمانەوئ .

هەر چۆن پیکهاتنی کۆمپیوتەر چۆنیەتی پروگرامەکان دیاری ناکەن ،
هەر وەها زانستی کارئەندامزانی دەماخ کە لیکتی وای بۆ ئەو دەروونانانە نی بە،
کە ئەیانەوئ لە چۆنیەتی کارهەلسوراندنی دەماخ بگەن

[شو - Shaw] [سیوون - Semen] [نیوئیل - Newell]
تەکنیکی پروگرام نوسی یان بۆ لیکوئینەووەی کاری دەماخ بە کارهینسا ،
کۆمپیوتەر لیکیان پروگرام کرد ، پاشان رینگە بە جەهینان و رینگە
شی کردنەووە کە لە گەل هی مرۆفدا بەراورد کرا . هەر جیاوازی بەکیان تیدا
ببینایە ، بە جۆرئ پروگرامە کە یان ئەگۆری . کە دەرھات ی کۆمپیوتەرە کە
وہکو دەرھاتی دەماخی مرۆفی لێ بیت . ئەمانە وایان بلاو کردەووە کە لە چالاکی
دەماخی مرۆف گەشتوون . ئەم پروگرامانە لە خۆیاندا بێردۆزیک بوون ئە
بارە چالاکی ژیری بەووە . ئەم کارەیان پرسسیاریک دروست ئەکات :
[نایا کۆمپیوتەر بێر ئەکاتەووە ؟] .

[ئالان تۆرینگ - Alan Turing] ای برکاری زانی ئینگلیزی گرنگی بهم خالهداو گه‌یشته ئه‌وه‌ی بلجی [کۆمپیوتەر ئه‌توانی به‌ شیتوه‌یه‌ک هه‌لس‌وه‌کوت بکات وه‌کو مرۆفی له‌ کاتی بیرکردنه‌وه‌دا نه‌یکات] . بۆ وه‌لام‌دانه‌وه‌ی پرسیاره‌که [گیمه‌ی لاسایی کردنه‌وه = Imitation game] ای خسته‌ی روو .

لهم گیمه‌دا کۆمپیوتەر‌ه‌که به‌مرۆف به‌راورد ئه‌کری . ری‌ی پرسیاره‌که‌ره‌که نادری‌ی که کۆمپیوتەر‌ه‌که یان مرۆفه‌تاقی‌کاره‌که بیینی . پرسیاره‌کان یان به‌هۆی [تهلگراف] ه‌وه بۆئهنی‌ری‌ی وه‌لامه‌کانیان وه‌رئه‌گریته‌وه به‌م جۆره‌نازانی کام وه‌لام هی کۆمپیوتەر یان مرۆفه‌که‌یه . ئامانجی تاقی‌کاره‌که ئه‌وه‌یه به‌ جۆری‌ک پرسیاره‌کان دابری‌ژی ، راستی وه‌لام دهره‌وه‌که‌ی بۆ دهره‌که‌وی .

ئه‌گه‌ر تاقی‌کاره‌که نه‌یتوانی وه‌لامه‌کان جیابکاته‌وه . وه‌ک تۆرینگ ئه‌لی :

[کۆمپیوتەر‌ه‌که وه‌کو تاقی‌کاره‌که هه‌لس‌وه‌کوت ئه‌کات] .

له‌ تاقی‌کردنه‌وه‌کانی [شو] او هاوریکانی‌دا ، تاقی‌کاره‌وه کۆمپیوتەر‌ه‌که کیشه‌کان به‌ ژیری‌ژی شی‌ئه‌که‌نه‌وه .

کۆمپیوتەر‌ه‌که به‌شیتوه‌یه‌ک ری‌خراوه ، ته‌نانه‌ت ئه‌وه هه‌لانه‌ش ئه‌کات ، که مرۆفی تی‌ئه‌که‌وی له‌ وه‌لام‌دانه‌وه‌ی پرسیاره‌کان‌دا . که‌واته جیابکاردنه‌وه‌ی ئه‌م‌دوو‌انه به‌پێی [گیمه‌ی لاسایی کردنه‌وه] نه‌گونجاوه .

ئه‌وه‌ی پێی ئه‌ووتی [زیره‌کی ده‌ست‌کرد] یارمه‌تی‌مان ئه‌دات به‌ قو‌لی له‌ بیرکردنه‌وه‌و زیره‌کی بگه‌ین هه‌ندێ‌ک هه‌سه‌ به‌ [ناپاکی] دائه‌هین بۆ‌هه‌سه‌فه . چونکه‌ به‌شیتیکی نامرۆفانه‌وه چه‌یه‌لی ئه‌زانن . ئه‌مانه ئه‌وه بیرورایه‌یان تیکه‌ل کردوه که ئه‌لی [ناپی وه‌کو ته‌نیک‌ی سروشتی مامه‌ته له‌گه‌ل مرۆف‌دا بگه‌ین] له‌گه‌ل ئه‌وه بیرورایه‌ی ئه‌لی [مرۆف ته‌نی سروشتین] .

که ئه‌لین ئیمه ته‌نی سروشتین و به‌رده‌وامی هه‌موو سروشتین . به‌مه نامانه‌وی ری‌ی بۆ ئه‌وانه خۆش‌بگه‌ین ، که ئه‌بانه‌وی به‌ شیتوه‌یه‌کی تاوانکارانه وه‌کو ته‌نیک‌ی سروشتی ده‌ست به‌سه‌ر مرۆف‌دا بگرن و مامه‌له‌ی له‌گه‌ل‌دا بگن .

● زمان

اللغة : Language

لهم ده‌ سا‌له‌ی دوایی‌دا له‌ ده‌روونزانی‌دا بواریکی نوێ بۆ لیکولینه‌وه‌ی زمان سه‌ری هه‌ل‌دا - که ناو‌را - لایه‌ ده‌روونی زمان - Psycholinguistics . ئه‌وه ده‌روونزانه‌ی لهم بواره‌دا کارئه‌که‌ن ، به‌ره‌و‌رووی چه‌ند پرسیاریک ئه‌بنه‌وه .

منال چۆن فیری زمان ئه‌بێ ؟ به‌یوه‌ندی زمان و بیرکردنه‌وه چی‌یه ؟ ئایا بیرکردنه‌وه‌مان له‌سه‌ر زمان به‌نده ؟ ئایا ئه‌گونه‌ی کۆمپیوته‌ری دنوست بکری

له زمانه سروشتی یه كان و هك [ئینگلیزی ، فەرهنسی ، . . . هتد] بگات ؟ . ئایا زمان تاییه تمهنده بۆ مروّف ؟ ئایا به لگه ی بوونی هیچ جۆره زمانیک له نیو گیانداران دا ههیه ؟

بۆ ئه وهی له کیشه ی زمان بگهین ، ئه بچ ، له پیکهاتنی زمان دا قول بیته وه . مه به ستمان له و شپوه و بنه مایانه یه که له هه موو زمانیک دا هه یه . یه کیك له و بنه ما گشته یانه ی زمان [رسته : الجملة : Sentence] ه . که له کومه لچ و وشه [الكلمة : Word] یك نه هاتوه که هه ر چۆنی ریکه وت ریز بکری .

هه موو زمانچ ریزمان ورژیمی پیکهاتنی خۆی هه یه . که نه و یاسانه یان تیدا یه که و وشه کان پیکه وه ئه به ستن ، تا کو رسته ی پر مانا دروست بگات . بنه مایه کی تری زمان [ووشه] یه . که نه توانی هه لبه وشینریت بۆ [یه که ی مانادار] که بچ یان نه ووتری [مورفیم - Morphemes] . بۆ نمونه سه بیری و وشه ی [زیانه خشی] بکه له دوو یه که ی مانادار دروست بووه که [زیان او به خشی] ه . هه ندی و وشه له خۆیان دا [مورفیم] ان . و هك [نازاد ، مروّف] هه ر یه که یان مورفیمیکه و ناتوانی هه لبه وشینریت بۆ یه که ی ماناداری بچو کتر له خۆی . بنه مایه کی گشته ی تری زمان [پیت = الحرف = phonemes] . که به زۆر جۆر پیکه وه ئه لکین و مورفیم و ووشه دروست نه که ن .

هه موو زمانیک له پیکه وه لکانی کومه له - پیت - یک پیکهاتوه . بۆ نمونه زمانی ئینگلیزی [٤٥] پیتی هه یه . ئه مه نه وه ئه که یه نی که هه موو وشه یه که له زمانی ئینگلیزی دا له پیکه وه لکانی چهن د پیتیک له م [٤٥] پیته پیک دیت . هه ندی زمان ته نیا [١٥] پیت و هه ندیکی تر نزیکه ی [٨٥] پیت یان هه یه .

به یوه ندی نیوان زمان و ریکه ی بیر کردنه وه چی یه ؟

ئه وه زۆر ئاشکرایه که [راستی] الحقیقة = Reality [په یوه ندی به وه وه نی یه که چۆن باسی نه که ین] . هه ر بیرۆکه یه که به زمانچ دابریژی نه توانی وه ربگیریته سه ر زمانیکی تر

[ورف = Whorf] ای مروناسی ئه مه ریکی له زمانی هیندی یه سوره کانی کۆلی به وه . بۆی ده رکه وت که نه گونجی هه ندی بیرۆکه راسته وخۆ له و زمانه وه بکری به ئینگلیزی . له نه نجام دا گه یشته دوو ده رنه نجامی سه ر سوره یته ر ، یه که میان ، دوو کومه ل که زمانیان به ته واوی جیا بچ ، به شپوه یه کی جیا هه ست به جیهان نه که ن .

دوه میان : زمان هۆی دروست بوونی ئه م جیاوازی یه یه له هه ست کردن دا .

ئەم دەرهەنجامەى ناوئرا - **گريمانەى رېژەبى زماناسى** = **linguistic relativity hypothesis** - . بەپېخى ئەمە وا دانئەنچى كە بىرو رېگەى بىر كوردنەو بەپېخى زمان ئەگورچى . لەبەر ئەمە مروڤى سەر بە كەلەپورى جىاجىاو زمان جىا ، رېگەى بىر كوردنەو لە جىهان گەيشتىان جىايە .

[ب . بېرنشتين] ئەم گريمانەبەى بە جۆرىكى تر دارشتهو ، لە جىاتى ئەوەى لە دوو كۆمەلى كەلەپورو زمان جىاواز بكوئىتتەو . هات لە دوو كۆمەلى هاوكەلەپورو هاو زمان كۆلايەو . بەلام هەر كۆمەلەى سەر بە چىنئىكى بالەخانەى كۆمەلەبەتى بوو ئامانچىشى ئەو بوو رېگەى بىر كوردنەو بىان بەراورد بكات . لە بنەرەت دا گرنگى دا بە لىك دانەوەى جىاوازى **[ئاى كىو اى]** نىوان چىنى سەرەو چىنى ژىرەو . گەيشتە ئەوەى كە مروڤەكانى سەر بە چىنە جىاوازەكان بە **[شىوازە زمان]** جىا ئەدووت . چىنەكانى ناوهراست بە **[شىوازە زمان - اسلوب اللغوى]** يكى بەر فراوان ئەدووت . بەلام چىنى كرىكاران شىوازە زمانىكى بەرتەنگ بەكار ئەهتتن . فەرەهنگى هەردوو شىوازە زمانى بەكەش بەك فەرەهنگە .

[بېرنشتين] ئەوەى روون كوردەو كە ئەم دوو چىنە هەمان ووشەى فەرەهنگى بە رېگەى جىاواز بەكار ئەهتتن . بەمە دوو جۆر بىر كوردنەو لىك جىا خوئقاو . پاشان ئەوەى بو دەر كەوت كە ئەوانەى شىوازە زمانى بەر فراوان بەكار ئەهتتن نمرەى زۆرتر لە ئەزمونى **[ئاى كىو اى]** بەدەست ئەهتتن .

ئەو تاقى كوردنەوانەى لەسەر ئاستى زىرەكى كەرو لالان كراو . يارمەتى زانايانى داو لە پەيوەندى نىوان زمان و بىر كوردنەو بگەن هەندىخ دەروونزان و ايان دانەنا **[زمان بو بىر كوردنەو پىويستە]** ، و ايان ئەزانى كە منالە كەرەكان ناتوانن وەكو منالى ساغى هاو تەمەنى خۆيان نمرەى **[ئاى كىو اى]** بەدەست بەتتن . ئەنجامى بەراوردى ئەم ئەزمونە زۆر روون نى بە . بەلام وا دەر ئەكەوئى گەشە سەندنى منالە كەرەكان لە خوار گەشەى منالە ساغەكانەو بە . ئەبج ئەوە بزائىن كە ئەم دواكەوتنى زىرەكى بە ناگەرئىتەو بو نەبوونى زمان و كەرى . چونكە راست نى بە ئەگەر وا دابئىتتن كە تواناى بەكارهتتنانى ئەندامەكانى قسە كردن و بىستن زمان ئەخۆلقىتنى . ئەگونجى كە كەرەكان زمانىكى تايبەتى خۆيان هەبى **[زمانى نىشانە = Sign Language]** . وەكو هەموو زمانىكى ئاخاوتن دەولەمەند بى .

لە وولاتە بەك گرتووەكانى ئەمەرىكا ، زمانى نىشانەى ئەمەرىكى **[- ASL - American Sign Language]**

، فېرى منالە كەرو لالەكان ئەگورچى . لەبەر

ئەوھى لە زمانى كەپرو لالانى ئىنگلئەره جىايە ، كەپرو لالانى ئەم دوو ولاتە بەم
زمانە لەيەك ناگەن .

ئەم زمانە لە كۆمەلىك [ھەيما = الرمز] پىك ھاتوۋە . كە بە جولەھى
دەستو دەم و چاۋ دروست ئەكەرى لەبەر ئەمە قسە پۆكراۋەكە ئەبىچ چاۋى
لە دەستو دەم و چاۋى قسەكەرەكە بى . ئەم ھەيمايانە ۋەك ووشەن . بەلام
لەۋەدا لەيەك جىيان . ووشە ئەبىستىرئى ۋ ئەم ھەيمايانە ئەبىنرئىن . دوو كەپرو
لال ئەگەر چاۋيان لە دەستو دەم و چاۋى يەكتر نەبىچ ، لىك ناگەن . ھەيماكان
لە پىكەۋە لكانى چەند جولەھىكى زمانەكە پىك ھاتوۋن كە [۵۵] جولەھى . ۋا
ئەزانرا كە ئەم زمانە رۇئىم و رۇئىمانى خۆى نىيە . بەلام لىكۆلىنەۋەكان دەريان
خستوۋەكە ۋەكو ھەموو زمانى ھەردوۋىكىنى ھەيەو لە پىكھاتن دا دەۋلەمەندە
(بىروانە وىنە - ۱۳ -) .

ئەم دۆزىنەۋەيە پىسىيىكى بە چىژى بەرەو روۋى گرېمانەكەى [ۋرف]
كردۆتەۋە . ئەگەر ۋا دابىئىن كە كەرەكان زمانىكى جىاۋازيان ھەيە . ئايىا
ئەتوانن ھىچ جۆرە كارىك لە ساغە ھاۋتەمەنەكانى خۆيان چاكتىر بگەن ؟ ئەگەر
شىتىكى ۋا بدۆزىتەۋە بى گۆمان پىستىگىرى بەك ئەبىچ پۆ گرېمانەكەى - ۋرف -

لەو ھەموو ئەزمونانەدا كە [بىرنىشتىن] منالانى دوو چىنى بەرىتانىاي
تىدا تاقى كردۆتەۋە ، منالانى چىنى كرىكار دەرەنجامى نزمىيان بەدەست
ھىناۋە . گەر ئەمە بەراستى ۋابى ۋ ھۆكەى پۆ بەكارھىننى دوو شىۋاۋە
زمانى جىا بگەرئىتەۋە . كەۋانە منالانى چىنى ناۋەراست ئەبىچ بتوانن چەند
كارىكى زىرەكانە بگەن . كە منالانى چىنى كرىكار نەتوانن بىكەن .

ئەگەر ئەم يان ھەر كەسىكى تر بگاتە ئەو سەرەنجامەى كە منالانى چىنى
كرىكار بتوانن لە منالانى چىنى ناۋەراست چاكتىر كارەزىرەكى بەكان بەجى بەيىن .
ئەمە پىستىگىرى بەك ئەبىچ پۆ گرېمانەكەى - ۋرف - بىردۆزەكەى - بىرنىشتىن - .
چونكە ئەو كاتە ئەۋە دەرئەكەۋى كە بەكارھىننى شىۋاۋە زمانى جىا ،
بىر كىرندەۋەى جىاۋاز ئەخولقئىنى .

ئەو تاقى كىرندەۋانەى كە [ئاي كىو] مىنالى ساغ و كەرو لالەكانى ھەردوۋ
چىنەكە بەراۋرد ئەكەن . دەريان خستوۋەكە چەند پەيۋەندى بەك نە ئىۋان
زمان و بىر كىرندەۋەدا ھەيە . ئەمە ئەۋە ناگەيەنچ كە زمان يان نەبوۋنى زمان كار
ئەكاتە سەر ئاستى زىرەكى . بەلام لەۋانەيە ۋزۆرىش ئەشچ كە چەند ھۆكارىك
لە شۆپىنەۋارى چىنى كرىكاران يان مىنالى كەپرو لالەكاندا ۋەكو [كەمى چالاكى ،
بەدخۆراكى ، كەمى دىنبايى ھەستو سۆز ، نامۆيى ، يان ھەر شىتىكى تر]
بىتتە ھۆى دۋاكەۋتنى زىرەكى ۋ گەشەى زمان . كەۋانە باشتر ۋايە زىاتر گۆى
بە دۆزىنەۋەى ئەۋ ھۆكارانە بدەين كە ئەم دۋا كەۋتنە ئەخولقئىن . ئەبىچ
ئەۋەش بزىنن كە مىنالى كەرەكان توۋشى چ تەنبايى ۋ دابراىك ئەبن .

سکینه له سالې [۱۹۵۷ - ز] دا بېر د ژبې له باره ی فېر بوونی زمانه وه
هینا په کایه وه ، له و بروا په دابو [هېر چوڼ] مشک یان کوتر فېری نه وه
نه بې نو یکه که بې پوی تا کو خوار دنی ده ست بکه ویت . هېر به هېمان ریگ
منال فېری زمان نه بې . له پېشه وه به [بله بل] ده ست پې نه کا . ورده ورده
به لاسایې کردنه وه و دار شتنه وه فېری دهر پېنی ره وانی ووشه کان نه بې .

که باسی لیکو لینه وه ی زمان نه کرئ . یه کسه ناوی [نوام کومسکی
Noam Chomsky] دیتنه وه یاد . که پروفیسور یکی زمانناسی ناموژگای
ته کتو لوجی - ماساکوسیت - ه .

کومسکی [وینه - ۱۴] نه وه ی تېبېنی کرد که زور شت له زمانناسی دا
هیه به بېر د ژبه کانی فېر بوون یه کالاکا ناکرېته وه . زوریش له سهر نه وه
سوربوو که توانای فېر بوونی زمان زگماکه . دهن چوڼ منال وا
سهر سور هیننه رانه به زووی فېری زمان نه بې . ثم به رامبه ر بوونه وه یه
دووباره کردنه وه نه و پر سیاره یه که نه لې [نایا نه توانین مروّف به به ره می
شویننه واره که ی - دابنېن ؟] .

سکینه نه لې [به لې] ، کومسکی نه لې [نه خېر ناتوانین] .

راویژه فه لسه فی یه کانی سه ده ی حه فده وه هژده زور گوئی یان به
په یو دندی نیوان زمان و بېر کردنه وه داوه . دوو به ره له م راویژه دا دروست
بوون . به ره ی یه که م فه یله سوفه تاقی کاره ئینگلیزی و دوو همیان فه یله سوفه
هوش په سه نده کان نه گرېته وه .

فه یله سوفه تاقی کاره کان نه یان ووت [ژیری ساوای تازه بوو له کاغه زیکی
سپنی نه چې . به تاقی کردنه وه و شماره زایی به کانی نه نه خش بېشری] .
به لام فه یله سوفه - هوش په سه ند - هکان ، وه ک دیکارت - باوه یان به وه
نه بوو هه روا به ساکاری ژیری مروّف وزانین و هه ست کردنی به ره می
شویننه واره که ی بې . به لکو وایان دا نه نا که ژیری مروّف هینده به یه کدا چوه
[تنهات] هکانی به ریگه ی خوی لیک نه داته وه و مروّف وه کو گوره پانیک وایه
هه ژینه رو تاقی کردنه وه کانی مروّفی تن نه چې .

بېر د ژبه که ی سکینه - که مې ده ستکاری کردنی تینوارینی فه یله سوفه
تاقی کاره کانی سه ده ی هه ژده وه هه لکس وکوت ناسه کانی سه ده ی بیسته مه که
له و بروا یه دان [شماره زایی و زانینی مروّف به ره می تاقی کردنه وه یه ، که له
نه نجامی گوش کردن و به تین کردن و هینانه ژیرباری کومه لیک به یه کدا چوون و
خووه وه ده ستی نه که وی] . به لام بېر د ژبه که ی - کومسکی - له باره ی
زمانه وه دهر خستننه وه ی بېر د ژبی - هوش په سه نده کانه . لای کومسکی
گرنگترین کیشه له هه موو بېر د ژبېکی زمان دا نه وه یه که نه و پر سیاره شی

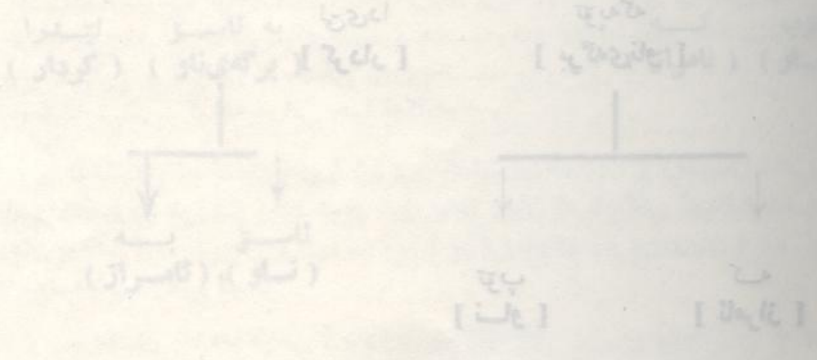
بکاتوهه که ئەلێ : [چۆن منال و بەزووی زمان ئەگرێ] . هەموو منالی ئە تەمەنی چوار سالی دا فێری زمان ئەبێ .

کۆمسی ئەلێ : زمانەکان تەنیا لە رووکاردا جیاوازن . هەموو زمانە سروشتی یەکان لە چەند رێیە کەووە لە رێزمانیکی گشتی وەرگراون . رەنگدانەوهی ئەو رێزمانەن کە چەند سنورێ بۆ زمانە سروشتی بە کان دانهن . بۆ نمونە : زمانی روسی و ئینگلیزی لە رووکاردا زۆر جیاوازن بەلام لە راستی دا هەردووکیان رەنگدانەوهی یەک رێزمان .

بەم پێیە منال توانایەکی زگمکی بۆ فێربوونی زمان هەیه . کە وای لێ ئەکات زمانی ئەو کە لە پوره وەرگری کە تێیدا گۆش ئەبێ . ئەمە هەولیکە بۆ شی کردنەوهی کیشە [داهینەری] زمان . کە بریتی یە لەوهی مروۆف چۆن لە چەند رسته یەک ئەگات ؟ چۆن ئەتوانی چەند رسته یەک دەربری ؟

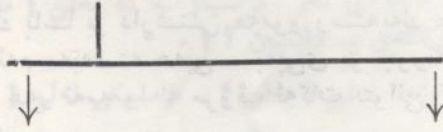
لە لەبەر ئەوهی ناشی یەک یاسا بۆ دارشتنی هەموو رسته یەک هەبێ . کەواتە ئەبێ کۆمەلێ یاسا بۆ ئەم مەبەستە هەبێ . بەپێی بۆ چوونە کە ی کۆمسی ئەمە - رێزمان - هەر ئەمە وای لە مروۆف ئەکات بتوانی کۆمەلێک رسته دەربری و لێیان تێبگات .

کۆمسی وای دانهن کە رسته پیکهاتنیکي رووکارو یەکیکی قولی هەیه . پیکهاتنە قولە کە ی پوخته ی ئەو باسایانە ئەنوینن کە لە رێزمانی زمانە کە دا هەیه . لەوانە یە دوو رسته لە پیکهاتنی رووکاردا جیا ، بەلام هەمان پیکهاتنی قولیان هەبێ . بۆ نمونە ئەو رستانە ی هاومانان . بۆ روون بونەوهی ئەمە لەم دوو رسته یە بنواړه کە لە رووکاردا جیاوازن و هەمان پیکهاتنی قول [مانا] یان هەیه .

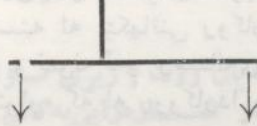
۱ - ئاسۆ له تۆپه کهی دا

ئاسۆ له تۆپه کهی دا
(پسته)

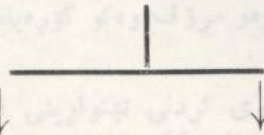
له تۆپه کهی دا
[برگه‌ی کردار]

ئاسۆ
(برگه‌ی ناو)

تۆپه که
[برگه‌ی ناو]

لجی دا
[کردار]

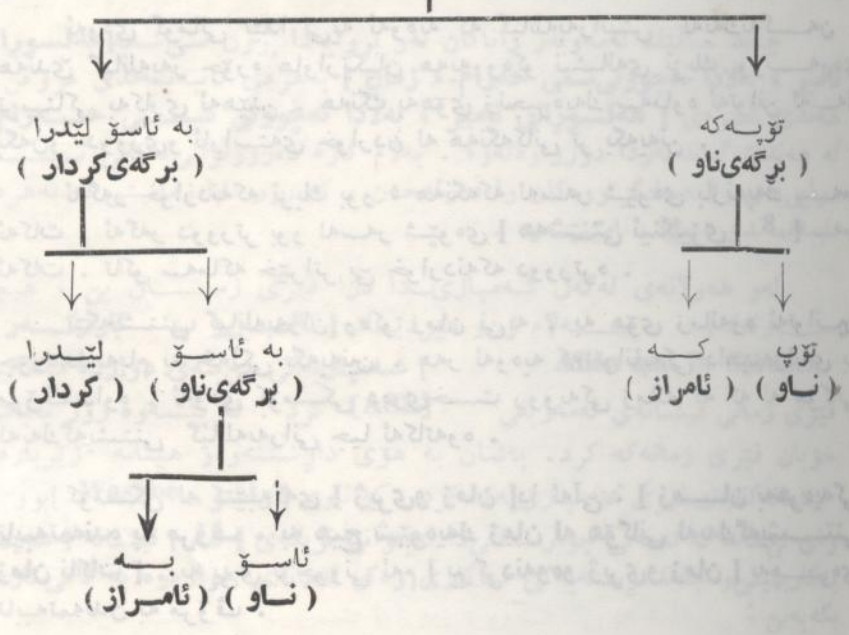
که
[نامراز]

تۆپ
[ناو]

۲ - تۆپه که به ئاسۆ لیدرا

تۆپه که به ئاسۆ لیدرا

[رسته]

هەر دوو رسته که هه مان پیکهاتنی قو لیان هه یه و له پیکهاتنی روو کاردا
جیان .

ریزمان دوو جوړ یاسای هه یه : یاسای پیکهاتنی بر گه و یاسای گوړین .
یاسای پیکهاتنی بر گه : نه و ریگایانه دیاری نه کات که رسته ی
پن نه ووتری یان رسته ی پن دابهش نه کری . وه ک بر گه کانی رسته [بر گه ی
کردارو بر گه ی ناو] که روو کاری رسته که دهر نه خات .

یاسای گوړین نه و شته بنه ر ه تی یانه که بر گه دروست نه که ن ، کات
نهم یاسایانه به سهر پیکهاتنی بر گه دا نه سه پیژین ، پیکهاتنیکی روو کاری و
نه نجام دیت که تیگه یشتنی رسته که ناسان نه کات . بو نمونه که نهم یاسای
گوړینه له رسته ی [ناسو له توپه که ی دا] به کار نه هینین . پیکهاتنیکی روو کاری
نازه دروست نه پن که بریتی یه له - توپه که به ناسو لیدرا - .

هه موو رسته یه که له گشت زمانیک دا نهم دوو پیکهاتنه ی هه یه .
ریزمانه کهش په یوه ندی نهم دوو پیکهاتنه دهر نه خات .

نه وه ی گومانی تیدا نی یه نه وه یه که گیانله بهر انیش له یه که نه گهن .
هه ندی گیانله بهر جوړه هاواریکیان هه یه وه کو نیشانه ی نزیك بوونه وه ی
ترسناکی به کاری نه هینین . هه نگ به هو ی زنجیره یه که سه ماوه نه توانن له به
بگه و دووری و ناراسته ی خواردن له هه نگه کانی تر بگه یه نن .

نه گهر خواردنه که نزیك بوو ، هه نگه که له سهر شپوه ی باز نه یه که سه ما
نه کات . نه گهر دوور تر بوو له سهر شپوه ی [هه شتی ئینگیزی 8] سه ما
نه کات . تا کو سه ما که خیرا تر پن خواردنه که دوور تره .

تیگه یشتنی گیانله بهر ان وه کو زمان نی یه . به هو ی زمانه وه نه توانن
جوړه ها په یام به خه لکی بگه یه نن . ههر نه وه یه که توانا به کی داهیننه رانه ی به
مرؤف داوه . نه وه ی کومسکی دهری خست روو یه کی زمانه که که له هو کانی
له یه که یشتنی گیانله بهرانی جیا نه کاته وه .

کومسکی له کتیبه که ی [ژیری و زمان] دا نه لئ : [زمان به هره یه کی
تابه تمه نده به مرؤف . به هیچ شپوه یه که زمان له هو کانی له یه که یشتنی
زمان ناکات] . به پن ی بوو چوونی نهم [بیر گردنه وه و ژیری و زمان] به هره ی
تابه تمه ندن به مرؤف .

بیردوژی په ره سه ندنی [داروین - Darwin] و ا دانه پن که هه موو
زینده وه ریک به هو ی [هه لبراردنی سروشت] وه له شپوه یه کی له خو ی
ساکار تر وه په ره ی سه ندووه . نهمه گرنگی به کی زوری بو زمانناسان هه یه .
چونکه ته نیا شتی که له باره ی ری ی په ره سه ندنی جهسته وه ناخاته روو . به لکو

چەند شتیکیش لە بارەى پەرەسەندنى هەلس وکەوت و زیرەکی یەوێ ئەمخانە
پوو . ئەگەر ئەم بێردۆزەمان بۆ لیکدانەوێ پەرەسەندنى مرۆف بەسەندکرد .
ئەبێ بەهره تایبەتمەندەکانى مرۆفیش وەکو [داھېنان ، بەکارھېنانى نامېر ،
زمان] ، لیکدانەوێ .

ئەم بێردۆزە وا دانەنێ کە مرۆف بەردەوامى گيانلەبەرانى ترە . کیشەبەک
سەرھەل ئەدات : [ئەگەر زمانى مرۆف لە هۆکانى لەبەگەیشستنى
گيانلەبەرانەوێ پەرى نەسەندوو ، ئەى لە گوى و پەیدا بوو ؟]

بەلام وا دەرنەکەوێ کە ناچیتە مېشکەوێ کە زمان لە هۆکانى
لەبەگەیشستنى گيانلەبەرانەوێ پەرى سەندبێ . هەر وەھا لە هېچ لاى کى
جېهان ، لە هېچ سەردەمىکدا شىوێ زمانىک نەدۆزراو تەوێ وەکو ئەلقەى
نېوان زمانى مرۆف و هۆکانى لەبەگەیشستنى گيانلەبەران بێ . هەر لە
زۆرکۆنەوێ لە [لاتىن و گریکەکان] وەوێ دەرنەکەوێ زمانەکان بە رېک و پېکى و
پېگەیشتووى دروست بوون .

چەند سالتیک لەمەوبەر زاناکان لەو برۆاىدا بوون سېشت [هەلسورانى
نامېر ، بەلادا نەچوونى شتى حەرام ، زمان] بەهرى تایبەتمەندى مرۆف .
هەندى شىوێ [هەلسورانى نامېر ، بەلادا نەچوونى شتى حەرام]
لە هەندى گيانلەبەردا دۆزراو تەوێ . بەلام کارە دەروونزانى یەکانى ئەم
دواى بەى و لاتەبەگەرتووێ کان وا دەرنەخەن ، کە زۆر نابا زمانىش بە بەهرى
تایبەتمەندى مرۆف نامېنتەوێ .

ئەو هەولانەى لەگەڵ شەمپازىدا درا فېرى زمان بێ ، هېچى
سەرئەکەوت . بەلام ژنو مېردىک [ئالسىن و ب . گاردنەر -
Allen and B. Gardner] شەمپازى کى مېنەى دوازدە مانگانىان
فېرى زمانى نېشانەى ئەمەرىکى [ASL] کرد . لە پېشەوێ زۆر بەباشى
خۆيان فېرى زمانەکە کرد . پاشان بە هۆى داریشتنەوێ هېنانە ژېر بارەو
نېشانەکانىان فېرى شەمپازى بەکە کرد . کە ناوى [واشو - Washoe] بوو . تا
واى لېھات لە تەمەنى چوار سالىدا ئەیتوانى نېکەى [٨٥] نېشانە [هېما]
بەکارھېنې و چەند رېستەبەکى ساکارى وەکو ئەمانەى خوارەوێ بە تاقى کارەکە
بگەبەنې .

- [خېراکە فلچەى دانەکەم بەهړى] -

- [گوى بگرە ، سەگە] . ئەم رېستەبەکى کاتى دروست ئەکرد کە گوى
لە وەرىنى سەگى ئەو دېو پەنجەرەکەيان بوو .

• ئەم كارەيان چەند پرسىيارىكى دروست كرد .
[تاج رادەيەك بەم سەرەنجامە قايلين ؟] •
لە ھەموو تاقي كردنەو ھەيەكى دەروونزانی دا ، ئەو ھەيەتە تەنگ و چەكەمە
كە تاقي كارەكە چ كارىك ئەكاتە سەر دەرەنجامە كان .

زۆربەي تاقي كارەكان پيش بينيان لە بارەي دەرەنجامە كانيانەو ھەيە .
بە پش پش بينيانە بە بنەماي تاقي كردنەو ھەيە ئەبەستەو ھەيە .
ئەمە تەنيا لە تاقي كردنەو ھەيە مرۆفدا روونادات . بەلكو لە تاقي كردنەو ھەيە
گيانلە بەرانیشدا روونادات . بە ناوبانگترین نمونەش [ھانسی زیرەك -
Clever Hans] . كە ئەسپىك بوو سەدەي نۆز دە ، سەري لە ئەلمانيار
ھەموو جیھان سورھینابوو ئەم ئەسپە ئەیتوانی چەند چالاكى بەكى [بىركارى -
الرياضيات] بنوینى . بۆ نمونە لىيان ئەپرسی [دوو لەگەل دوو ئەكاتە
چەند ؟] •

ھانسی زیرەك [وینە - ۱۵ -] چوار جار لاقى بەزەو ھەيە دا ئەدا .

ئەمە بەو ھەيەك ئەدریتهو ھەيە ئەسپەكە ئەتوانى ئەو بەلگانە جیا بکاتەو ھەيە
كە بەپش ئاگای پرسىياركەرەكە ، وەلامە راستەكەي ئەداتى . لەوانە ھەندى
لە پرسىياركەرەكان [بەپش ئاگا] سەريان ھیندەي ژمارەي دەرئەنجامەكە
[بلیین - ۴] جولاندی . ئەمە وەكو نیشانەيەك وەلامە راستەكەي ئەسپەكە
گەیاندى .

لیرەدا پرسىيارىك قوت ئەیتەو ھەيە [ئایا بەھرەكەي - واشۆ - ئەسەم
كارەي - ھانسی زیرەك - بەدرۆ ئەخاتەو ؟ • ئایا تاقي كارەكان بەپش ئاگا بەلگەو
نیشانەي وەلامە راستەكەيان بە ئەسپەكە ئەدا ؟] •

[گاردنەر] وەلامی ئەم پرسىيارانەي پش نادریتهو ھەيە . لە ئەنجامدا ئەگەینە
ئەو ھەيەكە زیرەكى ھانس شتیكى ساختەيە .

[داقیسد پریماك - David Premack] ای دەروونزانی زانکۆي
[ساتنا باربارا] شامپازی بەكى فیری جۆرە زمانىك كرد ، شەمپازی بەكى ناوی
[سارا] بوو . ووشەي زمانەكە لە شتیو ھەيە پلاستیكى رەنگ و قەوارە جیاچیدا
دروست كرابوو . [وینە - ۱۶ -] . كە لەسەر بۆردیكى موگناتیبسی دائەنران .

كە سارا رستەي لى دروست ئەكردن ، ووشەكانی بە شاقولئى لەسەرەك
دائەنا . بۆ ئەم مەبەستەش فەرھەنگیكى [۳۰] ووشەییان بۆ نامادەكرد .
لە سەرەتادا سارا یان فیری ئەو ھەيە داواي میو ھەيە بکات . زۆر زوو فیری ئەم
ووشانە بوو [بەدە ، بگرە ، سبۆ ، مۆز] ھەرۆھا فیری ناوی تاقي كارەكانی
تریش بوو [جیم ، راندی ، ماری] •

ئەگەر سارا سېئو بويستايەو [جيم] لە ژوورە کەدا بووايە . سارا لەسەر بۆردە کەي ئەنوسی [جيم بە سېئو سارا] . بەمەدا دەرئە کەوئ کە سارا تەنیا لە ووشەکان ناگات . بە لکو ئە پیکهاتنی رسته کانیس ئەگات . تاقي کارە کە ئەم پەيامەي خوارە وەي لەسەر بۆردە کە دانا : [سارا ئە یخاتە سېئو سەتل مۆز قاپ] تاكو بتوانی بە راستی ئەم پەيامە لیک بەداتە وە . ئەبج سېئو کە بخاتە ناو سەتل و مۆزە کە بخاتە سەر قاپە کە . نابج سېئو سەتل و مۆزە کە بخاتە سەر قاپە کە . بە وەدا کە ئەمەي بە راستی راپەراند ، وا دەرئە کەوئ کە لە پیکهاتنی رستهش ئەگات ئەک تەنیا لە مانای ووشەکان .

تاقي کردنە وەکان کومە لە پرسایاریکیان هینایە پیشە وە :

[مەبەستمان لە زمان چی بە ؟] . ج زیندە وەرێک جگە مرۆف بۆ نمونە شەمبازی یاخود کومپیوتەر ئەبج چی بکات تاكو پئی بلێین زمان ئەزانئ ؟ بەلای کەمە وە ئەبج لە رسته بگاو رسته دروست بگاو بتوانئ ووشەي نوئ بناسیتە وە بە کاریان بەینئ و فیری زمانی تریبئ . بە پئی ئەمە [سارا] بردی بە وە ئەتوانین پئی بلێین - زمان ئەزانئ - .

چەند پرسایاریکی فەلسەفیش سەرھەل ئەدات :

ئایا سارا ئەتوانئ بەو زمانە بیربکاتە وە ؟ بیر کردنە وە بە زمانیک بەلای کەمە وە ئەو ئەگەینئ بتوانئ مانای ووشە تازەکان بدۆزیتە وە ، پیش ئەو ی بوونیک دەرە کئیان هەبئ . بۆ [سارا] کە بتوانئ سیتویک بگری ، ئەمە نیشانەي ئەو یە کە مانای ووشەي [سېئو] ئەزانئ . بەلام نەسەلماو کە ئایا ووشەي [سېئو] بەبئ [سېئو] وای لئ ئەگات بیر لە [سېئو] بکاتە وە . ئەمە بریتی بە لە بوونی مانای سېئو لە ژیری دا . ئەگەر سارا ئەم تیگە یشتنەي هەبئ . چۆن لەو مشکە جیا ئەکریتە وە کە لە [سسندوقی سکینەر] دا راهینراوە . هەر جارئ سئ گۆشە یە کئی سوری پیشان بدرئ بەرە و لای چەپ خۆی هەل ئەداو کە لاکیشە یە کئی پیشان درا خۆی پەرە و راست هەل ئەدات . ئایا مشکە کە لە شیتو فرمانی بە کەي ئەگات ؟

لەوانە یە سەیرترین کیشەي لای هەمووان ئەو یە کە تا چ رادە یە ئەک بیرورامان لەبارەي زمانە وە ئەگۆرئ . ئەگەر [سارا] یان [واشو] یان هەر گیانداریکئی تر توانئ بە هۆی ئەو زمانە وە کە فیر ئەکرئ لە یە کە بگەن و پە یوئەندی بکەن بە مرۆقە وە یە کتری فیر بکەن .

● بیرگردنهوه

Thinking

ئىستا ئه توانرى كۆمپيوتهر به جۆرى پروگرام بىرى كه شمه ترهنج بكا .
هرچنده له خوار ئاستى يارى كهره لى زانه كانه وهن به لام له زور يارى كهره
باشه كانىش چاكرن .

هيو و ابوو كه كۆمپيوتهر له زاهاتوويه كى نريك دا به ريوه به رايه تى زور
شت بگرته ده ست . نه مهش به وه ئه بى بگه ينه ئه و پروگرامه ي كه ئه مانه وئ
كۆمپيوتهر كه هه لى بسورينى . به لام ئه م بىرو باوه ره به هه له دائه نرى .
هرچند ئه ش تانرى كۆمپيوتهر به شيوه به ك پروگرام بىرى بگاته ئاستى
به ريوه بردن . له پروگرامه كونه كانى شه ترهنج كردن دا ، هىچ شتىكى تىدانه بوو
نیشانه ي زانىارى و تىگه يشتن بى . به لكو برىتى بوو له ميكانيزمىك بى
شه ترهنج كردن . بى نه وه ي هىچ له باره ي يارى به كه وه بزانى يان لى تى بگات .
ئه م پروگرامانه چهند جو له به ك ئه ره خسىنى و هه موو جو له گونجاوه كان
هه ل نه سه نكىنى و ئه وسا جو له به ك هه ل نه بى رى . شه ترهنج وه كو هه موو
چالاكى به كى زىره كانه ي تر دوو كه رتى هه به : زانىارى يارى كهره كه و چه نـ

ته كنىك كى كه ئه م زانىارى به ي بى به كاردىت . تا ده ورو به رى سالى [۱۹۷۰ سزا
هه موو ئه وانه ي له زىره كى ده ستردىان ئه كۆلته وه گرنگى يان ئه دا به پروگرام
ئو رى گيانه ي بى به كار نه هى رى . نه مهش برىتى به له و پروگرامانه ي به مۆى
كه مترین زانىارى به وه كارىكى دىارى كرا و جى به جى ئه كات . به لام ئىستا به وه وه
خه رىكن ئه و زانىارىانه رىك بىخه ن كه له شيوه ي هه ل و ئىستا دا له كۆمپيوتهر دا
هه ل نه بى رى . ئىستا كىشه كه بوته ئه وه ي چۆن ئه و زانىارىانه رىك بىخرىت كه
كۆمپيوتهر كه له باره ي جيهانه وه ئه زانى . ئه م رىكخستنه ش دوو به شى
هه به ، به كه ميان رىكخستنى ئه و زانىارىانه به جۆرىك كىشه كان شى بگاته وه
وه لامى پرسىاره كان له زانىارى به كانى ناو كۆمپيوتهر كه وه هه لى بى رى .

دووهم : زانىارى رىكخرا و وه لامى زووتر ئه دات به ده سته وه .
ئىستا ئه و پروگرامانه ي زانىارى له كۆمپيوتهر كه كان ئه خه ن ، رىگايه كىشيان
بو ئه وه داناه كه ئه و گه رانه كه م بكه نه وه ، كه شى كردنه وه ي كىشه كان
پىوستىتى .

ئو پروگرامانه ي ئىستا له زىره كى ده ست كرا به كاردىت . زىاتر پشت
به و لىك دانه وه به ئه به ستن كه گرنگى ئه دات به پىوستى به كانى هه ل و ئىستا
پوخته كردنى به يوه ندى نىوان ته ن و روودا وه كانى جيهان .

ئىستا پروگرام كردنه كانى زمان له سه ر هه مان لىك دانه وه دارى راون .
شته وه ي كىشه كان له زىره كى ده ست كرا وه كو بو چوونه كه ي [پىاجى]
وايه له باره ي شته وه ي ناوه كى ، كه له زىرى منال دا روو ئه دات .

بۆ شى كوردنەوھى كېشەى شتەنەوھ . كاركەرانى ئەم بوارە ھەولیان داوھ ساكارترین جېھان بۆ كۆمپيوتەرەكان بخولقېتىن . باشتىن نمونەش نەوھى [بۆبلى ستون : Poplestons] ى زانكۆى [ئەدنبەرە] يە . ئەم جېھانە لە دوو جىگا پىك ھاتووە : ئىرەو ئەوئ .

چەند شتىك لەم جېھانە خەيالې بەدا ھەبوو كۆمپيوتەرەكەش دەستىكى ھەبوو سى فرمانى پى ھەل ئەسورا [بۆبۆ] ، دەستەكەى تا شىوئىنە ديارى كراوھەكە ئەجولاند . [ھەلى بگرە] ئەو شتەى پى ھەلئەگرد كە ھەبوسترا ھەل بگرى . [بابروئىن] .

مەبەستى لەم كارە ئەمەبوو پروجرامىك بۆ ھەلسۆرانى بارىك ، مەسەلەيكە بدۆزىتە . كە بەلای كەمەوھ شتىك لە [ئەوئ] دا ھەبى .

پرسىارىك سەرھەل ئەدات [بۆچى ماشىنى زىرەك دروستبكرى ؟ ئەمە بەيوھندى بەزىرەكى مروّفەوھ چى بە ؟] مەزنتىن جىاوازى نىوان زانايانى فىزىك و زىندەوھرزانەكان لەوھدايە بىردۆزەكانى فىزىك گشتى ترن .

زىندەوھرزانەكان گرنگى بەو زىندەوھرانە ئەدەن كەلەراستى دا ھەن بەلام زانايانى فىزىك گرنگى بەو زىندەوھرانە ئەدەن كە ھەن يان ئەوانەى كە ئەشى بىن . ھەروھەا گرنگى بە شتى دروستكراوئىش ئەدەن . زىرەكى دەستكرد لەبەر روّشنايى [ئەندازيارى] دا لە زىندەوھران ئەكولئىتەوھ . كەواتە تەنيا گرنگى بەو زىندەوھرانە نادات كە ھەن .

بەلكو ئەوانەش كە ئەشى بىن . لەراستى دا گرنگى بە ھەموو رۆئىمىكى گونجاو ئەدات ، زىندوو يان نازىندوو بى . بەم پى بە ئەتوانىن بە شىوھەيكە پوختە لە زىرەكى پروانين تەنيا بە ھۆى پوختەى بناغەكانى فرىنەوھ . ھەرچەندە لە كۆن دا مروّف وەكو بالندە بالى بۆ خۆى كردووھ - ئەتوانىن بفرىن .

ھەر بەم جۆرە بە ھىواى ئەوھوھىن كە بە ھۆى پوختەكردنى شارەزايمان لە زىرەكى دەستكردوھ باشتر لە زىرەكى مروّف بگەين .

لە دواى جەنگى جېھانى دووھم زاناکانى كۆمپيوتەر گرنگى بەكى زۆريان دا بە وەرگىران - لە زمانىكەوھ بۆ زمانىكى تر - . ئەمەش لەو بىروباوھرە وەرگىراوھ كە ھەموو پروگرامىكى وەرگىران برىتى ئەبى - لە رىك خستنى دوو فەرھەنگى بۆ ھەر يەكئ لە زمانەكان - . بەو ھىوايەى ئەگەر توانسرا زۆرتىن ماناى ووشەو ياساى رىزمانى ھەردوو زمانەكە لە كۆگەيەكى بەرفراوانى كۆمپيوتەرەكەدا ھەلگىرا . ئەم كارى وەرگىرانە ئاسان بكات .

- [۱] کی باس
- [۲] کی باس
- [۳] کی باس
- [۴] کی باس
- [۵] کی باس
- [۶] کی باس
- [۷] کی باس
- [۸] کی باس
- [۹] کی باس
- [۱۰] کی باس
- [۱۱] کی باس
- [۱۲] کی باس
- [۱۳] کی باس
- [۱۴] کی باس
- [۱۵] کی باس
- [۱۶] کی باس
- [۱۷] کی باس
- [۱۸] کی باس
- [۱۹] کی باس
- [۲۰] کی باس

كۆمپيوتەرەكە : سندوق .

ئەم جۆرە رېكخستە ئاستىكى بەرزى تىگە يىشتن ئەنويىنى و لىق تاقى كىردنەۋەكانى [تورنىگ] ىشى تىپە راندوۋە .

[فېنۆگراد] سى جۆر زانىارى لەم پروگرامەدا بەكارهيتناۋە كە برىتىيە لەمانەى خوارەۋە .

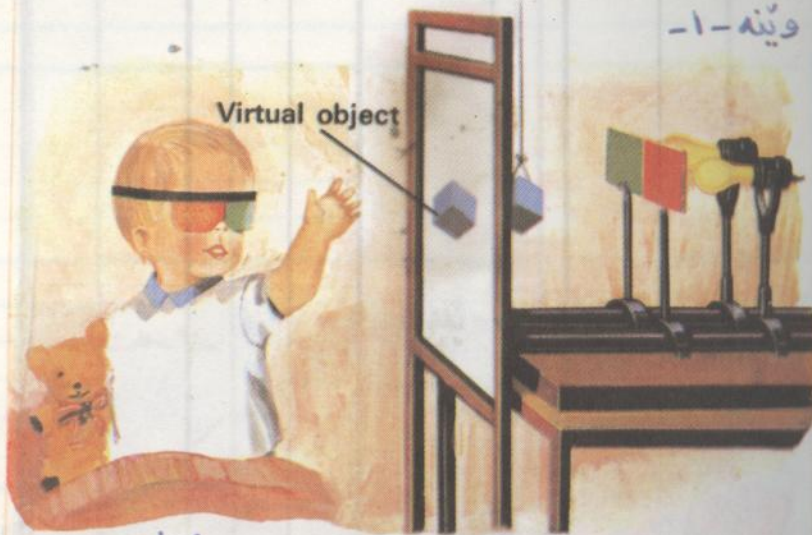
۱ - زانىارى زمان : بۆ ئەۋەى ووشەى نىۋ زمانەكە رېك بخت .

۲ - زانىارى ھەلھېنجان : پەيوەندى نىۋان تەن و كارەكانى نىۋ جىھانە بچوك كراۋەكە دىارى ئەكات .

۳ - مانازانى : كە زانىارى يەرتىمانى و ھەلھېنجانى يەكە بەيەكەۋە ئەبەستى و ۱ا لە كۆمپيوتەرە ئەكات لە رىستەكان بكات .

لە ووتو وىژەكەى سەرەۋە بۆمان دەرئەكەۋى كە پروگرامەكە لىق ناۋەرۆكى رىستەكان گەيشتوۋە . ئەم كارە ئەۋەمان بۆ دەرئەخات كە تاج رادەيەك ئەم سى جۆرە زانىارى بەيەك داچون و پىكەۋە بە كاردىن .

نەورۆزى ۱۹۸۰
سلىمانى

-۱- و

A baby wearing polarizing goggles attempts to grasp a virtual intangible object in front of a screen, during Bower's experiment.

Gibson and Walk's visual cliff. Children and young animals refuse to cross the glass through which a drop is visible.

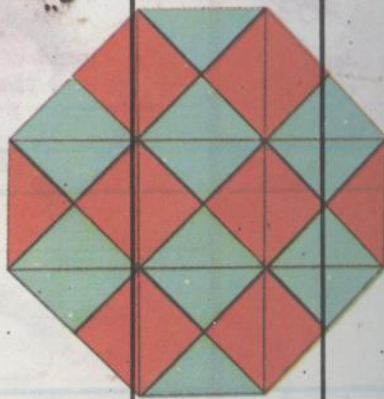
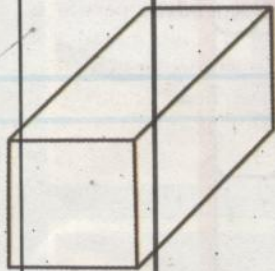
-۲- و

-۲- وینه

ب الموظفين في دائرة

(٥)	(٤)	(٣)
الاستقطاعات الاخرى ج	مبلغ الشيك لحساب الدائرة	الايرادات النهائية ب Jean Piaget توثيقات تقاعدية رسم الطابع
المبلغ فلس دينار	المبلغ فلس دينار	عدد () مادة () نوع () دينانير فلس فلس دينار
نوع الاستقطاعات المبلغ فلس دينار	المبلغ فلس دينار Prism - لوزية	Displaced image Real object مادة فلس دينار

وینہ - ۴ -

اسات ساس

اسات ساس

اسات ساس
اسات ساس
اسات ساس

اسات ساس
اسات ساس
اسات ساس

اسات ساس

اسات ساس

(۶)

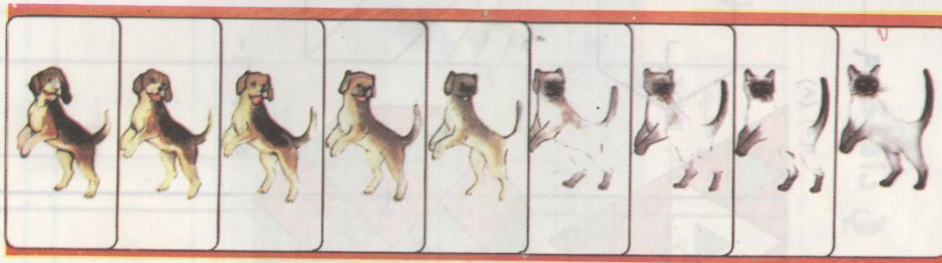
(۸)

(۷)

(۹)

(۱۰)

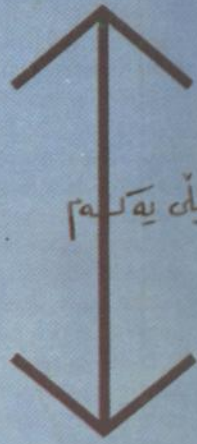
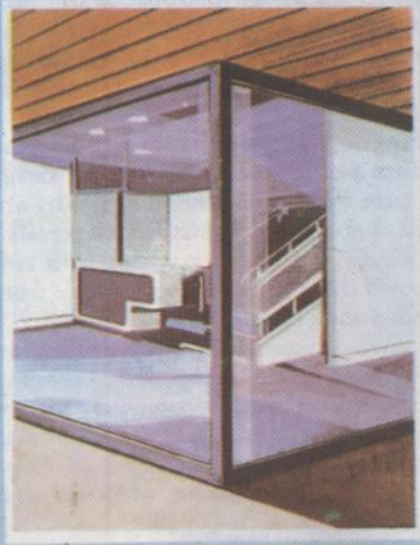
۱۹

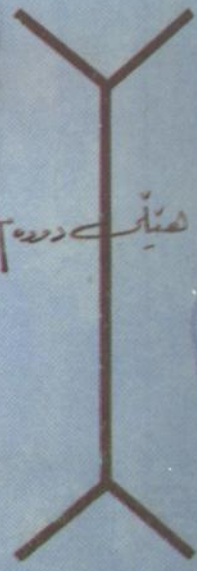
وینہ - ۸ -

فریوی مۆلەر لایر

ویندهی - 6 -

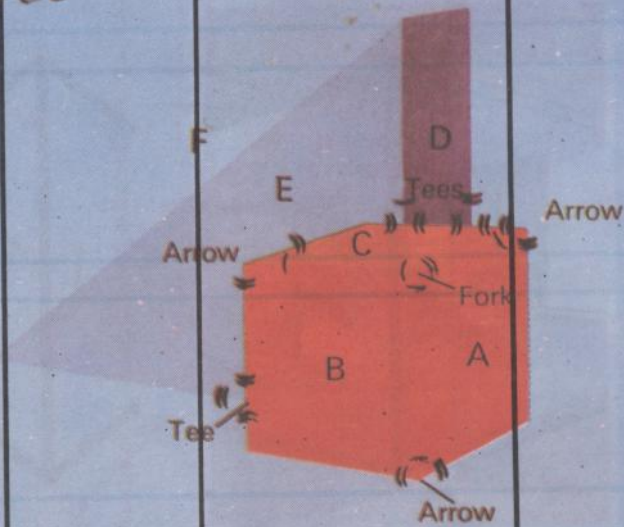
میان به لایم

میان دره

دینہ - ۷ - پروگرامی - SEE

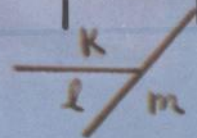
۷-۵

Edges

	A	B	C	D	E	F
A	-	+1	+1	+1		-1
B		-	+1	+1	-1	-1
C			-	-1	-1	-1
D				-	+1	-1
E					-	-1
F						-

Linkage Matrix

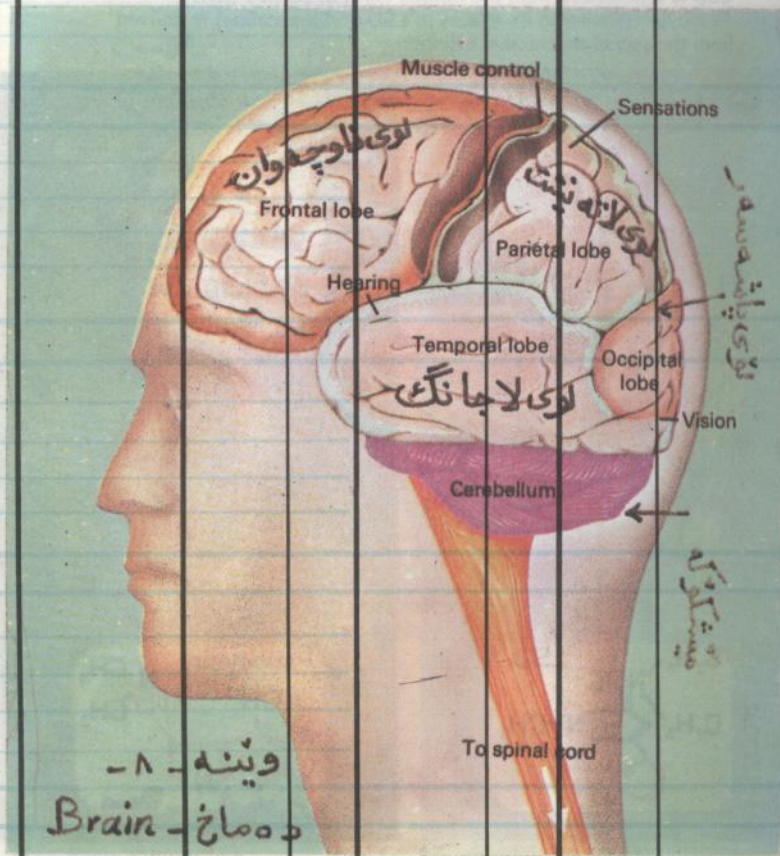

تیر

چہ تان

تیر

۷۴

LSD is synthesized from the fungus ergot of cereals (*left*).
 Psilocybin (similar in its effects to LSD and mescaline) is derived
 from the sacred mushroom (*right*).

۹-۳

LSD- چارچٹ

LSD

CCN(C)C1=CN2C(=C1)C(=O)N(C)C2

چارچٹ
 چارچٹ سیلو سایین-۱
 کہ لہ- LSD-۱۰۰۰۰۰۰۰

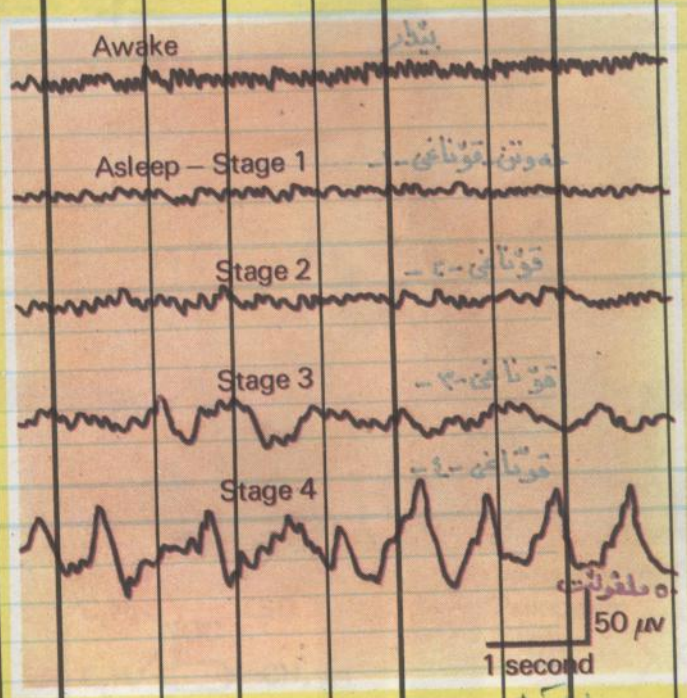
Psilocybin

CN(C)CC1=CN2C(=O)C=C12

دینه -۴۰-
سدرله کاروباران

Patient receiving electro-convulsive therapy.

دینہ (۱۱) - وینہ - ۱۱ - شہ پر لکات
 - EEG -

1. Baby sees ball placed under cloth on her left.

The experiment Piaget carried out on his daughter Jacqueline.

2. She retrieves it and the sequence is repeated.

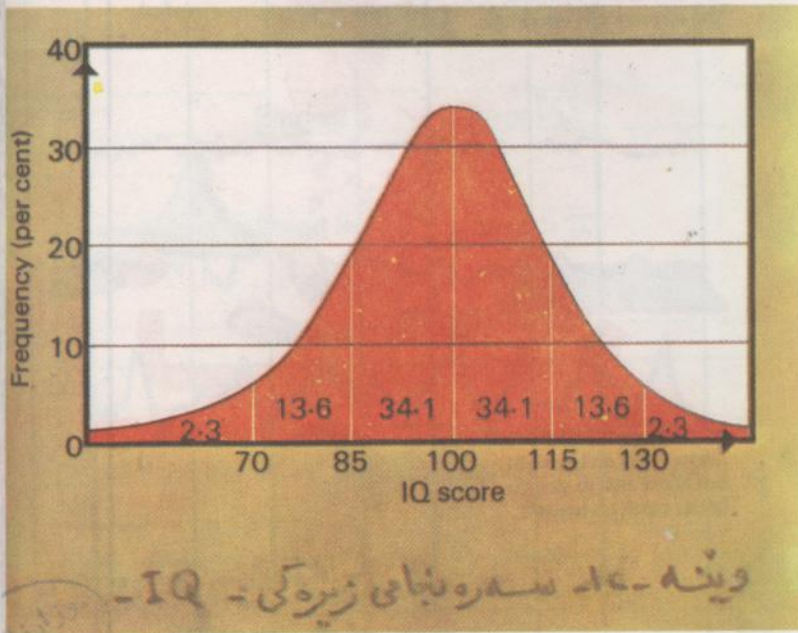

3. Baby sees ball placed under cloth on her right but continues to search under cloth on her left.

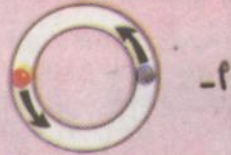
94
وینہ - 11 - جاکلین لہ قرآن عن ہمتہ جولہ یس را.

Normal distribution of IQ for a population whose average is 100 IQ points.

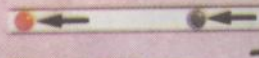

وینہ - ۱۰ - سہرونبای زیروکی - IQ

دکترانہ شعبہ تعلیم و تربیت - ایف - ایف - ایف

Both marbles are moving round the same circle. The circumference of the circle is 20 feet. The red marble is moving at 5 feet a second and the blue marble is moving at 10 feet a second.

The red and brown marbles are moving in the same straight line. The distance between the two marbles is 10 feet. The red marble is moving at 16 feet a second and the brown marble at 21 feet a second.

(5) Does the blue marble or the brown marble hit the red marble first?

(6) a is to b and c as d is to e and either f, or g, or h.

ویندی پر سیاری پنجم:

ویندی پر سیاری ششم:

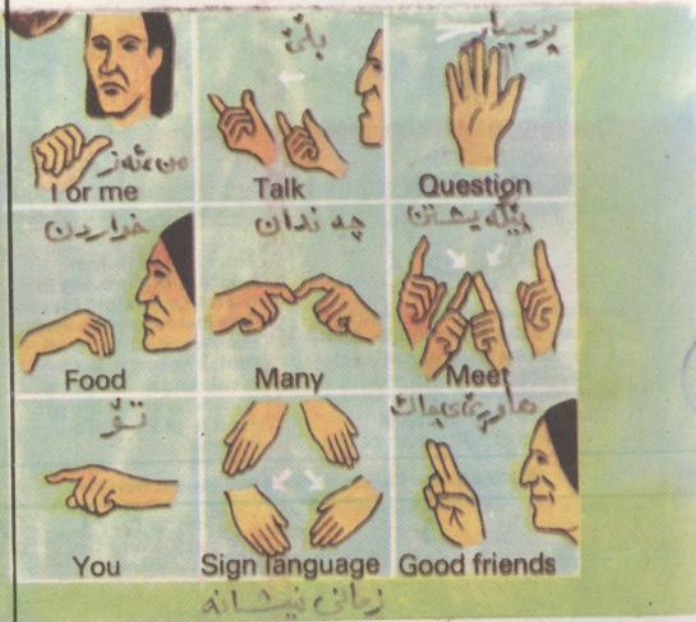
دینار - ۱۱

کتابخانه

۱

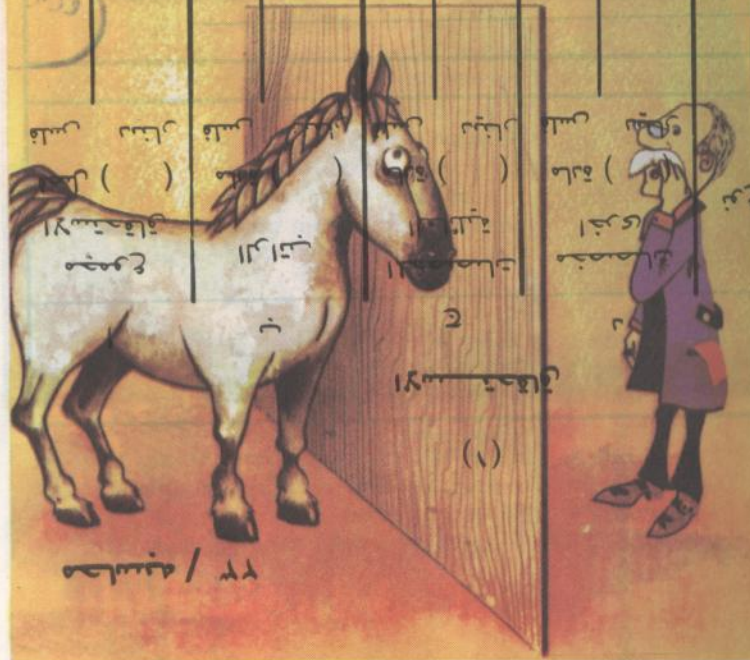
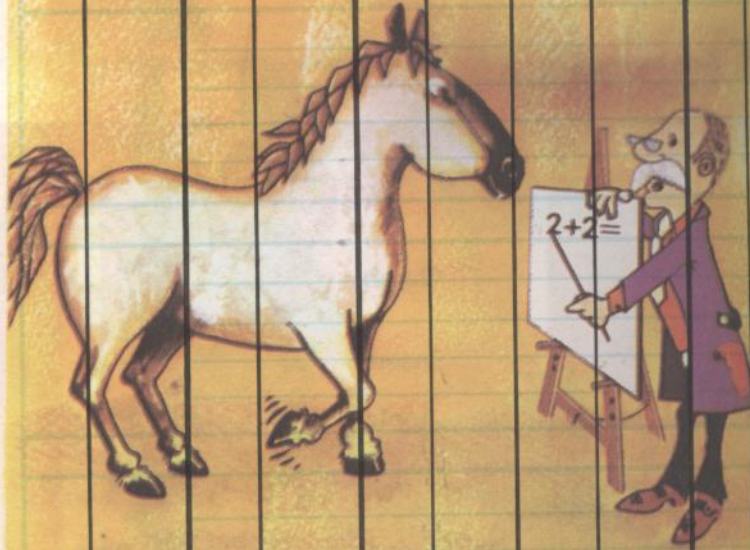
کتابخانه

۱

کتابخانه

پیشہ - 10 - عائشہ زینب - Clever Hand

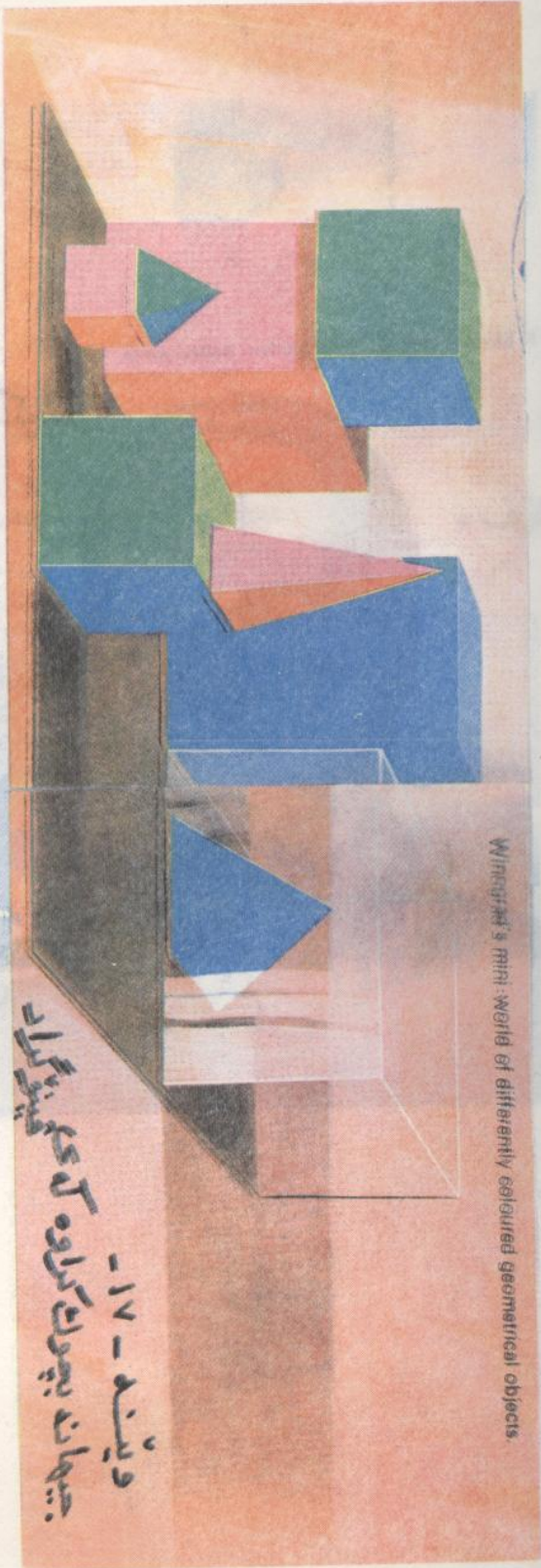
۲۳ / جنوری / ۲۰۲۰

Sarah carrying out the instruction in the symbolic message behind her.

وینه - ۱۶ -

Sarah		سارا
Insert		تهیخاته
Apple		سیو
Pail		سه تل
Banana		موز
Dish		قاب

Wittgenstein's mini-world of differently coloured geometrical objects.

دینہ - ۱۷ -
جہانہ بیچوک کرلوہ آکے پیوگراد

B. F. Skinner, distinguished modern behaviourist.

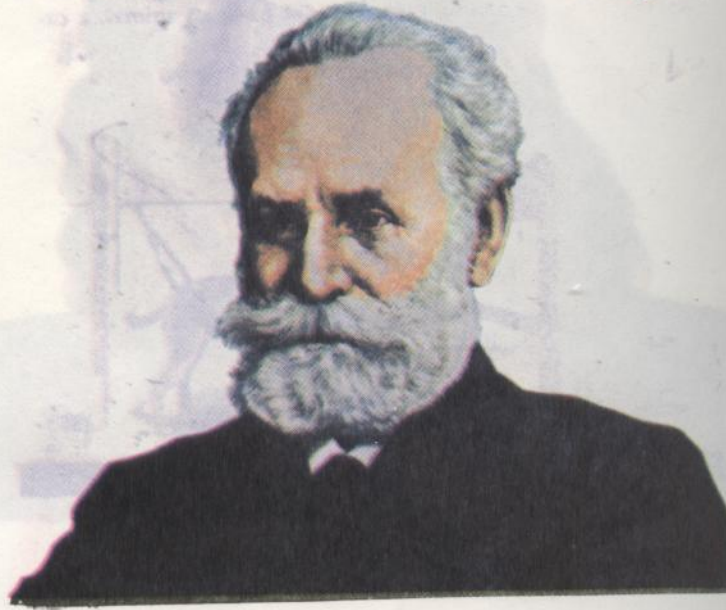
ب.ف.سکینہر

128

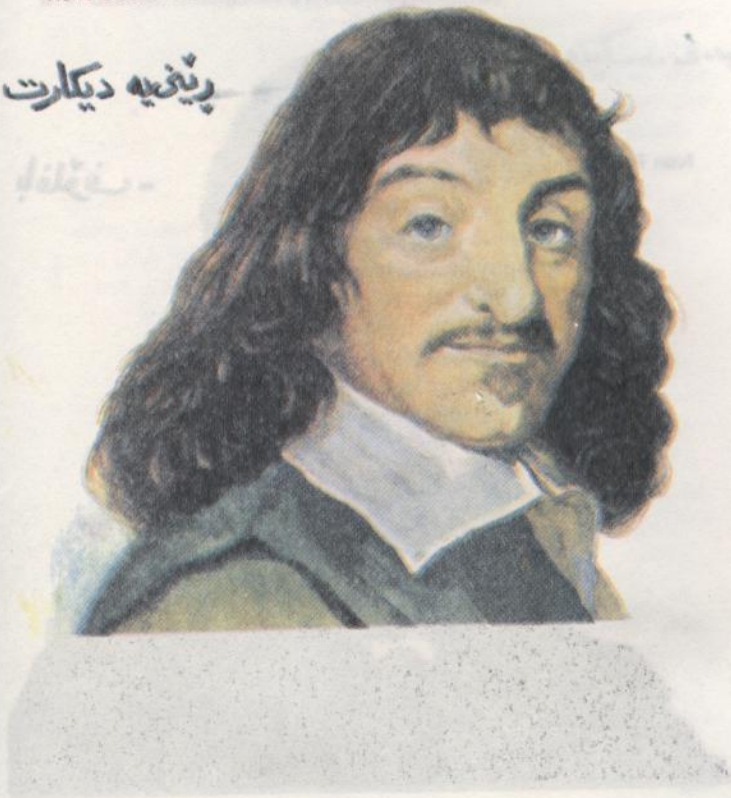
Ivan Pavlov, the Russian physiologist.

بافلوف -

René Descartes, founder of modern philosophy.

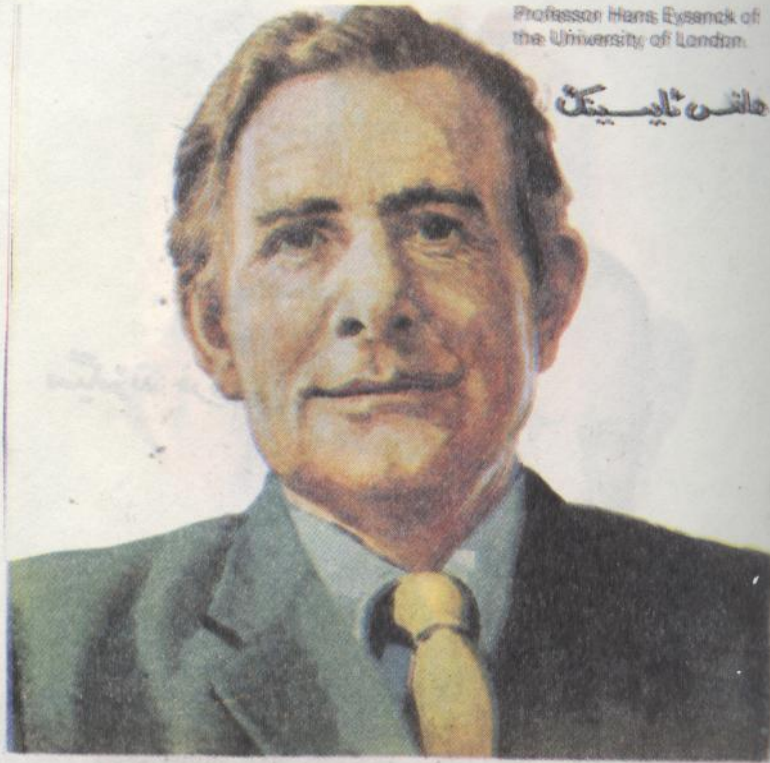
رینیہ دیکارت

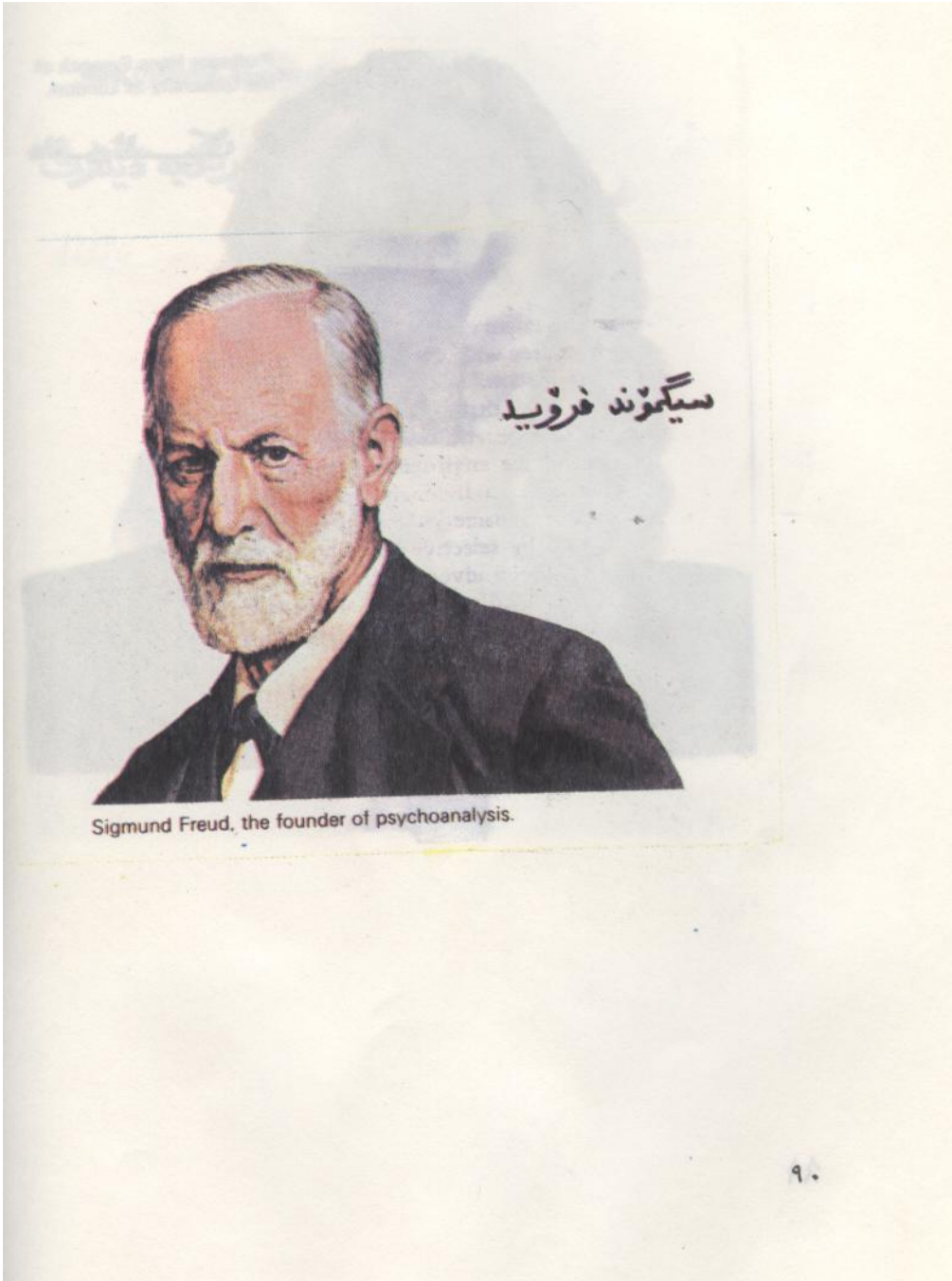

Jean Piaget

Professor Hans Eysenck of
the University of London.

هانس آيسينك

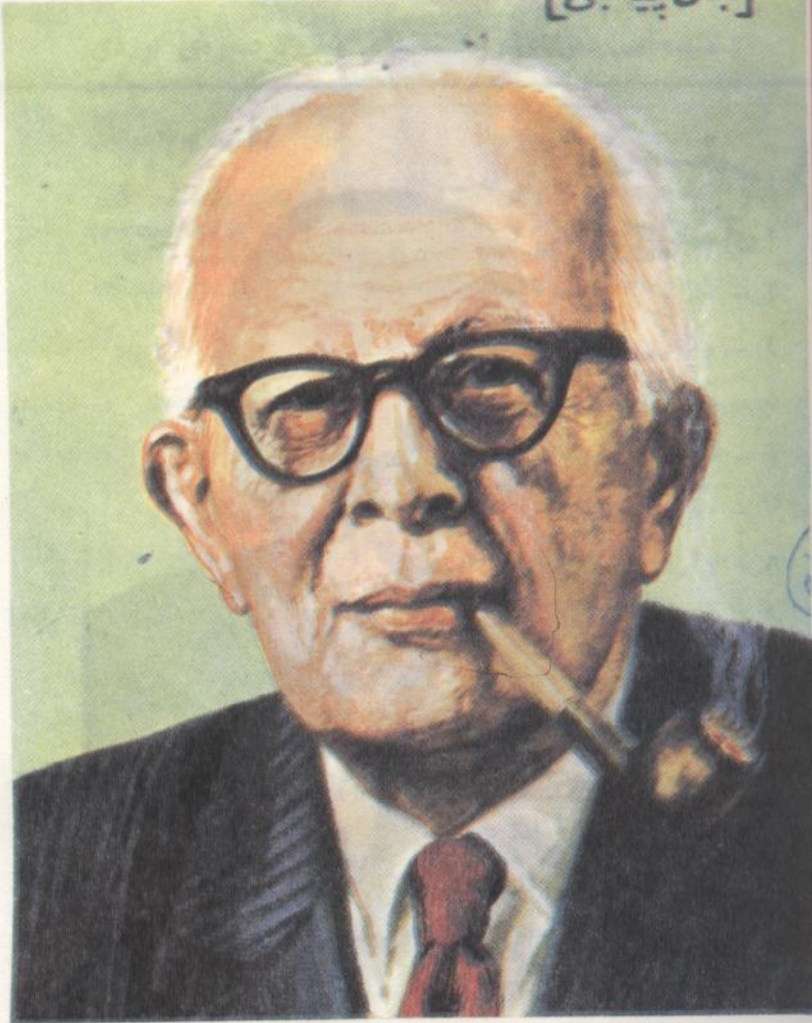

سیگموند فروید

Sigmund Freud, the founder of psychoanalysis.

Jean Piaget

[جان پیا جی]

[فہرست نامہ]

1967/1968

۱۴-۳

پروفیسور
کوہنسن

Noam Chomsky, professor of linguistics at MIT

کتابخانه کانی دهزگای روژسنیبری و بلاوکردنهوهی کوردی

- ۱ - من تینویتیتم به گر نه شکتی
- ۲ - فیلولوژی زمانی کوردی
- ۳ - دراسات معاصرة (عربی)
- ۴ - رابهری روژنامه گهری کوردی
- ۵ - شیرکوی نه بهز
- ۶ - بانگی کوردستان
- ۷ - روژی کوردستان
- ۸ - ویرانه خاک
- ۹ - دیوانی قانبع
- ۱۰ - شعر الشاعر عبدالله گوران (عربی)
- ۱۱ - مع الاکراد (عربی)
- ۱۲ - بونی هه لالان دئی
- ۱۳ - تاریخ الصحافة الكردية
- ۱۴ - القاموس العلمی المصور
- ۱۵ - حضارة الدولة الدونستكية (عربی)
- ۱۶ - دیوانی نالی که رههنگی نالی
- ۱۷ - شه ویک له ژیانی خانزاد
- ۱۸ - نهستییه گه شه (قاموس)
- ۱۹ - چرو دهمی بو ماچی روژ نه کاتهوه
- ۲۰ - فریشته کانی سه زه مین

- ۲۱- چیرۆکی هونه‌ری کوردی
- ۲۲- دیوانی کاردۆخی
- ۲۳- دیوان پرتوی هه‌کاری
- ۲۴- شه‌پۆلی ئاواز
- ۲۵- دلداری
- ۲۶- نه‌مین
- ۲۷- مروّفو چاخ و بیر
- ۲۸- نه‌سپ
- ۲۹- دلداره‌که‌م پاییزه‌که‌واله‌یه‌که‌نی‌یه
- ۳۰- گیله‌ایساو
- ۳۱- به‌یارمه‌تی ئیوه
- ۳۲- رابه‌ر بۆ مامۆستایانی پۆلی یه‌که‌می سه‌ره‌تایی
- ۳۳- جگه‌ر گۆشه‌کان
- ۳۴- شه‌مامه
- ۳۵- میدیا
- ۳۶- دل له‌گول ناسکتره
- ۳۷- سێ سمفۆنیه‌و شه‌ش سروود
- ۳۸- نیو هه‌نگاو دوور له‌دۆزه‌خ
- ۳۹- کۆمەر
- ۴۰- تۆژینه‌وه‌یه‌که‌له‌پینج به‌هره‌ی نه‌جمه‌ددین مه‌لا
- ۴۱- ئافره‌ت له‌چیرۆکی کوردی دا
- ۴۲- گولبژێریک له‌چیرۆکی بیگانه
- ۴۳- نه‌فسانه‌ی کوپیر ئوغلی
- ۴۴- دیوانی خادیم (به‌رگی یه‌که‌م)
- ۴۵- ژووان

- ٤٦- خالو هه لۆ
- ٤٧- ژيله مۆی راز
- ٤٨- دیوانی جه فایی
- ٤٩- لهعه لیخانا گو قه بی
- ٥٠- سه رچاوه ی ژانیتی خامۆش
- ٥١- لاکیشه روونا که کان
- ٥٢- وینه ی باوه شی دیواره کان
- ٥٣- گو قه ندو به هی
- ٥٤- بهرستگا
- ٥٥- ده رازه یه که بو ئاوازو گۆرانی کوردی
- ٥٦- ژبانی کورده واری
- ٥٧- زیرین و کالی
- ٥٨- هه بوو نه بوو
- ٥٩- چیرۆک بو مندالان
- ٦٠- په بووله
- ٦١- باپرم گووتی
- ٦٢- جار یکیان
- ٦٣- رسته ی لیکدراوی شوینکه وتوو خواز
- ٦٤- په ندی کوردی
- ٦٥- له چاوه روانی گو دۆدا
- ٦٦- ته کنیکار
- ٦٧- دیوانی خادیم (بهرگی دووه م)
- ٦٨- دیوانی بنه وشه کان
- ٦٩- گه وهه ری
- ٧٠- ته چ قباو من نه ئانی

- ۷۱- قهفتهك ژهوزانیت نالبهندی
 ۲۳- بیاچه و عاقله
- ۷۲- چه پکێ و نهوشه
 ۷۳- نالی ره خه عهلیج
- ۷۳- وهلی دێوانه و شه م
 ۸۳- زولفجه ره خه عهلیج
- ۷۴- پرد
 ۲۳- زولفجه لاله بیاچه ها
- ۷۵- دهروازهی دراما
 ۵- ریشه بیاچه ره خه عهلیج
- ۷۶- چهند باسیك ده باره ی نه ده بو ره خه ی نه ده بی نه ده بی
 ۱۵- ریشه بیاچه ره خه عهلیج
- ۷۷- نالی له دهفتهری نه مری دا
 ۶۵- زولفجه ره خه عهلیج
- ۷۸- کیتشه یه ك له ریزمانی کوردی دا
 ۶۵- زولفجه ره خه عهلیج
- ۷۹- زاری زمانی کوردی له ترازوی بهراوورددا
 ۳۵- زولفجه ره خه عهلیج
- ۸۰- رینووسی کوردی له ره گهو ریشه وه
 ۵۵- زولفجه ره خه عهلیج
- ۸۱- گۆرانیه کانم
 ۲۵- زولفجه ره خه عهلیج
- ۸۲- مایکل نهنجیلۆ
 ۷۵- زولفجه ره خه عهلیج
- ۸۳- عه مهری جهلالی
 ۸۵- زولفجه ره خه عهلیج
- ۸۴- رۆمان و پیشه ی نووسینی رۆمان
 ۶۵- زولفجه ره خه عهلیج
- ۸۵- ئیدیوم له زمانی کوردی دا
 ۲۰- زولفجه ره خه عهلیج
- ۸۶- که شکۆلی که له پووری نه ده بی کوردی
 ۱۲- زولفجه ره خه عهلیج
- ۸۷- ژبانی گالیلۆ
 ۶۲- زولفجه ره خه عهلیج
- ۸۸- پیره میردو زه ریا
 ۶۲- زولفجه ره خه عهلیج
- ۸۹- چاوه پروانی
 ۳۲- زولفجه ره خه عهلیج
- ۹۰- دابو نه ریتی کورده کان
 ۵۲- زولفجه ره خه عهلیج
- ۹۱- دار به پروو
 ۲۲- زولفجه ره خه عهلیج
- ۹۲- صادق بهاء الدین کاتبی کردیا
 ۷۲- زولفجه ره خه عهلیج
- ۹۳- دهروونزانی
 ۸۲- زولفجه ره خه عهلیج
- ۹۴- دیوانی خادیم بهرگی به کام
 ۶۲- زولفجه ره خه عهلیج
- ۹۵- دیوان
 ۷۰- زولفجه ره خه عهلیج

ناوه روک

ل	
۳	۱ - پيشه کی
۴	۲ - هست کردن
۱۴	۳ - یاد
۱۸	۴ - فیربون
۲۴	۵ - کسایه تی
۲۹	۶ - نه خوشی به گانی ژیری
۳۶	۷ - خهون و خهوتن
۳۹	۸ - زیره کی
۵۰	۹ - ژیری و کومپوتهر
۵۲	۱۰ - زمان
۶۴	۱۱ - بیرکردنه وه
۶۹	۱۲ - وینه کان

دفتر الاماع لى المكتبة الوطنية ببنغازى

(۱۲۲۹) لسنة ۱۹۸۲

الجمهورية العراقية
وزارة الثقافة والاعلام
دار الثقافة و النشر الكردية
سلسلة رقم (٩٣)

علم النفس

تأليف : و . ب . غوتريج
ترجمة : هيو عمر احمد

السعر (٢٥٠) فلساً

١٩٨٣ - ١١ - ٤٠٠٠

توزيع الدار الوطنية للتوزيع والاعلان

دار الحرية للطباعة